Мікола Сянкевіч

Незваротны шлях

аповесць, апавяданні, мініяцюры

Рэдактар: Зоя Пятроўна Мельнікава

Чарговы празаічны зборнік Міколы Сянкевіча выходзіць пасля дзесяцігадовага перапынку. Асноўная тэма ўключаных у яго аповесці, апавяданняў і мініяцюр – незваротны чалавечы шлях, жыццё “заціснутага паміж быццём і бытам” чалавека, які смутак і адчай у сабе імкнецца перамагчы верай у людскасць і справядлівасць.

Не баяцца гэтага шляху, быць гатовым прыйсці на дапамогу тым, хто побач, мець адвагу на шчырасць – жыццёвае крэда большасці персанажаў гэтай кнігі.

У АПЕРАЦЫЙНЫМ БЛОКУ ХОЛАДНА

(Аповесць)

Заціснуты між быццём і бытам, радасцю і нягодамі, днём і ноччу, святлом і цемрай... – крычыць чалавек... Каму?! Да каго?!..
– Чуеце – чалавек крычыць?!

Леанід Галубовіч

– Памятаеш, Віталь, такое з бацькам аднойчы было?

– Добра памятаю...

– Ён прапаў тады на двое сутак. Я падняла на ногі родзічаў, абзваніла бальніцы... Але ж ён цвёрда абяцаў, і мы ведалі пра ўсе яго паездкі ў Мінск, у райцэнтры, у вёску...

– А ты ўпэўнена, што ён ездзіў, як казаў, у Мінск, ці ў той жа Пінск або Лунінец? Чытаў там свае апавяданні, сустракаўся з настаўнікамі?

– А чаму б і не.

– “И про отца родного своего, мы, зная всё, не знаем ничего...” – працытаваў Віталь. – Яўтушэнка. Вядомы беларускі паэт, між іншым. Дзед па маці з Калінкавіцкага уезда.

– Не лічы сябе разумнейшым за іншых. Знайшоў час.

– А што мне плакаць загадаеш?.. Вернецца, нікуды ён не дзенецца.

– А можа, у яго нешта з галавою?

– Не думаю. Калі ты пра дыялогі з яблынямі, то гэта не больш як жарт.

– І з самім сабою...

– А з кім яму яшчэ пагаварыць?! Спрабуе на слых рэплікі сваіх персанажаў.

– Думаеш?.. А шкарпэты на люстры, калготы на спінках крэслаў пазавязаныя?

– Сама вінавата. Не трэба раскідаць.

– Твайго там было не менш... А гэтыя біркі на сметніцы, на каструлі, на люстрах?.. “Вынесіце мяне!”, “Памыйце мяне!”, “Вытрыце з мяне пыл!”...

– Дзівацтва. Ды і калі тое было!..

– Два “дыпламаты” ў магазіне “пасеяў”. А каўпак успомні...

– Пачакаем яшчэ дзень... Вернецца, – стараўся быць спакойным Віталь.

– Маці ўжо вярнулася...

* * *

Дарослыя брат і сястра сядзелі на падноўленай не так даўно самавукам-дызайнерам канапе і размаўлялі. Ілоне нядаўна споўнілася дваццаць тры гады. Яна закончыла ўніверсітэт і выкладала ў школе матэматыку. Віталь, на чатыры гады маладзейшы за сястру, вучыўся на другім курсе філалагічнага факультэта. Бачыліся яны, нават жывучы ў адной кватэры, не кожны дзень. Сястра не так даўно выйшла замуж і, што й казаць, родны брат быў цяпер у яе не на першым месцы.

Усё радзей Ілона заходзіла ў залу, якая лічылася цяпер братавым пакоем. Тэлевізар, камп'ютар, магнітафон у маладой сям'і цяпер былі свае, і толькі клопат двух апошніх дзён зблізіў іх, брата і сястру, як і ў тыя першыя дні і месяцы, калі засталіся без маці.

Пяць і дзесяць гадоў назад яны сядзелі па краях гэтай самай канапы, матлялі нагамі і ў адзін голас канькалі-патрабавалі: “Што-о н-а-ам е-е-сці?” Бацька злаваў, больш на сябе, чым на іх, ішоў у краму, нешта купляў да стала.

– Ты не ведаеш, што ён пісаў апошнім часам? – запытаў Віталь, памаўчаўшы.

– Прызнацца, яго “бабулі” ды “цёткі Ганны” мяне асабліва не цікавілі ніколі. Якая патрэба мне знаць, пра што думае вясковы дзядзька, запрагаючы каня.

– Не згаджуся. У яго не толькі пра гэта. Але апошнім часам як завязаў. З надрукаванага – вясковыя анекдоты ў абласной газеце ды з дзясятак абразкоў.

– Праўда, – пачала прыпамінаць сястра, – выціраючы пыл у яго на паліцах, бачыла пакрэсленыя вершы, чарнавікі...

– ...Канверт з сардэчкамі без зваротнага адрасу, – упікнуў Віталь. – Гэта ж ты тады маці нашаптала.

– Дурная была... А пісьмы ён атрымліваў не адзін год. У іх з паштаркай нашай была як бы дамова: бацька даваў ёй зарабіць на падпісцы, а яна яму ружовы канверцік ледзь не з паклонам...

– Мо паглядзім разам, што там у яго ў шуфлядах, – прапанавала Ілона і, не чакаючы адказу, паднялася з канапы. Праз хвіліну яна вярнулася з трыма пранумараванымі сшыткамі.

– Не будзе, думаю, вялікага граху.

– Ды неяк яно... як крадзеш.

– Не ведала, што ты зрабіўся такім правільным.

– Як сабе хочаш... Пакуль бацька жыве... (яго аж сцепанула, зразумеў, што сказаў не тое). Адным словам, дзённікі чытаць я не збіраюся. Ён меў (паправіўся – “мае”) права на асабістае жыццё. Гэта вам, жанчынам, дай толькі дапасці да замочнай шчыліны.

– Ну то і сядзі, – пакрыўдзілася Ілона і, ужо выходзячы з залы, кінула: – Заўтра я, нікога не слухаючы, пішу заяву ў міліцыю. Няхай аб’яўляюць вышук.

Віталь патрымаў у руках стосік сшыткаў і, не раскрываючы, намерыўся пакласці ўсё на месца: “Не час яшчэ...” Ён уключыў святло ў бацькавым пакоі, адкрыў ніжнюю шуфлядку – і тут яму на вочы трапіў аб’ёмісты шырокафарматны сшытак. “ВЕРАНІКА” было напісана на светла-блакітнай цыратавай вокладцы вялікімі літарамі. Побач стаяў пытальнік і ўжо драбней унізе: “Незакончаная аповесць”, “Зялёнае святло”, “Дрэнныя вершы” (пэўна, магчымыя варыянты назваў). “Даліся яму гэтыя дрэнныя вершы”, – усміхнуўся сам сабе Віталь, прыгадаўшы, як бацька, распрамляючы спіну, іншым разам казаў: “Паважаны спадар Х будзе мець да свайго юбілею ажно два нядрэнныя вершы. Добра, аднак, мы сёння з ім папрацавалі”.

Бацька не мог даць у друк дрэнныя вершы, як не мог прайсці міма двух-трох радкоў, у якіх ён, выкладчык роднай мовы, літаратурны супрацоўнік газеты, нешта бачыў пад лінгвістычным, як жартаваў, мікраскопам. Таму і сядзеў-правіў вершы маладых, а бывала, і далёка не маладых аўтараў.

Віталь адгарнуў вокладку. На першай старонцы знаёмым почыркам было пазначана:

01.06.199...г.

Няхай гэты дзень лічыцца пачаткам аповесці, заканчэнне якой я, на вялікі жаль, не магу нават прагназаваць.

Паводле даты, бацька пачаў “Вераніку” чатыры гады таму. Загарнуць сшытак Віталь не мог. У ім ён спадзяваўся знайсці адказ як на галоўныя на цяперашні час пытанні: “Дзе бацька?”, “Чаму ён пайшоў з дому?”, так і на тыя шматлікія пытанні, якія ён, сын, не задаў роднаму чалавеку – не паспеў, не пасмеў, не выбраў зручнага моманту, адклаў на выручальнае “прыйдзе яшчэ час...” А мо яму

цяпер вельмі патрэбна дапамога? Найперш іх, дзяцей, дапамога. І яго – сынава.

Хлопец уладкаваўся ў бацькавым крэсле, па звычцы ўключыў тэлевізар (не так самотна), але гуку не дабавіў. Лабасты вядучы, бы той певень, шукаў жардзіну, каб сесці і прарочыць нешта ў мікрафон, а то зноў ускокваў, чаўнаком снаваў паўз аранжавыя канапы, нацкоўваючы адзін на аднаго ўдзельнікаў моднага шоу. “Столькі б перадач нічога не страцілі, калі глядзець іх зусім без гуку”, – прамільгнула ў свядомасці...

Бацька пісаў ад трэцяй асобы, як і раней, у сваіх апавяданнях і нешматлікіх аповесцях.

* * *

Сямён і Таццяна пражылі разам больш як пятнаццаць гадоў. Ці кахаў ён сваю палавіну? У першыя месяцы і гады прымушаў сябе пра гэта думаць. Ды і што мог разумець у адносінах паміж мужчынам і жанчынай вясковы хлопец, які пасля першага ж нясмелага пацалунку адчуў сябе вінаватым немаведама за што, а пасля і абавязаным – пасля некалькіх месяцаў няхай і больш разняволеных, але ўсё ж нявінных абдымкаў у скверы ды ў апусцелым пад выхадныя студэнцкім інтэрнаце. Урэшце, ён канчаткова згубіў галаву, здольнасць цвяроза разважаць пра заўтрашні дзень. Як кажуць разумныя людзі: пабачыў чорную латку – і забыўся пра родную матку. Каханне, калі яно і было, дало глыбокую расколіну ўжо месяцаў праз тры сумеснага жыцця. Сямён і цяпер памятае той дзень... Вярталіся з гасцей гарадскім аўтобусам. Ён, без усялякай скрытнай думкі, запыніў погляд на гурце дзяўчат, што ажыўлена абмяркоўвалі нешта ў вузкім праходзе гарадскога аўтобуса. Яго Таццянка вытрымала толькі да першага прыпынку, пацягнула за рукаў:

– Іншым разам атрымаеш па мардасах! Вылупіў бельмы на даўтаногіх!

Сямён разгубіўся. Спачатку не мог паверыць, што гэта кажуць яму. Нязвыклае “бельмы” ашаламіла мужчыну, адабрала мову, здольнасць разважаць, праняло холадам. Пакрыўджаная жонка, нічога не пачуўшы ў адказ, з высока ўзнятаю галавою, не азіраючыся, застукацела абцасікамі па тратуары, а ён, зніякавелы, паплёўся следам. Не мацюкнуўся, не кінуўся ў супрацьлеглы бок, не пайшоў куды вочы глядзяць... І менавіта ў гэты момант Сямёну стала зразумела, што ён ажаніўся са сваёй марай, што жанчына, якую хацелася бачыць самай мудрай, самай мілай, жаноцкай, жанчына, якой ён прыпісваў высокае душэўнае хараство, – нічым гэтым не

валодае. Была яшчэ надзея: а калі толькі дабром, адно толькі ласкаю?.. Што, няўжо і тады ў адказ грубасць, нянавісць?.. Не можа такога быць!..

Можа... Сямён, услед за легіёнам сваіх папярэднікаў, адкрыў гэтую невытлумачальную з пункту гледжання здаровага сэнсу заканамернасць сямейнага суіснавання. Папусціўшыся адзін раз, праз месяц-другі ён ужо быў і "паразітам" і "паскудай". Пратэставаў маўчаннем, не знайшоўшы нічога іншага. Трэба было неяк жыць. "Многія не лепш жывуць, – суцяшаў сябе. – Кватэра прыватная. Гаспадыня ледзь што – на дзверы пакажа". А так хацелася, каб прыгожа, каб душа ў душу, як маці з бацькам. Гэта ж так няцяжка – выслухаць, паставіць сябе на месца іншага, пастарацца зразумець...

"Паразітам" Сямён рабіўся кожны раз пасля таго, калі не па сваёй волі затрымліваўся на вытворчых нарадах, на дзяжурствах і бацькоўскіх сходах, калі траціў паўрубля на піва пасля працы. Слухаць такое было дзіка, а яшчэ балюча і горка. Сямён увогуле не разумеў, як чалавека, няхай нават чужога, няхай нават неразумнае дзіця (тым больш – дзіця!) можна абазваць, гледзячы яму ў твар, у вочы. На гэта трэба мець нейкую нечалавечую адвагу. Трэба зламаць у сабе духоўны пачатак, пазычыць вочы ў сабакі. Сказаць бліжняму "паразіт" у сто разоў цяжэй, чым "мілы", "дарагі"... Асабліва ў першы раз... Сказаць усвядомлена, з нянавісцю, з агідаю ў голасе... Як жа пасля гэтага без усялякіх прабачэнняў звярнуцца да яго па імені?! Неяк жа трэба звяртацца, калі жывеш пад адным дахам. З "мілага", "Сёмачкі" Сямён паступова ператварыўся ў Каваля. Таццянка ўсё часцей называла яго па прозвішчы, тым самым нібы падкрэсліваючы: я – гэта адно, а ты – зусім чужы чалавек, з якім, такая доля, прыходзіцца пакутаваць. Сямён махнуў рукой: Каваль дык Каваль. Мо калі і ганарыцца будзеш, дурніца, што і ў тваім пашпарце гэтае прозвішча запісана. Жонка ж па-ранейшаму была для яго "Таццянкай", і ў гэтым слове чулася і прымірэнчая нотка, і нейкае шкадаванне, і надзея на лепшае. Не было нянавісці, але не было і пяшчоты.

Сямён усё болей замыкаўся ў сабе, але нават не ўласцівая яму раней маўклівасць раздражняла Таццянку. І яна вынайшла спосаб, каб "завесці" яго, "выпусціць па́ру". Калі тры-чатыры дні запар было ціха, жонка з добрага, як у нас кажуць, дзіва тэатральна-здзекліва пытала: "Ну і як там жывы-здаровы твае прастытуткі?!" Выклік быў зроблены. Сямёна пачынала калаціць – і Таццянка адразу адчувала палёгку. Ніякіх "прастытутак" у яго, вядома, не было. З'едлівая палавіна, якая за пятнаццаць гадоў сумеснага жыцця вынішчыла

нават спадзяванні на лепшае, была першай і адзінай у яго жыцці жанчынай. Ён спрабаваў казаць пра гэта – яна смяялася ў твар. Клясціся і бажыцца?.. Апусціцца да гэтага ён не мог. Заместа “прастытутак” і “блуду” ў чалавека былі паўтары стаўкі на працы, чарнавікі сваіх і чужых апавяданняў ды маўклівае безграшоўе, якое іншы раз прымала памеры, кажучы па-расейску, “вопиющего”.

– Вось у маёй напарніцы муж! Вось дзе сапраўдны мужчына! Забяспечвае сям’ю “от и до”. І ў жонкі футра, і дзеці ў лахманах не ходзяць, – “даставала” жонка. Сямён разумеў, што яе вуснамі прамаўляе сярмяжная праўда, але ад гэтага не было лягчэй. Колькі ні круціўся бедалага-“мапед” (малады педагог), – а пасля дзесяці гадоў працы ў школе – усё яшчэ “малады” выкладчык інстытута і пачынаючы літаратар, – “от и до” ў яго не атрымлівалася. Скандалаў ён па-ранейшаму імкнуўся пазбягаць, добра ўсведамляючы, што яны нічога не вырашаюць. І яшчэ была адна істотная прычына, па якой ён баяўся гучных разборак – плакалі дзеці. “Ну чаму так? Чаму трэба смяшыць людзей, цешыць такіх жа, як і самі, нашчасных!” – у які раз задаваў Сямён сабе пытанне і не знаходзіў адказу. Прыцiснуўшы далонёю рэбры – балела сэрца – ён выходзіў на балкон ухапіць свежага паветра, а за спінаю чулася істэрычнае: “Зараз жа адыдзі ад акна! Зноў выглядаеш, паразіт, сваіх прастытутак!”

Ішоў час. Падрасталі дзеці, не горшыя як у людзей. З’явілася кватэра ў новым мікраараёне. Пабялела галава ў гаспадара і памутнелі некалі прыгожыя светла-шэрыя вочы ўсё яшчэ ягонай Таццянкі. А жыцця не было. Неяк раптоўна жонка перанесла гнеў на свякруху – аднаго мужа ёй было ўжо мала. Гадоў з дзесяць улетку жылі Кавалі з дзецьмі ў Сямёнавых бацькоў: дапамагалі старым, эканомілі адпускныя – і ўсе былі задаволеныя. А тут жонка паставіла ультыматум: не пушчу вас удвух з маці ў поле. Чаму? Да чаго?.. Ці яшчэ... Падавалі бацька з суседам-родзічам сена на вышкі. Сямён з маці прымалі яго на вілы, раскладалі, пакавалі. Прыбегла Таццянка, нервова, не ўмеючы ухапіла вілы, раз-другі падняла якую жменю. Трэцім разам нізанула мужу ў лытку. Кінула вілы, галосячы, пабегла ў хату, за рэчы – і ў горад, не развітаўшыся ні з кім.

Было зразумела, што бясконца так працягвацца не можа. Саракагадовы мужчына адчуваў, што ўжо і ў цяперашнім стане ўяўляе цікавасць для псіхіятраў. Сямён цяжка засынаў, каб супакоіцца, яму неабходна было яшчэ нейкі час варушыцца, круціць галавою, імітаваць рухі маятніка, “круціць веласіпед”... Раніцай балелі скiвіцы (у кароткія гадзіны нервовага сну моцна сціскаў зубы), бялкі вачэй наліваліся чырванню. Паводзіны свае Сямёну даводзілася

пастаянна кантраляваць. Купляў у краме малако і ўсвядомлена ўключаў “службу кантролю”: “бяру кошык”, “дастаю пакет з халадзільніка”, “разлічвацца іду ў касу”... Жончыны “прастытуткі” ўсё яшчэ не пакідалі, ратавацца не было чым, і чалавек пайшоў на крайнія меры: прыдумаў спосаб, як абараніцца ад скандалаў, займець спакойныя гадзіны для працы. Кожны раз пры слове “прастытуткі» ён нацягваў на вушы дапатопную паласатую шапку-панчоху, на якую звярнуў увагу, шукаючы нешта на антрэсолях, а ў адказ на жончыны кепікі выкрыкваў гартаннае “ур-р-р-а!”. Пакіньце, маўляў, дурня ў спакоі...

І яго пакінулі ў спакоі, пакінулі зусім, з двума непаўналетнімі дзецьмі. Праўда, гэта здарылася крыху пазней, праз два гады. Няпростыя два гады жыцця і, як ні цяжка было, спадзяванняў на лепшае. Такімі спадзяваннямі жывуць жонкі безнадзейных алкаголікаў: адна маўчыць і чакае, другая “спавядае” мужа і чакае, а іншая ставіць побач з мужавай і сваю шклянку. Дзяцей пакінулі на яго, аказалі поўны давер. Ганарыся, чалавеча, і думай як не прапасці...

* * *

Віталь адарваўся ад сшытка, перавёў позірк на экран тэлевізара: грудасты расшпілены ўсявед усё яшчэ працягваў урокі жыцця. Успомнілася, як не любіў такія перадачы бацька. “Вокны! Дзверы!.. У шчыліны заглядваць!.. Голае вока ў дзірцы – яшчэ большая срамата, чым падгледжанае за дзвярыма спальні”. Віталь выключыў тэлевізар і задумаўся. Прататыпаў аповесці няцяжка было пазнаць. Праўда, месцамі занадта змрочна ўсё. Былі ж у бацькоў і светлыя гадзіны, і сямейныя святы.

Наплывалі няпрошаныя згадкі. Тут, у паўзмроку бацькавага пакоя, які ён паўжартам называў “кабінетам”, Віталю яскрава ўявіўся *той* дзень. Мінула больш за дзесяць год... На месцы цяперашняй кніжнай шафы і пісьмовага стала тады стаяў велізарны ложак з тумбачкамі па баках. На матчыну тумбачку абапіраўся самаробны іканастас. Тут жа ляжалі “Жыціі” святых, іншыя царкоўныя кнігі і календары. Ладную частку пакоя займала шафа для адзення – шырокая, на чацвёра дзвярэй, з антрэсолямі пад самую столь. Свабодным заставаўся адно толькі вузкі праход уздоўж сцяны на зашклёны балкон... Маці толькі што вярнулася з чарговай паездкі па манастырах, якая доўжылася ўсё лета. Яна вельмі змянілася: пастарэла, схуднела, прыціхла. Прыгожыя і мяккія нядаўна рукі цяпер былі агрубелымі, з пазбіванымі пазногцямі, усе ў застарэлых

рубцах. Змрочнае адзенне пахла нечым незнаёмым, непрыемным... На гэты раз маці не прывезла ніводнай цукеркі. Яму так хацелася, каб яна пасядзела побач, паслухала яго, звадзіла ў цырульню перад школьнаю лінейкаю. Яны ж не бачыліся так доўга!.. Віталька нават не пытаўся б у яе ні пра што... А маці старалася не глядзець яму ў вочы, гаварыла як з чужым чалавекам. Віталька ніяк не мог злавіць яе позірку. Адчуваў, што губляе маці, што з наступнай паездкі яна проста можа не прыехаць. І што тады?.. Ён застанецца адзін... А яна ж там, у сваім манастыры, гатуе есці чужым людзям, корміць іх, мые чужое адзенне. Якое яны ўсе маюць права?! Яна ж – яго маці, толькі яго, і ён нікому яе не аддасць!..

Маці спачатку доўга стаяла на каленях перад абразамі. Хлопчык крадком зазіраў у пакой, як адчуваў, што павінна нешта здарыцца. На трохі адышоўся да тэлевізара, але не ўседзеў, зноў наблізіўся да дзвярэй: маці перахрысцілася на пусты іканастас, паварушыла губамі і ўзялася за ручку агромністага скуранога чамадана. У імгненне Віталь бухнуўся на калені ў вузкім праходзе, расставіў рукі ўшыркі. Спачатку ён толькі прасіў, пасоўваючыся на каленях да маці:

– Хто мне будзе пячы дранікі? Ма-а-ма? Хто мне будзе варыць суп?

– Бацька будзе. – Маці глядзела на дзверы паверх яго галавы. – Адыдзі зараз жа, інакш я цябе здам у міліцыю!

З чамаданам і тоўстай дарожнай сумкай цераз плячо маці паспрабавала праціснуцца ўздоўж сцяны. І тады Віталька заплакаў, закрычаў, загаласіў што ёсць сілы:

– Не пушчу-у-у!!!

Нешта грымнула ў зале, і за сынавай спінай у тую ж хвіліну стаў бацька.

– А паспрабуй толькі, толькі паспрабуй пераступіць цераз дзіця!! – выгаварыў ён ледзяным, не сваім голасам.

Яшчэ хвіліну пастаяў, мацюкнуўся і грымнуў дзвярыма.

Маці адступіла, села на ложак. Засталася... Яшчэ на чатыры дні. Яе рэчы знікалі паступова. Віталька гэта заўважаў і пра ўсё расказваў бацьку. Той адно маўчаў і гладзіў сына па галаве.

Маці знікла назусім за дзень да пачатку заняткаў у школе. У той дзень бацька знайшоў яго на сажалцы за мікрараёнам. Падышоў, узяў за руку: “Пайшлі, сірата, дамоў”, – і больш ні слова за ўсю дарогу.

Ён рабіў усё, каб яны з сястрой не адчувалі сябе сіротамі. Ніколі не было, а тут раптам пачаў “спраўляць” імяніны, сам прапанаваў запрашаць у дом сяброў. А яны, сорам прызнацца,

карысталіся “сіроцкім” становішчам. Не прасілі – патрабавалі: “Нам трэба!”, “Ва ўсіх ёсць – у нас няма!”, “Не буду насіць гэтыя бамжацкія джынсы!..” Віталь злавіў сябе на думцы, што нават цяпер, студэнтам, ён успамінае маці мо нават часцей, чым у першыя гады пасля яе ад’езду. І ў гэтым найперш бацькава заслуга. Была крыўда, але не было адчування страты, адчування адзіноты.

* * *

Вераніка з’явілася ў жыцці Сямёна выпадкова, яшчэ за два гады да канчатковага жончынага ад’езду, хоць і кажуць людзі мудрыя, што нічога выпадковага ў гэтым свеце няма. *Яна* прыйшла ў яго думкі з першымі жончынымі “прастытуткамі” і ўжо болей не пакідала яго. Мужчына дакладна ведаў, што ў *яе* светлыя вочы, адкрытая, непадробная ўсмешка і абавязкова роўны, вельмі прыемны, вельмі мілагучны голас. Ён шукаў *яе* ў аповесцях і паэмах любімых аўтараў, ён размаўляў з ёю ў снах...

Вераніка сядзела за першым ад кафедры сталом у аўдыторыі. Яна была ягонай студэнткай, старастай групы ў завочнікаў. Слухала заўсёды ўважліва, старанна запісвала, час ад часу падымаючы на выкладчыка светла-блакітныя вочы. Калі Вераніка падносіла на подпіс журнал, Сямён бачыў, як прыкметна ружавелі яе шчокі, адчуваў водар жытнёвых, не папсаваных фарбаю валасоў, сабраных у тугі вузел на патыліцы. Толькі тонкія кудзеркі прыкрывалі скроні і шыю, незагарэлую, безабаронную дзявочую шыю.

Вераніка, нядаўняя выпускніца педагагічнага каледжа, добра ведала мову, выручала групу на практычных занятках.

– Наш дэканат знае што робіць – назначае старастамі самых прыгожых дзяўчат. Паспрабуй тут утрымацца, не паслухацца, – пажартаваў неяк выкладчык, калі Вераніка прасіла паставіць “хоць якую адзнаку” аднаму з двух у групе хлопцаў, якія, як іншы раз кажуць, апошні год стаялі ў чарзе па дыплом. Яна вінавата апусціла вочы. Пэўна, Сямён быў не першым мужчынам, які сказаў аб яе прывабнасці.

У тую ж памятную прадапошнюю сесію Сямён неяк запытаў:

– А ці не піша хто з вас, паважаныя калегі, вершаў. Гісторыя не даруе мне, калі выявіцца, што выкладчык роднай мовы своечасова не разгледзеў паэтычны талент.

Трыццаць пар вачэй глядзела на старасту, і “начальства” зачырванелася да кончыкаў вушэй.

– Прынясіце, калі ласка, – папрасіў Сямён. – Не саромцеся. Мне чамусьці здаецца, што вы не можаце пісаць дрэнных вершаў.

Сказаў – і сам захваляваўся.

На наступны дзень Вераніка знайшла яго і аддала тоўсты агульны сшытак. Вершы не абрадавалі, хутчэй расчаравалі: прыблізная рыфма, імкненне гаварыць квяціста – звыклыя вучнёўскія практыкаванні. Але месцамі прарываліся свежыя радкі, праступалі невыразныя абрысы вобразнасці. Сямён абазначыў дужкамі ўдалыя строфы, адзін з вершаў паправіў і прапанаваў у літаратурную старонку.

Пасля заняткаў у апусцелай аўдыторыі выкладчык і студэнтка-выпускніца гаварылі пра вершы. Дакладней, гаварыў ён. Вераніка маўчала, згаджалася з усім, а то і нагаворвала на сябе – і гэта засмучала Сямёна...

* * *

Жонка кідалася з адной крайнасці ў другую... Пасля нейкага жаночага застолля, дзе многа і са смакам гаварылася пра здатных палюбоўнікаў ды раганосцаў-мужоў, Таццяна раптам запанікавала, што не за гарамі сорак, а яна не паспела ўзяць ад жыцця ўсё, што магла. Жанчына запознена зайздросціла тым аднакурсніцам, што – не раўня ёй! – і “выгуляцца” паспелі, і мужа “адхапілі” – будзь здароў.

Таццяна пачала настойліва “даганяць” маладосць – насіла вузкія і кароткія спадніцы, празрыстыя блузкі, вышуквала ў камісійных крамах модныя і недарагія туфлі. У садку «памаладзелая» ў адзін момант выхавальніца імкнулася “прыручыць” каго з бацькоў сваіх гадаванцаў. Іншы раз ёй гэта ўдавалася, Сямёну сігналізавалі “добразычлівіцы”, але ён, ганаровы, толькі даваў зразумець, што знае пра гэта паскудства ды пераходзіў спаць у залу. Іншым разам з Таццянкай прыходзілі да іх сямейныя пары. На стале з’яўлялася гарэлка, жонка ўключала павольную музыку, помсцячы мужу ўжо й немаведама за што, “законна” сплятала рукі на шыі запрошанага на “дамскі” танец кавалера. Падпітая “кавалерава” жонка, для раўнавагі, цягнула з-за стала Сямёна. Усё гэта было прыкра, непрыемна. І гэтыя жонкі, адна ў адну, былі нейкія недагледжаныя, тупаватыя і таўстабокія. Аднойчы гаспадар ўсё ж не вытрымаў. Таццянка, зусім п’яная, па трэцяму разу ўключыла “Яблоки на снегу”, блытаючыся ў словах, аб’явіла дамскі танец і павісла на мужы сваёй новай прыяцелькі.

– Мы нічога не робім дрэннага. Мы проста танцуем. Чаму вы не танцуеце? (Да мужа і сяброўкі.)

Сямён не рэагаваў.

Пара “датанцавалася” да выключальніка. Таццяна выключыла святло..

– Тата! Яны цалуюцца! – прыбегла дачка з калідора.

Сямён грымнуў аб падлогу прайгравальнікам, матануў дзвярыма:

– А задушыцеся вы тут усе разам!

– Ізверг пракляты! – заверашчала пранізліва жонка. У два галасы закрычалі дзеці. А ён, не азіраючыся, збягаў па прыступках лесвіцы.

Да раніцы прахадзіў Сямён па начным мікрараёне, шкадуючы, што няма чалавека, перад якім можна выгаварыцца, з якім можна супакоіць душу, урэшце, напіцца да забыцця.

Тыдні два мужчына гідзіўся нават загаварыць са сваёю “палавінай”. Яна ж нічога. А мо толькі выгляд рабіла? “Напэўна ж, сорамна перад дзецьмі, на месцы душа? – суцяшаў сябе Сямён. А п’яныя істэрычныя маналогі жонкі ў спальным пакоі (“пакоі допытаў”) працягвалася амаль штовечар.

“Яно мо не варта было ўсё пускаць самацёкам? – задаваў сабе пытанне Сямён і не знаходзіў адказу. Не так даўно дачка прымусіла задумацца: “Сам вінаваты, трэба было па-мужчынску, пабіць раз-другі, каб ведала. Тады ў нас, як ва ўсіх, была б маці, а ў цябе жонка на старасць”. – “Не хацеў бы я, дзіця, каб на цябе падымалі руку”, – падумаў Сямён, а ўслых сказаў:

– Маці ў вас не стала, калі твой брат выбраўся з пялюшак, жонкі ў мяне – яшчэ раней. Я ўдарыў па твары чалавека, не слабейшага за сябе, усяго адзін раз у жыцці. Не было іншага выйсця. Ударыць вашу маці?.. Кім бы я быў тады?.. Крычаў, гарачыўся – было. Але гэта ад бяссілля. А ўдарыць?..

– Затое баялася б.

“Свет перавярнуўся, – разважаў Сямён над словамі Ілоны. – Ужо і самі жанчыны, не толькі яго “малая”, а самастойныя дарослыя жанчыны прызнаюць правамернасць такога сямейнага выхавання. Што ж тады застаецца мужыкам? Таўчы?.. У цягніку ненарокам падслухаў узаемную споведзь двух сяброўак. Адна:

– Іван пабіў мяне ўсяго два разы за ўвесь час, як жывем разам. І варта было. Дала сабе слова перш думаць, чым ляпаць нешта языком.

Другая:

– І я нядаўна два тыдні прахадзіла ў сіняках, затое заракласе ніколі не лезці не ў свае справы.

"Муж – свая кроў, няхай б'е здароў..." Жорсткай бывае іншым разам народная педагогіка", – разважаў Сямён. Але ж як пасля гэтага жыць пад адным дахам, спаць у адным ложку?..

* * *

"Дагнаць" маладосць не ўдалося, і Таццяна зусім неспадзявана павярнулася ў супрацьлеглы бок – да царквы. У гэтым Сямён не бачыў нічога дрэннага, на першым часе нават быў рады: атабарыцца, думаў, жанчына, супакоіцца. Колькі ж можна?!

– "Кожная жонка няхай пабаіцца мужа свайго," – неяк пасля чарговай сваркі (а яны і цяпер не спыняліся) Сямён намерыўся заклікаць сабе на дапамогу Святое Пісанне. – "Над мужам – Бог, над жонкай – муж", – дабавіў ён, упэўнены, што насуперак гэтага нічога сказаць нельга.

– А ты мне не муж! – секанула Таццянка. – Мы не павенчаны.

– А хто тады я?

– А ніхто...

Працягваць высвятленне адносін было бескарысна. І так усё зразумела: яго жыццё, яго існаванне не цікавяць жонку ні на ёту...

Дабаўлялася абразоў у спальні. Тры, чатыры разы на тыдзень – а ў суботу і нядзелю двойчы на дзень – Таццяна ішла з дому. Жонку Сямён губляў паступова і ў той жа час адчуваў, што яму прыемна заставацца аднаму. Калі прыходзілі пасты, муж і жонка, асобна снедалі і вячэралі, спалі па краях шырачэзнага ложка кожны пад сваёю коўдраю. Яна – не адзяваючы начной сарочкі, не пераапранаючыся нанач. Сямён, далёка не стары мужчына, фізічна адчуваў, што не жадае блізасці з жанчынай, на шыі якой, акрамя нацельнага крыжа, яшчэ адзін ці два абразкі, а то і нейкае загаворанае зелле ў зашмальцаваным палатняным вузельчыку-кулоне, з жанчынай, якая так рэдка шуміць вадою ў ванне, не расчэсвае, як некалі, перад люстрам вохкія валасы.

Першыя паездкі ў манастыры называліся экскурсіямі, але, дачакаўшыся летняга адпачынку, жонка прапала адразу на два месяцы.

Сямён, як звычайна, паехаў з дзецьмі ў вёску.

– А дзе ж твая Таццяна? – здзівіўся бацька.

– У манастыр паехала.

– Што ёй там рабіць?

– Будаваць пасабляе.

– А дзеці?

– Пакінула на мяне.

– Гэта не вельмі добра, – неяк асцярожна, заклапочана сказаў бацька.

– Ат, неяк пераражывем. Прасілася вельмі. Я не пускаў, дык пакінула запіску і паехала, – як апраўдваўся перад бацькам Сямён. – Хай здаволіцца. За так яе карміць ніхто не будзе.

– Глядзі, сынку. У цябе дзеці...

Таццяна вярнулася на два тыдні пазней абяцанага, збедненая, спрацаваная, але задаволеная паездкай. Дома яна цяпер амаль не бывала зусім – збірала са скрыняй (гэтага вельмі саромеліся дзеці) грошы на карысць манастыра ці ішла куды па іншых царкоўных патрэбах. Сям'і ў яе ўжо не было. Сямён гэта разумеў, але нічога не мог зрабіць, каб нешта перайначыць. Праўдзівей сказаць, не вельмі намагаўся гэта зрабіць.

* * *

Студэнты-выпускнікі запрасілі Сямёна Пятровіча спачатку на ўручэнне дыпломаў, а пасля і на вячэру ў рэстаран, і ён упершыню за час працы ў інстытуце не адмовіўся. Вераніцы напраўду нельга было адмовіць.

Месца каля старасты, бліжэй да краю стала, не было занятым.

– Сёння я адпачываю, – неяк па-свойску паведаміла Вераніка. – Тамада з мяне нікудышні. Знойдзецца каму.

Папрасіў не звяртаць на сябе ўвагі і выкладчык. Сёння іхні, выпускнікоў, дзень. Дзяўчаты і маладыя жанчыны папрыгажэлыя, святочныя. Некаторых і пазнаць цяжка. Сямён падумаў пра тое, што ні на занятках, ні нават на курсавых экзаменах амаль не бачыў сваіх студэнтак пасля цырульні, з прыстойным макіяжам. У асноўным, відаць, з вёсак. Пасвяткуюць дзяўчаты ды паедуць да сваіх "сотак", да сям'і, да добрых ці апастылых мужоў, запрагуцца ў паўтары-дзве стаўкі – і закончылася для многіх з іх усякая адукацыя разам з апошнім экзаменам. А некаторыя падрыхтаваны вельмі і вельмі пасрэдна.

Сямён паступова хмялеў, з кожнай выпітай чаркай адчуваў сябе ўсё больш лёгка і раскавана. Дзяўчаты за сталом перасталі ўспрымацца ім як былыя вучаніцы. Сямёну здавалася, што ён вярнуўся ў пару маладосці і гэта смяшлівыя аднакурсніцы сабраліся на шумную вечарыну далей ад пільных вачэй дэканата, не пакінуўшы без увагі і яго, старасту.

Нядаўнія студэнткі каяліся за сваю ляноту, прызнаваліся, што часам заслугоўвалі добрага лупцавання, выдавалі сакрэты. Спісаць на экзаменах у яго, аказваецца, было можна, але ж неяк сорамна. Вераніка больш маўчала. Ад выпітых некалькіх кропель віна твар і шыя яе зрабіліся ружовымі, адкрыты лоб пакрыўся дробнымі кропелькамі поту.

– Дастаткова. Мне нельга больш, – адвяла яна руку, калі Сямён прапанаваў выпіць за разуменне дома і на працы.

Канца застолля яны не чакалі. Не захацела заставацца і сяброўка Веранікі, чарнавокая гаваруха Галіна. Праз пяць хвілін Сямён ужо ведаў, што тры дні таму яна, “жанчына не першай маладосці”, размяняла ажно чацвёрты дзясятак гадоў. (Побач са старэйшымі маладыя жанчыны не заўсёды хаваюць свой узрост. У гэтым свая стратэгія і тактыка.)

– Ты, дзіця, – жартаўліва звярнулася Галіна да сяброўкі, – толькі ў піянерскім гальштуку фарсіць пачынала, калі цётцы Галі атэстат сталасці выпісвалі.

З дапамогай нескладаных арыфметычных дзеянняў Сямён вылічыў узрост Веранікі – дваццаць тры. Яму было на дваццаць гадоў больш.

Калі ўсе трое падышлі да прыпынку, з-за паварота, як чакаў, выкаціўся запознены тралейбус і Галіна папрасіла адпусціць яе дамоў.

– Не сумуйце без мяне, – памахала рукою з дзвярэй.

Сямён і Вераніка засталіся адны познім чэрвеньскім вечарам у самым цэнтры горада. Сямён узяў Вераніку за руку, і яна не паспрабавала яе вызваліць... Ішлі сцішанай вуліцай. Былы выкладчык з гумарам расказваў, як прасілі ў дэканаце за адну з цяперашніх выпускніц. Матывацыя была не абы-якая: жанчына няшчасная, муж б’е, а калі да ўсяго яна не здасць экзамены – заб’е зусім. Сітуацыя трагікамічная...

Ужо і калегі, яны гаварылі пра вучняў і бацькоў, пра ўласных дзяцей. У Веранікі – у гэта не верылася – іх было двое, як і ў яго. Яна выйшла замуж у шаснаццаць, у сельсавеце распісалі, бо павінна было нарадзіцца дзіця. Расказвала пра гэта жанчына нехаця, са скрухай у голасе.

Сямён і Вераніка падышлі да кватэры, якую студэнтка-завочніца на працягу пяці гадоў здымала на перыяд сесіі.

– Святло на ўсю вуліцу палае, – Вераніка кіўнула на ярка асветленыя вокны на першым паверсе. – Мае старыя не стамляюцца жыць на белым свеце.

– Сямейнае свята? – пацікавіўся Сямён.

– О-о-о! – губы Веранікі смешна акругліліся. – У маёй Глебаўны, як прыходзіць яе Коля, заўсёды свята.

Сказала без ценю асуджэння, мо нават з пачуццём лёгкай зайздрасці.

– Колькі ж ім?

– Глебаўне ўвесну шэсцьдзесят, а яму праз тры гады восемдзесят будзе. Але ж выглядае многа маладзей. “Дзед” – гэта пра некага іншага, толькі не пра яго. З імі цікава, – яшчэ больш ажывілася Вераніка. – Глядзіш, колькі ў людзей планаў, колькі любові да жыцця, якія яны ўважлівыя адзін да аднаго, – і ў самой на душы становіцца радасна. Глебаўна наогул святы чалавек. За пяць гадоў хоць бы раз упікнула за нешта. Я ў яе, калі прыязджаю, – поўнасцю за гаспадыню.

– Дык чаго ў такім разе мы тут стаім?! – загарэўся Сямён. – Шампанскае і цукеркі за мой кошт! Гуляць дык гуляць! Скажаш, што я лепшы сябар моладзі.

Вераніка заўсміхалася:

– А я і не здагадвалася, што вы бываеце і такім.
– Якім?
– Такім як цяпер.

У начным магазіне на рагу вуліцы Сямён купіў шампанскага і бутэльку гарэлкі з разлікам на мужчын (Коля-Іванавіч, папярэдзіла Вераніка, “шыпучкі” не прызнаваў)...

Сямён адчуваў сябе так, быццам многа гадоў быў знаёмы і з Глебаўнай, і з Іванавічам, які, нібы той зух-кавалер, падміргваў гаспадыні і Вераніцы, не стамляўся сыпаць энекдотамі і прыгаворкамі, пільна сачыў, каб чаркі ў маладзейшых не былі пустымі...

– Было гэта ў Нямеччыне, у тую вайну. (Чарговы тост Іванавіч пачынаў з абавязковай прадмовы). Служыў я ў бауэра. Не тут расказваць, што такое палон. Праца не забава, але ж з голаду не пухлі. Быў я маладым, жаданні, самі разумееце, на твары напісаны, толькі парадак у немца строгі: застукаюць з каторай фрау – пятлю на шыю. Тут табе і капут. Так што на конт гэтага асцерагаліся. (Іванавіч блазнавата зірнуў на Глебаўну). Аднаго разу вечарам – гаспадара на той час не было дома – бауэрша паклікала мяне да стала. Ужо забыў, з якой нагоды. Наліла яна мне адну чарку, другую ды і просіць – ведала, што ўмею – сыграць нешта нашае. Я ёй “Гурочкі” – на душы паскудна, нават і чарка не памагае. Даслухала, а пасля, шэльма, знакамі паказвае (рукі на талію, плечыкамі ўлева-ўправа), каб весялейшае нешта. Ну я тут – ат, было не было! – і ўдарыў:

Пані кахана,
Пані вяльможна!
Я бы пані з...ў,
Кабы было можна.

– Пасаромеўся б дзед маладых, – ажно зачырванелася Глебаўна.

– Што праўда – тое не грэх, – не супакойваўся Іванавіч.

– Ну і што? – спытаў Сямён, – спадабалася фраў ваша песня?

– Яшчэ б!.. Зразумела, пэўна, усё. Пальчыкам гэтак строга: ”Но-но!” А сама задаволеная такая, свежая, што тая трускалачка. (Іванавіч зноў хітравата глянуў на гаспадыню).

– Яшчэ адно тваё слова – і будзеш прылюдна пабіты, – як бы і зазлавалася Глебаўна!

– Усё, больш не буду.

– Тота ж!.. Не пагляджу на твае медалі.

Абое засмяяліся, памаладзелыя, шчаслівыя.

– О-о-о! То я ж пра што хацеў сказаць... – спахапіўся Іванавіч. – Даражэй за ўсё і саладзей за ўсё воля. Чалавек павінен быць свабодным, не прыдушаным, не зашораным. І зусім не важна, колькі яму гадоў. Давайце за гэта і вып’ем...

Было за поўнач, калі Вераніка папрасілася спаць.

– Дагаварыце без мяне. Сёння я і так замнога выпіла, – сказала яна са шкадаваннем...

Калі Сямён, з “аглаблёвай” у руцэ, прызнаваўся гаспадарам у шчырай любові, у галаве ўжо добра шумела. З калідора ён зазірнуў у бакавы пакой, з якога праз шчыліну дзвярэй прабівалася няяркае святло. Не разумеючы, навошта ён гэта робіць (хоча развітацца? яшчэ пагаварыць?..), Сямён нячутна ўвайшоў і прычыніў за сабою дзверы. Вераніка спала. Вызваленыя нанач валасы былі рассыпаны па вышытай падушцы. Адзіная лямпачка пад шкляным абажурам мякка асвятляла яе твар і плечы. Выключальніка ў пакоі не было. Сямён ціха, стараючыся не парушыць сон Веранікі, падставіў крэсла, абматаў руку крысом знятай кашулі і выкруціў лямпачку з патрона. Святло пагасла, і толькі самотны ліхтар за акном, што схаваўся ў кроне маладзенькай галінастай бярозы, не даваў цемры запаланіць пакой. Сямён падышоў да ложка, сеў на край, з заміраннем сэрца дакрануўся вуснамі да шчакі Веранікі. Жанчына не спужалася, не ўздрыгнула – павольна расплюшчыла вочы, абхапіла Сямёнаву шыю гарачымі рукамі... Тут, у гэтым утульным пакоі, яна была жанчынай,

маладой і неўтаймоўнай. Здавалася, да гэтага часу, да гэтай хвіліны Вераніка стрымлівала сябе, мучыла душу і цела, але нарэшце адкінула ўсё, кінула выклік зямлі і небу. Яна тактоўна падказвала і дзякавала, мякка дакранаючыся да яго вуснаў. Маладая, гнуткая, з распушчанымі валасамі да пояса, Вераніка была незвычайна прыгожая, жаданая, грэшная. Ён слухаў яе цела і разумеў, што толькі пачынае жыць, толькі-толькі ўваскрасае як мужчына, яшчэ зусім не стары, не бяссільны.

– Мілая! – вырвалася ў яго ўпершыню за нудныя, бясколерныя гады жыцця.

Слёзы, ён разгледзеў нават у паўзмроку, выступілі на вачах Веранікі.

– Мілая! – паўтарыў ён з удзячнасцю.

Гэтай ноччу яны так і не заснулі... У пакоі пасвятлела, і Вераніка заўважыла Сямёнаву трывогу.

– Я зараз... – на пальчыках яна прабралася да халадзільніка, вярнулася з кубкам таматнага соку. – Выпіце. У мяне бацька такім чынам галаву папраўляе, а сёння, мабыць, і самой не зашкодзіла б.

– Спачатку ты.

Вераніка адпіла некалькі глыткоў:

– Астатняе ваша. Я больш не хачу.

Яна ўзяла з яго рук пусты кубак, паставіла на тумбачку.

– Не перажывайце, – сарамліва падняла на Сямёна вочы. – Усё было цудоўна. Я даўно хацела гэтага, думала пра гэта...

Сямён праводзіў Вераніку на першы ранішні цягнік. Азіраючыся па баках, бы тыя змоўшчыкі, яны цалаваліся ў тамбуры.

– Я напішу, – паабяцала Вераніка на развітанне. – Можна мне напісаць?

– Напішы абавязкова, – папрасіў Сямён і жадаючы, і баючыся працягу. З дня на дзень павінна была вярнуцца жонка.

Цягнік знік з вачэй, і Сямён заспяшаўся дамоў. Хутчэй, пакуль спяць дзеці. Ачомаюцца – а бацькі няма... Яшчэ ж і ў магазін не забыць забегчы. Зноў будуць: “Што нам есці?”

* * *

Таццяна вярнулася па раскладзе. Акурат у той дзень Сямён прынёс у дом кветкі, што падарылі студэнты з нагоды Дня настаўніка, павіншаваў жонку, выхавальку дзіцячага садка, са святам. Таццяна моўчкі паставіла ў вазу яго любімыя позні хрызантэмы і, нічога не гаворачы, працягвала ўкладваць у цэлафанавы пакет спецыі і тое-сёе з кухоннага начыння.

– А я думаў, што ў нас будзе святочная вячэра, – сказаў Сямён нібыта і жартам.

– Мне трэба памагчы бацюшкавай гаспадыні. Заўтра ў іх будзе шмат гасцей. Чакаюць самога Уладыку. Прыйду раніцай, – давяла да ведама Таццяна.

На гэты раз Сямён змаўчаў, не жадаючы скандалу. А так хацелася ўкалоць: “Хто ж для тваіх дзяцей насмажыць-напячэ, матуля?”

Таццяна прыйшла вечарам наступнага дня і зноў некуды зазбіралася.

Сямён ведаў, што “нарываецца”, правакуе скандал, але крыўда раздзірала душу, і ён не стрымаўся:

– Чаму ж гэта там, дзе ты была, не далі нашым малым па якому піражку ці хоць бы праснаку жытняму?

– Змоўкні, не даставай мяне!

– Няўжо там не ведаюць, што ў цябе ёсць дзеці?! Можа, не зарабіла за суткі? – не сунімаўся Сямён.

– Як ты смееш, антыхрыст?! Як у цябе толькі язык паварочваецца такое сказаць?! – кіпяцілася, тупацела нагамі Таццяна. – Пра такое нават і думаць грэшна!

– Які то грэх – перадаць дзецям цукерку?! – Сямён прыдуркавата пацісnуў плячыма.

– Ты ведаеш, паразіт, якіх людзей мне выпаў гонар абслугоўваць?! Не табе, г…у, раўня!

– А мне хоць самога Папу Рымскага! – падкладваў дровы ў агонь Сямён. – Мае дзеці таксама просяць есці.

– Ды ты!.. Ды табе!.. – кіпела, насілася па кухні, не знаходзіла слоў жонка. На вочы ёй папаліся белыя хрызантэмы. Умомант яны былі абезгалоўлены і кінуты ў сметніцу.

– Што я такога сказаў?.. – прыкідваўся прастаком Сямён, а ў глыбіні душы святкаваў перамогу: перагарыць, супакоіцца жонка, а пасля і задумаецца. Ва ўсім павінна быць нейкая мера.

Гэтую і наступныя ночы Таццяна не начавала дома. Дзён праз чатыры ў паштовай скрыні Сямён знайшоў запіску: “Мяне не шукаць! На працу не званіць! Хто спытае – маўчаць, вы не ведаеце! Мы ўсе паехалі на юбілей айца Дамаскіна ў Крыпецкі манастыр. Будзе многа людзей. Прыеду праз два тыдні”.

* * *

Таццяны не было каля месяца. Метадыстка і каляжанка-зменшчыца званілі штодня. Патэлефанавала і загадчыца:

– Мне ўсё гэта надакучыла! Няхай ваша жонка выбірае... Калі яна не выйдзе на працу праз два дні – будзе звольнена па загаду.

Вярнулася Таццяна не адна. За рулём мікрааўтобуса сядзеў бацюшка, гадоў пад пяцьдзесят, светлатвары, з акуратна падстрыжанаю чорнаю барадою, густымі, амаль не кранутымі сівізною валасамі.

“Напэўна, гэта і ёсць сам ігумен, – здагадаўся Сямён. – Усё ў іх прадумана найлепшым чынам. На зваротным шляху за тыя грошы, што жонка і яе каманда збіралі па кватэрах, бацюшка закупіць крупы, муку, цукар і, прыхапіўшы з сабою новых дармовых работнікаў, – у зваротны шлях. Няўжо так абяднела пскоўская зямля на рабочую сілу і крупы, што абавязкова трэба паліць бензін, гнаць машыну за сотні кіламетраў?”

– Прасі ў бацюшкі благаславення, – вымучыла ўсмешку жонка.

Сямён разгублена лыпаў вачыма; святар таксама адчуваў сябе ніякавата.

– Ці добра даехалі? – запытаўся Сямён, каб не маўчаць.

– З Божаю дапамогай...

Таццяна была ў завязанай па-старэчы хустцы, доўгай і цёмнай, нягледзячы на добрае надвор’е, спадніцы і грубаватых напаўмужчынскіх туфлях на нізкіх абцасах. Трэцяй прыехала незнаёмая жанчына няпэўнага ўзросту, паўнаватая, сутулая, без усякага густу апранутая, у грувасткіх, з тоўстымі лінзамі акулярах, дужкі якіх для надзейнасці сцягваліся гумкаю на патыліцы.

Прыезджыя, а з імі і гаспадар, падняліся на шосты паверх. Жонка забегала па кухні, забразгацела вечкамі пустых каструляў.

“А трасцу табе! – злараднічаў Сямён. – У халадзільніку тры апошнія сардэлькі”.

– Пакажы, Сёмачка, айцу Дамаскіну беларускія газеты і часопісы, раскажы над чым цяпер працуеш, – Таццяна была сама ветлівасць.

“Ужо й пабег!..” – натурыўся гаспадар у душы, але што зробіш, хочаш не хочаш, а давядзецца займацца шаноўным госцем, дэманстраваць шляхетныя манеры. Становішча абавязвае, як кажуць разумныя людзі. З хаты не пойдзеш, раз ужо так атрымалася.

Мужчыны прайшлі ў спальню. Бацюшка з увагаю зірнуў на самаробны іканастас, перахрысціўся і прысеў на край ложка. Сямён прыладзіўся на адзіным крэсле, абшчапіў рукамі калена, уважліва прыгледзеўся да госця... Няблізкая дарога не стаміла айца Дамаскіна. Вочы жывыя, адзенне дагледжанае (ці не жончына работа?), ні пылінкі на ім. Чорная тканіна – не да месца падумалася Сямёну –

можа быць прыгожай, калі яна дарагая, не выцертая, урэшце, калі яна пасуе чалавеку. Адзенне святара ідэальна спалучалася з яго смаляною барадою і валасамі, бледнаватым тварам. Пачуўся – ці мо падалося – лёгкі водар мужчынскай парфумы. Сямёну чамусьці ўспомнілася, як усяго некалькі гадоў таму ён, настаўнік са стажам, правяраў на святло лямпачкі ў гэтым самым пакоі якасць толькі што адпрасаваных штаноў. На адпаведных месцах святло праходзіла без перашкод. Насіць такую адзежыну даводзілася крайне асцярожна, з тым каб не нарабіць людзям смеху...

– Я даўно хацеў запытацца ў каго з дасведчаных людзей (Сямён намагаўся скінуць з твару маску абыякавасці), за што праваслаўная царква адлучыла Льва Талстога.

Гаспадар спадзяваўся, што падрабязны і павучальны роспавед (як кажуць на Украіне) зойме нямала часу і можна будзе не думаць, чым заняць госця далей. Але, на бяду, адказ святара быў лаканічным:

– Ёсць грахі, за якія дараваць нельга. Хула на Святога Духа – адзін з найцяжэйшых грахоў. І душа Льва Талстога – бацюшка са шкадаваннем правёў указальным пальцам зверху ўніз – прамым шляхам у пекла...

Таццяна не забавілася, у хуткім часе паклікала да стала, і гэтаму былі рады і госць, і гаспадар.

Бутэльцы дыфецытнага французскага шампанскага Сямён крыху здзівіўся, але выгляду не падаў. Здзівіўся таксама неблагой, на хуткую руку падрыхтаванай перакусцы: і рыба – глядзі ты! – чырвоная, і шпроты прыбалтыйскія... А яшчэ кажуць...

Святар абвёў вачыма кухонны пакой, не знайшоў абразоў і перахрысціўся на кут.

– Колькі свайму не кажу – ці паслухае! – запабягала Таццяна.

За сталом размова таксама не клеілася, усе адчувалі сябе скавана, і трапеза не заняла многа часу. Адразу пасля застолля – пэўна, усё было дамоўлена загадзя – падвесялелыя прыезджыя пачалі збірацца ў храм. Сямёну не прапанавалі.

“Ну то і дзякаваць Богу, – парадаваўся ён. – Некалькі шпротных хвастоў засталося. Будзем працягваць банкет. Чым мы горшыя за астатніх?!”

Сямён прынёс з залы прыхаваную бутэльку гарэлкі, наліў у фужэр з рэшткамі шампанскага, выпіў адным разам. “Белы мядзведзь” – успомніў ён назву немудрагелістага кактэйлю. Акурат тое, што трэба. Галаву імгненна затлуміў рой бязладных думак. Якую працу выконвала жонка *там*? Ці праўду казалі людзі, што ў Дамаскіна яна за дамашнюю гаспадыню: гатуе ежу, прыбірае, мые

бялізну… Прыслужвае… Што ёй так люба менавіта ў гэтым, да ўсяго мужчынскім, манастыры? Ну няхай ён няўдаліца, не ўмее забяспечыць сям’ю. А ў чым вінаваты дзеці?.. Што яму, мужу, думаць, калі ў гадзіну ночы ў кватэры раздаецца міжгародні тэлефонны званок, жонка без памяці, не ўключаючы святла, збіваючы на хаду крэслы, кідаецца да апарата і ў цішыні ночы выразна чуваць яе прыглушаны голас:

– …Вашымі малітвамі…

– Куды нам, грэшным!..

– Як здароўе бацькоў?..

– Куды ўжо нам!..

– І я таксама…

– І я таксама?..

* * *

Пісьмо ад Веранікі прыйшло праз тыдзень.

Добры дзень, паважаны Сямён Пятровіч!

– пісала былая студэнтка. – Калі шчыра, хацелася б пачаць гэты ліст крыху інакш. Не ведаю, што мяне стрымлівае…

Я так удзячна за той апошні вечар, за нашу ноч! Паўтару яшчэ раз, што сказала раніцай: я чакала *ўсяго* даўно, з самага першага ўрока. А яшчэ мне вельмі хочацца сказаць, што ў тую ноч я была вельмі шчаслівая, упершыню за апошнія гады. Мне і на другі дзень хацелася быць з вамі, я магла яшчэ затрымацца, але пабаялася…

Бачыла, як вы глядзелі ўслед цягніку. Усю дарогу думала толькі пра вас і напісала, не паверыце, ажно чатыры вершы…

Узнаўляю да драбніц нашу першую сустрэчу… Я затрымалася ў дэканаце, а зайшоўшы ў аўдыторыю, сустрэла ўважлівыя, добрыя, толькі нечым заклапочаныя вочы. Слухала, думала пра вас, а калі іншы раз праходзілі побач ці пра нешта пыталіся, то ўспыхвала, сэрца білася хутка-хутка

Пасля было многа заняткаў, ніводныя з якіх я прапусціць не магла, бо хацела вас бачыць і чуць. І нішто, аніякая прастуда (ці памятаеце, як тактоўна, але

настойліва вы хацелі адправіць мяне дамоў лячыцца?) не магла мяне спыніць.

Вы хвалілі мяне за курсавыя працы, за почырк, за добры адказ на экзамене, ставілі часам у прыклад. Я чырванела, як першакурсніца, мне было так прыемна, што ў вас святлелі вочы, і я… – прабачце мне мой грэх – думала пра вас як пра мужчыну.

Я раўнавала вас да калег, да маіх многа старэйшых аднакурсніц. Мяне вельмі цешыла тое, што пра вас (ці не адзінага з выкладчыкаў-мужчын) не хадзілі пагалоскі і плёткі наконт “нестатутных” адносін са студэнткамі. Так што, не ведаючы гэтага, вы ўсе пяць гадоў былі толькі “маім” выкладчыкам. Ад самай першай устаноўчай сесіі і да апошняга дзяржаўнага экзамена.

Напішыце мне, калі ласка, пісьмо. Я буду вельмі чакаць. Адрас даю сяброўчын, у нас з ёю няма сакрэтаў.

Спадзяюся на сустрэчу.

Вераніка

Сямён некалькі разоў перачытаў ліст. Няўжо ён, старэйшы на цэлае пакаленне мужчына, усё яшчэ можа быць цікавым маладой жанчыне не толькі як выкладчык? Ён ніколі не дазваляў сабе вольнасці на занятках – ні ў словах, ні нават у думках, – але, выяўляецца, усе пяць гадоў была ў аўдыторыі пара вачэй, якія глядзелі на яго не так, як усе іншыя. “З самага першага *ўрока...*” Яна да гэтага часу адчувае сябе вучаніцай, маючы двое дзяцей і інстытуцкі дыплом. І яшчэ не мог не адчуць вопытны настаўнік, што Вераніка – чалавек адзінокі, як і ён сам.

Два вершы, з дзясятка дасланых у лісце, былі прысвечаны “С.П.”. “Дажыўся, – іранізаваў Сямён. – Даследчыкі жыцця і творчасці некалі напішуць у манаграфіях: “Маладыя таленавітыя паэткі прысвячалі яму свае вершы...” А чаму б і не? – цешыў самалюбства. – Хто табе сказаў, што ты горшы за іншых? Хто табе дазволіў махнуць на сябе рукою? Жабрацкая зарплата ды скавытанне чалавека, які воляй лёсу жыве побач – яшчэ не ўсё, яшчэ не прысуд.

Сямён са шкадаваннем прызнаўся сабе, што даўно не думаў пра тое, як выглядае збоку, які ён у вачах іншых людзей. Недарагі касцюм, некалькі палінялых кашуляў на будні і свята, яшчэ савецкая

электрабрытва, традыцыйная “канадка” ў таннай цырульні... Тым не менш маладая жанчына звярнула ўвагу зусім на іншае – і гэта было прыемна адчуваць. А пра імідж, ці як яно там цяпер называецца, мо і варта было б падумаць – прыгледзецца, як апранаюцца маладзейшыя выкладчыкі, набыць той жа новы гарнітур.

Зваротны ліст Сямёна заканчваўся словамі:

> “Дзякуй...Ты дапамагла мне хоць на кароткі час адчуць сябе дужым і шчаслівым. Удзячны лёсу, што так атрымалася. Сорамна перад тваёй маладосцю, але не мы ў гэтым вінаватыя...

У наступным лісце Вераніка даверліва расказвала пра свае жыццёвыя клопаты. Яна шукала працу бліжэй да дому, уладкоўвала дзяцей у яслі, капала бульбу, клапацілася пра будаўніцтва новай хаты, і яшчэ, і яшчэ...

“Вёска, прырода, свежае паветра!.. – злаваў Сямён немаведама на каго... Пачытаеш у літаратурнай старонцы выдатную падборку вершаў маладой аўтаркі, чакаеш цуда – а чалавек знікае. Муж, дзеці. І праца, праца... З ранку да вечара, у любую пару года. Ці не такое чакае і яе, Вераніку?” Асцярожна пра гэта і яшчэ пра многае іншае напісаў выкладчык у далёкую палескую вёску.

Вераніка парадавалася найперш таму, што пісьмо было... вялікае, ажно на шэсць старонак.

> ...Я была бясконца радая, – пісала яна, – калі сяброўка передала мне такое вялікае пісьмо. (Як і прасілі, пераходжу на “ты”, але па імені называць не магу, даруйце.) Чакала і не верыла... Твая праўда: гэты дзень у нас ніхто не адыме, не сатрэ з памяці, не перакрэсліць. Як бы ні павярнулася жыццё...
>
> Мае вершы пакуль што слабыя. Крытыкуй. Я не пакрыўджуся. Добра? А на конт таго, што спяшаюся пісаць... і жыць – я згодная. Гэтаму ёсць прычыны, але не апраўданне. Табе не трэба ўсяго ведаць. Хоць з часам – магчыма...
>
> Імкнуся пісаць шчыра, разумею, што многае даецца Небам, але і ад мяне многа залежыць. Я буду вельмі старацца. Вы ж любіце старанных вучаніц? (Вераніка зноў збілася на “вы”.) Я пачала пісаць, бо не было каму расказаць пра свае думкі, адкрыць душу. Вы першы, хто сказаў добрае слова пра маю “творчасць”.

Пачала адразу з аповесці. “Якое шчасце – жыць” – так назвала. Гэта было на другі дзень пасля таго, як... (наступны радок быў акуратна закрэслены фламастарам) аднойчы захварэла. У гэтай аповесці – маё жыццё, хоць і пражыла я вельмі мала. Пра многае хочацца сказаць. А перачытаю іншы раз напісанае – усё не тое, не маё. Зайздрошчу тым, хто ўмее пісаць праўдзіва...

А яшчэ ў мяне з’явілася прычына, каб прыехаць у Брэст. Разумею, як мне будзе цяжка, але ўсё роўна – калі не ў гэтым годзе, то ў наступным – буду паступаць у аспірантуру. Мне абавязкова трэба планаваць нешта важнае, і абавязкова на некалькі гадоў наперад. Інакш – пустата. Раней – курсавыя, кантрольныя, канспекты, падручнікі... Вучоба была маім выратаваннем...

Хачу і баюся цябе ўбачыць. Каб не Галіна тады, я не ведала б, пра што гаварыць і што рабіць.

Хочацца быць птушкай, матыльком,
Кратаць недасяжныя галіны...
Толькі ў ніжнім голлі павуціна –
У верхнім голлейку – зялёнае святло.

Гэта з майго апошняга верша. Крытыкуй...

Я абавязкова прыеду і мы сустрэнемся. Магчыма, раней, чым ты атрымаеш гэты ліст. Будзь такім добрым і ўважлівым, якім я цябе ведала заўсёды. Яшчэ раз да спаткання, мой... любімы і жаданы настаўнік. Абяцаю асцерагацца “скразнякоў і дрэнных людзей...”

* * *

“Сястрычка” Тамара, жончына сяброўка па Крыпецкім манастыры, жыла ў кватэры трэці тыдзень. Жанчына без сям’і, без дзяцей, без уласнага кутка, яна вольна падарожнічала па манастырах, лічыла незаганным падоўгу жыць у чужых людзей. Тамара не ўмела нічога гатаваць, акрамя варанай бульбы ды салаты з сырых буракоў, таму і дапамогі ад яе чакаць не даводзілася. Раздражнялі Сямёна неверагодных памераў, парудзелыя ад гаспадарчага мыла трусы няпрошанай кватаранткі, якія яна развешвала ў ванным пакоі, яе

пазбіваныя ўсесезонныя боты ў пярэднім пакоі, шаргаткая балоневая куртка на вешалцы.

Тамара з жонкай пасяліліся ў зале: чыталі, “прымалі” “сясцёр”, там жа і спалі ўдвух на раскладной канапе. Часцей за іншых да іх далучалася “сястра” Анастасія, сярэдніх гадоў жанчына-гарбун з нейкаю робленаю прастакаватай усмешкай на дробным, як у дзіцяці, твары. Анастасія была замужняя. Сямёну іншы раз даводзілася бачыць яе з мужам і трыма дзецьмі (хлопчыкамі-пагодкамі і крыху старэйшай дзяўчынкай) на аўтобусным прыпынку. Мужчына – збеднены, недагледжаны, дзеці – дрэнна апранутыя, замурзаныя, а яна, шчаслівая, наперадзе. Анастасія нядаўна нарадзіла чацвёртае дзіця, дзяўчынку. І тут не вытрымаў муж – запіў, пайшоў з дому. У маці з’явіўся невырашальны клопат: на каго пакінуць шасцімесячнае немаўля, якое перашкаджала служыць Богу. Жанчына знайшла выйсце: ідучы з дому, яна прыбірала ў дзіцячым пакоі ўсё, што можа ўпасці, парэзаць, укалоць, рассцілала на падлозе коўдру, зачыняла дзверы на замок і пакідала малое “на Божую Маці”.

Сямёну была непрыемнай гэтая троіца, што, нацягнуўшы на лоб хусткі, ішла па кватэрах збіраць грошы для “дзетак-сірот”, забываючыся, што ёсць яшчэ і ўласныя дзеці, прынамсі, у дваіх з іх. Ці маральна такою цаною выслугоўваць “благодать” і ці патрэбна Богу такая ахвярнасць? Сямён на гэтае пытанне адказваў адмоўна.

Непрыемнымі былі іх “навуковыя” спрэчкі пра канец свету. Думкі дамарослых філосафаў-багасловаў нярэдка падзяляліся. Жонка давала свету шанц да двухтысячнага года, астатнія – на некалькі дзесяцігоддзяў больш. Можна было заўважыць, што вышэйшая адукацыя Таццяны ў гэтых спрэчках не была казырным аргументам.

– Вось вы кажаце, не было знамення?! – гарачылася Сямёнава палавіна. – А ці трымала каторая з вас у руках новы пашпарт?

– А што? – затрывожылася Анастасія.

– Няўжо ты нічога не чула?

– Не.

– Зараз выдаюць пашпарты, у якіх нумар складаецца з трынаццаці лічбаў.

– Гэта ад сатаны. Гэта перад канцом свету! – жахнулася Тамара.

– Асабіста я такі пашпарт у рукі не вазьму, – запэўніла сясцёр Анастасія. – І дзеці мае не возьмуць, і муж…

– А калі загадаюць?..

Працівіцца ўладзе было нельга, і сяброўкі доўга абмяркоўвалі, як і ўладу не пакрыўдзіць, і адначасова антыхрысту не дагадзіць,

выратаваць душу… Таццяна прапанавала ўзяць пашпарт левай рукою і тройчы сплюнуць праз левае плячо.

Сямён не ўтрываў:

– Як трэба не паважаць сваю вышэйшую адукацыю, каб чаўпці такое глупства!

– Закрый рот! Тваімі вуснамі гаворыць нячысты, – адмахнулася жонка.

Нарэшце “сястра” Анастасія прапанавала рашэнне, якое задаволіла ўсю троіцу: запытацца пра пашпарт у бацюшкі, лепш у самога Дамаскіна. Ён адзін можа параіць, што рабіць.

– Была б мая воля, я гэтую Анастасію перацягнула б кіем па спіне, каб выпрасталася, – заявіла дачка Ілона, калі сутыкнуліся аднойчы на вуліцы і “сястра” засвяцілася, заўсміхалася як ад бязмежнага шчасця.

– Што ты сабе дазваляеш?! – цыкнуў Сямён на дачку, а сам падумаў: “Калі ў дзіцяці нехта забірае маці, яму што, дзякаваць за гэта трэба?”

Мужчына ўзненавідзеў “сясцёр”, начныя званкі, аблупленую скрыню на тумбачцы каля тэлефона і не ведаў, як паводзіць сябе, у каго запытацца парады. Ён намагаўся нешта гаварыць, але размаўляць са “звар’яцелым” – лічыла яго палавіна – толькі браць грэх на душу.

* * *

З аспірантурай – гэтага трэба было чакаць – у Веранікі нічога не атрымалася. Месцаў на кафедры педагогікі не прадбачылася, і загадчык, прафесар В採рановіч, нават не абнадзеіла.

– Праз тры, праз пяць гадоў, але вучыцца я ўсё роўна буду! – стаяла на сваім Вераніка, і Сямён верыў яе словам.

Яны дамовіліся сустрэцца ў Глебаўны (Вераніка, клапоцячыся пра яго спакой, забараніла выходзіць да цягніка).

Абедзве жанчыны шчыравалі на кухні. Глебаўна чакала свайго Колю, Вераніка чакала Сямёна.

– Ці не магу я чым дапамагчы? – спытаў Сямён больш для ветлівасці: бачыў, што яго дапамога тут зусім лішняя.

– Дзякую. З такою памочніцай можна за дзве гадзіны на вяселле нагатаваць, – зрабіла камплімент Глебаўна.

– Не разумею я гарадскіх, – як не чула Вераніка. – Муж з працы, а яна з суседняга пакоя: “Есці будзеш?.. Вазьмі разагрэй там у

каструльцы. Не забудзь толькі памыць за сабой”. А то яшчэ: “Абяры, коцічак, пару бульбін. Я таксама галодная”. Мая бабуля, няхай яна будзе здаровая, у такіх выпадках заўсёды гідзіцца. Не буду, кажа, есці капусту, якую мужчына зварыў. Мне яна – даруйце, гэта не я, гэта бабуля – мужчынскімі порткамі пахне. Я, пэўна, у яе ўрадзілася.

Сямён уважліва назіраў, як спрытна жанглюе Вераніка вечкамі ад каструляў, як смешна зводзіць бровы, калі дзьме на страву ў лыжцы – спрабуе на соль, – як лоўка ўпраўляецца з кухонным нажом і таркамі, – і яму вельмі захацелася, каб гэта ўсё адбывалася на яго занядбанай кухні.

– Перш за ўсё мужчыну трэба накарміць, – працягвала Вераніка, напрактыкаванымі рухамі скідаючы з патэльні на талерку апетытныя катлеты. – Асабіста я ніколі не пытаюся ні ў мужа, ні ў бацькі, ці будуць яны есці. Здаровы мужчына заўсёды хоча есці. Ці не праўда?

Як было не згадзіцца.

– Гэта прыносіць мне задавальненне, – разгаварылася Вераніка. – Прырода ўсё прадугледзела, калі выпраўляла мяне на свет жанчынай. Няхай нават чалавек падзякаваць забудзе ці пасаромеецца, але я душой адчуваю, што ён пра мяне думае ў той момант, калі падсоўваю талерку...

Прываблены пахам свежаніны, на парозе кухні з’явіўся рыжаваты сабака, каратканогі і віславухі.

– А мой ты старэнькі! – пашкадавала Глебаўна. – Ёсць для цябе сёння смачнейшае. Госці ў нас.

Глебаўна паклала на талерачку ў кутку катлету, скрылік доктарскай каўбасы.

– Ведаеце, дзеці (Сямёну падабалася, што Глебаўна – мо знарок? – не бачыць розніцы ва ўзросце яго і Веранікі), колькі гадкоў нашаму Тузіку?

Абое пакруцілі галовамі.

– Дзевяноста восем!

– Ну што вы, Глебаўна!.. – засумнявалася Вераніка. – Выходзіць тады, што ён у паўтара разы за вас старэйшы?

– Чаму ж?.. – гаспадыня заставалася сур’ёзнай. – Усё вельмі проста. Тузіку нашаму чатырнаццаць. Каб параўнаць з чалавечым векам, трэба памножыць на сем. Вось і атрымліваецца.

– То вы, Глебаўна, і юбілей адзначаць будзеце? – пажартаваў Сямён.

– Не дацягне, бедны, зусім слабы стаў. Упадзе і прытомнасць губляе. Па некалькі разоў на дзень... А шкада жывую душу.

“Пэўна ж усяго пазнала ў жыцці гэтая дабрадушная і зычлівая жанчына”, – падумалася Сямёну. Ён глянуў на Вераніку. Яе блакітныя вочы нібы прамаўлялі: “ А што я табе казала? Глебаўна ў нас – чалавек!”

У дзверы пазванілі і гаспадыня заспяшалася адчыняць.

– Мой Іванавіч ніколі не прымушае сябе доўга чакаць.

Вераніка адбеглася на хвілінку, памяняла дамашні халацік на модную прыталеную сукенку.

– Падабаецца? – павярнулася на адной назе.

– Выдатна! На ўсе васямнаццаць!

– Не хачу на васямнаццаць!.. – прытворна надула губы. – А здагадайся, чаму менавіта ў гэтай сукенцы я прыехала?

– Гэта твая любімая сукенка.

– Не зусім так.

– Здаюся.

– Яна не мнецца, ці мала што... – і засмяялася, маладая, жаданая, прыгожая.

– Ах ты спакусніца! – Сямён намерыўся ўшчыкнуць Вераніку за талію, але жанчына ў імгненне вока праслізнула ў залу.

Праз хвіліну налілі па першай чарцы.

“Лепшыя прадстаўнікі кожнага з чатырох пакаленняў сустрэліся за сталом у паважанай Надзеі Глебаўны,” – падрыхтаваў тост Сямён і тут жа адмовіўся ад яго. (“Эгаіст няшчасны! Самому час унукаў гушкаць, а ўсё чужыя гады лічыш).

На гэты раз доўга не заседзеліся. У хуткім часе старэйшыя надумалі “падыхаць свежым паветрам”. Сямён дапамог Вераніцы хуценька прыбраць са стала. Яны занавесілі вокны і засталіся адны ў гэтай прыветнай кватэры, ва ўсім белым свеце...

Вечарам Сямён правёў Вераніку на цягнік. Адпускаючы яе гарачыя рукі, ён са шкадаваннем падумаў, што дамоў Вераніка пападзе далёка за поўнач і наўрат ці будзе ў яе час, каб хоць на гадзіну заплюшчыць вочы...

У ванным пакоі мужчына глянуў у люстра: на плячах і спіне ружавелі ледзь заўважныя палосы ад пазногцяў. Правёў далонёю, вільготным ручнікам па адным і другім плячы – і адчуў, які салодкі яму гэты боль... Аказваецца, бывае і так. Зусім не абавязкова адчуваць сябе ідыётам... “Табе б толькі сваё справіць...” – успомнілася незадаволенае жончына “пасляслоўе”. А яму чулася: “Доля бабская... Капейкі няшчасныя прыносіць у дом, а яшчэ, паразіт, хоча нечага”. Пра тое ж гаварылі яе нежывыя рукі і калені, да раздражнення роўнае дыханне. Адвярнуўшыся, паправіўшы акуляры на носе, яго

палавіна шукала згубленую старонку ў кнізе, што з вялікай неахвотай некалькі хвілін назад была адкладзена на тумбачку.

* * *

...А малайчына наша Глебаўна! – хваліла Вераніка гаспадыню ў наступным пісьме. – Я ўжо па тэлефоне падзякавала ёй за "свежае паветра". Адчувала, як ты хваляваўся ў прадчуванні *нашага* вечара, можа таму і не спыняла, калі дапіваў да донца. Ты болей так не будзеш?.. Вось і добра... Гэтыя лекі не параўняюць наш узрост, ды гэта і не трэба. Таму што... Ты мне патрэбен такім, як ёсць: разумным, добрым, зычлівым і спагадлівым. А ўсё астатняе?.. Хоць, урэшце, якая з мяне прапаведніца.

Хочацца быць побач, адчуваць твае рукі, пацалункі. спадзяюся, што мая адкрытасць цябе не пужае. Не ўсё, што напісала, змагла б сказаць.

Я ўпэўнена, што наша сустрэча не была апошняй, што мы яшчэ неаднойчы пабачымся. Мне гэтага вельмі хочацца. Яшчэ будзе мая бэзавая блузка і доўгія валасы. Я не буду іх болей стрыгчы, калі табе падабаецца. Пастараюся... Мне іх падрэзалі незадоўга да нашай сустрэчы. Доктар параіў...

Учора ездзіла да маці. Гадзіну сядзела над тэлефонам і не адважылася пазваніць: а раптам падымеш не ты, а раптам перашкоджу працаваць...

Перачытала, падумала: не тое напісала, але тут жа супакоіла сябе тым, што ты мяне абавязкова зразумееш...

Сумуй па мне. Успамінай хоць зрэдку...

* * *

"Ну вось, – усміхнуўся Віталь, – і Сямён Пятровіч туды ж: "бэзавая блузка", "доўгія валасы", "сумуй па мне"... Колькі ўжо пра гэта пісана-перапісана!.. Бацьку няцяжка зразумець. Напісаў, каб зняць цяжар з душы, паспавядацца перад чыстым лістом паперы. Сямён Пятровіч, Таццяна, айцец Дамаскін... – прататыпаў дзеючых асоб далёка шукаць не трэба. Але пры чым тут Вераніка? Можа, бацьку спатрэбілася яшчэ адна сюжэтная лінія, каб заінтрыгаваць чытача, ажывіць твор, не збіцца на мемуары?" – "А чаму ты адмаўляеш яму ў праве на каханне?" – не згаджаўся ўяўны апанент. "Імя таксама не абавязкова было пазычаць у класіка" – даводзіў Віталь. "А ён і шукаў, – нагадаў суразмоўца. Прасіў падказаць

жаночае імя абавязкова на чатыры склады. Не спадабалася Ангеліна, Аўгусціна... ("Як не гліна ў вас, то ціна!"). А ўспомні, як гадзінамі стаяў ён ля акна з раскрытым канвертам. Можа, усё гэта разам і называлася Веранікай?" – "Што ж... – паступова здаваўся Віталь. – Быў, памятаецца, адзін дзіўны званок. Прыемны малады голас у адказ на "Вас слухаюць!" запытаў: "Як жывеш? Ці не крыўдзяць дзеці?" Пасля таго як адазваўся, на тым канцы войкнулі і паспяшаліся пакласці трубку".

Хлопцу зноў успомнілася маці. У раннім дзяцінстве, калі толькі пачынаў усведамляць сваю прысутнасць на свеце, Віталька вельмі любіў яе. Мама з жаданнем чытала яму па некалькі разоў пра Піліпкусынка і Бураціна, купляла "фанту" і незвычайна смачнае марожанае з арэхамі. У дзіцячым садку мама надзявала высокую белую шапку і бездакорна белы халат, усе дзеці слухаліся яе і пыталі: "Гэта твая мама?", і Віталька з гонарам адказваў: "Так. Гэта мая мама".

А яшчэ ён вельмі перажываў, калі яна сварылася з метадысткай ці трэнерам па гімнастыцы. Плакаў, крычаў, лупіў кулачком па сцяне, калі маці крычала на бацьку. Тады яна ішла спаць ў дзіцячы пакой, а ён не пускаў, патрабаваў, каб спалі разам, нават не абавязкова з ім пасярэдзіне.

Віталька больш за ўсё не любіў класныя сходы, на якіх разам з бацькамі прысутнічалі дзеці. Пасля такіх сходаў самыя дарагія яму людзі доўга не размаўлялі, не ўсміхаліся, адварочваліся адно ад другога. Бацька быў Віталькавым настаўнікам і класным кіраўнікам, і зразумела, што маці не было ніякай неабходнасці ісці ў школу. Але яна прыходзіла, сядала на адну з апошніх парт, задавала пытанні. Часта пасля таго, як настаўнік ужо расказаў, чым радуе кожны вучань і чым засмучае, у яго, як у зусім староннята чалавека, маці пыталася:

– Што вы можаце сказаць пра Каваля Віталя?

Віталь чырванеў як той рак, а бацька звычайна гаварыў:

– Добра вучыцца. Малайчына.

Жанчыны – Віталька чуў не раз – недаўменна перашэптваліся пасля:

– Яны што, не жывуць разам?.. Пятровіч гуляе?

Дома бацька тлумачыў, што яму непрыемна, калі за яго спінаю перашэптваюцца ў настаўніцкай. На гэта маці заяўляла:

– Няхай ведаюць... Наогул ты не можаш мне забараніць. Я маці – і я маю права.

– Юрыдычнае...

Пачыналася сварка.

Памяць выхоплівала і шчаслівыя моманты, калі ўсе чацвёра былі разам…

Віталь з бацькам чакаюць на першым паверсе лазні, калі “дзяўчаты”, маці і сястра, выйдуць з жаночага аддзялення. Бацька купляе ў буфеце марожанае для ўсіх, а сабе – законны куфаль цёмнага піва. Ён са смакам адпівае да паловы і прапануе піва маці. Тая робіць некалькі глыткоў, крывіцца і вяртае куфаль бацьку.

Іншым разам пасля лазні ішлі ў цырульню. Незнаёмыя людзі ў чарзе абавязкова казалі бацькам: “Якія прыгожыя ў вас дзеці!” І ўсе чацвёра былі шчаслівымі. Вітальку хацелася абняць бацькоў, адразу абодвух, сказаць добрыя словы людзям, якія прыйшлі ў цырульню, каб стаць яшчэ прыгажэйшымі…

Успомнілася і гэта: пасля першай паездкі ў манастыр маці расказвае ўсім (і бацька слухае таксама), як яны з сяброўкамі дрэнна паводзілі сябе ў трапезнай – нязлосна пацвельваліся з даўгавязага клінабародага акуратыста-кухара. Той, малады паслушнік, смешна злаваўся і крыўдзіўся. І яны, як тыя шкодлівыя малыя ў дзіцячым садку, прасілі ў яго прабачэння, абяцалі больш “ніколі-ніколі”, а самі пырскалі са смеху…

Усё гэта было так даўно… А каб *яна* вярнулася цяпер, праз столькіІ год? Ці дараваў бы ён, студэнт, дзевятнаццацігадовы дарослы чалавек?.. Задумацца над адказам падштурхнуў тэлефонны званок незнаёмай жанчыны: “Ці змог бы ты, Віталь, – трэба ж, і імя ведае! – зразумець маці і дараваць ёй?..” А ці хоча гэтага бацька? Яму вырашаць, калі аднойчы *яна* з’явіцца на парозе са сваім жабрацкім скарбам. Ён, Віталь, нічога не адказаў на тое настойлівае пытанне. Прамаўчаў. На тым баку, пэўна, прынялі ягонае маўчанне як станоўчы адказ, прапанавалі праведаць маці ў манастыры. Вельмі, маўляў, сумуе маці, моліцца за ўсіх і хоча пабачыць найперш дзяцей.

– Я не гатовы… Пакуль што не гатовы, – ветліва адказаў ён і акуратна паклаў трубку…

І цяпер не гатовы… А можа, “стары” – так іншым разам між сабою называлі яны з сястрой бацьку – і сам кінуўся ў той бок? Біблію калі-нікалі бярэ ў рукі, да ўсяночнай іншы раз іх, дзяцей, падахвочвае, хоць сам, здаецца, – ні нагой… Усё спадзяванне на “Вераніку”.

Віталь заглыбіўся ў рукапіс.

* * *

Сямён не пазнаваў Веранічынага голасу ў тэлефоннай трубцы:

– Вельмі прашу цябе!.. Заўтра ты атрымаеш па пошце пісьмо. Не чытай яго. Парві і выкінь.

– Што здарылася? Я магу дапамагчы?

– Не пытайся...

– Ты каешся ва ўсім і просіш прабачэння?

– Не, зусім не...

– У такім разе ці не ты казала, што я стары і мудры? – Сямён стараўся адвесці Вераніку ад нейкіх непрыемных і цяжкіх для яе думак.

– Што “стары” – ты сам прыдумаў, я не казала.

– Не хвалюйся. Былі б толькі ўсе жывыя – астатняе можна паправіць, – пачаў супакойваць Вераніку Сямён, яшчэ не ведаючы, што магло здарыцца. Здагадваўся, што ў пісьме жанчына адкрылася, зняла камень з душы, расказала, спадзеючыся на яго параду і спачуванне, пра нешта вельмі асабістае, інтымнае, але спахапілася, пашкадавала, пакаялася ва ўчыненым. Сямён быў настойлівым: – Даверся мне. Я зразумею ўсё... Пастараюся зразумець.

Вераніка здалася:

– Добра, калі ты так хочаш...

Сямён з трапяткім хваляваннем чакаў ліста ад Веранікі. Ён адчуваў, што з кожным днём усё больш і больш думае пра гэтую маладую, усё яшчэ загадкавую для яго замужнюю жанчыну...

Гэта было не пісьмо – крык неабароненай, адзінокай, збалелай чалавечай душы.

> ...Чацвёртая гадзіна ночы, а я яшчэ не клалася спаць. Думкі не даюць спакою. Ніколі не скардзілася, бо і няма каму. Маці?.. Шкада яе, і так пасівела без пары. Яшчэ толькі маіх праблем ёй не хапала!.. Хоць перад лістом выгаваруся. Няўжо ўсе жывуць так?.. Муж заканчвае працу ў пяць гадзін вечара, дамоў з’яўляецца ў дзесяць-дванаццаць і “для прафілактыкі” б’е жонку “па мардасах”. Збівае яе, адводзіць душу, а потым, “задзірае ногі” (не знайду іншага слова), як нічога і не здарылася, глядзіць тэлевізар, з жывёльным крыкам на ўсю хату адкідае ад сябе малых: “Сучка! Ты іх прыбярэш?!” Не магу, не ўкладваецца ў галаве. Сяджу і думаю, чым я не дагадзіла яму, што яшчэ трэба?.. Прыбіраю, вару, даглядаю дзяцей, выпрасіла-вымаліла ў бацькоў сваіх дапамагчы грашыма на новую хату, сама выйшла на працу з дэкрэтнага раней, каб лішнюю

капейку зарабіць, маўчу, калі позна прыходзіць... За любое слова – “па мордзе”. І не ведаеш, што яшчэ трэба, каб у сям’і ўсё добра было. У судзе не разводзяць, бо дзецям няма яшчэ трох гадоў. Свякруха насміхаецца, не заступіцца ніколі, падтрымлівае сына. Маўляў, няхай ідзе, каму яна трэба з двума дзецьмі! Хочацца памерці. Не разумею, навошта я езджу, лячуся. Дзеці... Толькі яны ўтрымліваюць мяне ад апошняга кроку.

Я здрадзіла яму, ён заслужыў. Не падумай толькі, што і ў першы раз, і яшчэ я рабіла гэта з-за помсты. Усё зусім не так. Павер мне! Я ніколі ў жыцці не сустракала такога чалавека, такога мужчыну, як ты.

Паплакалася... Але ты пражыў многа больш за мяне. Скажы: няўжо так усе жывуць? Ты калі-небудзь біў жонку “проста для прафілактыкі”? Я не хачу, каб мяне шкадавалі. Не трэба. Я проста хачу зразумець, чаму і за што можа Бог так караць?

Яшчэ год таму назад мая сяброўка казала: “Мы з мужам разумеем адно аднаго з паўслова, без яго я не пражыла б і дня”. Я сядзела і плакала. А нядаўна сустрэліся: што маё, тое і ў яе – балота.

Так хочацца звычайнай чалавечай ласкі. Але адкуль усё гэта ўзяць? Чуць не тое – зубатычына... І вось ужо ляціш на ложак, цябе гвалтуюць, а пасля ад бяссілля і болю ты не ведаеш, што рабіць: крычаць, біцца галавой аб сцяну. А наступным днём чуеш мальбу аб дараванні і думаеш: а можа, дзеля дзяцей варта пацярпець, мо з часам усё стане на сваё месца?

Не ведаю, навошта пра ўсё пішу. Магчыма, прачытаўшы гэты ліст, ты проста не захочаш мяне бачыць. А ў каго яшчэ запытаць парады?.. Як мне жыць? Што рабіць? Няма сілы ўсё цярпець і хаваць у сабе. Дачушка старэйшая, ёй чатыры ўсяго, пытае: “Мама, а за што цябе тата біў? Чаму ў цябе кроў?” Што я магу сказаць ёй?.. Разам і плачам. А малодшая дзяўчынка наогул пужацца стала. Як толькі падыму ў яе над галавою рукі, каб паправіць бант – уздрыгне ўся, сціснецца...

Як мне яго паіць, карміць, мыць яму кашулі?! Знаю, што грашу, а ў душы толькі нянавісць...

Узыходзіць сонца. Хутка прачнуцца дзеці, *ён* прачнецца... Прабач. Табе таксама не соладка, а тут яшчэ я са сваёй споведдзю. Але так хочацца верыць, што ты мяне выслухаеш і зразумееш...

Тады, на вакзале, я не пасмела сказаць, што баюся цябе згубіць. Ты мне вельмі патрэбны. Толькі не перажывай: я ніколі і нічога не буду прасіць, не буду прымушаць. Калі ўсё пройдзе – скажы. Значыць, так і трэба. А боль – ты, напэўна, зразумееў – я цярпець умею...

Сямён разумеў усё. Ён ужо ненавідзеў чалавека, што адчувае за сабою права гвалціць Вераніку, прымушае дагаджаць, чалавека, не здольнага зразумець маці ўласных дзяцей, якая шаснаццацігадовай вясковай дзяўчынкай даверылася яму, на восем гадоў старэйшаму – прыгожаму, рашучаму, незалежнаму.

Сямён добра ўсведамляў, што не зможа заступіцца за жанчыну фізічна. Хто ён такі ёсць?.. Ды і не для таго яна пісала, каб прыехаў і навёў у чужым доме парадак. Смешна падумаць... Да таго ж у Веранікі не стары яшчэ бацька, малодшы брат, спецназавец, толькі што вярнуўся са службы... Няўжо яны не бачаць? Няўжо ён, бацька, абыякава глядзеў бы на даччыны сінякі?! Яна сама не хоча перакладаць уласныя клопаты на плечы родных людзей...

Уначы Сямёну снілася Вераніка. Яна клікала на дапамогу. Ён імкнуўся насустрач, але ногі, аслабелыя ўмомант ногі, не падпарадкоўваліся яму, падгіналіся ў каленях. Сямён з усіх сіл намагаўся вымавіць яе імя ... і прачнуўся, не разумеючы, ява гэта ці сон.

– Пралюбадзей няшчасны! І ноччу сатана не дае спакою, – перахрысціла мужа Таццяна і адсунулася на самы край ложка. – Адны толькі прастытуткі на ўме...

Не было дня, каб Сямён не думаў пра Вераніку. Як цяжка ёй, не па-вясковаму кволай, нават фізічна! Адна праца падганяе другую, і канца-краю не відаць. А паспрабуй прыпыніцца, перавесці дух!.. Бяда таму, каго заўважаць злыя языкі на лаўцы з кнігаю, калі градка не даведзена да ладу. Не адмыешся пасля, як ні намагайся... У Сямёна з памяці не выходзіў крывава-сіні рубец на правым плячы Веранікі. Дадумацца толькі: цягнула – спачатку да аўтобуса, пасля да цягніка – торбу маладой бульбы са свайго агарода, пуды два. ("У вас у горадзе ўсё трэба купіць, а якая там ў Глебаўны пенсія!..")

Сямён пісаў “доўгія”, як і прасіла Вераніка, пісьмы, расказваў пра смешныя здарэнні, ніколі не ўпамінаў пра ўласны клопат. Вераніка адказвала. Іншы раз похапкам, на ўроку, трымаючы напагатове – каб толькі дырэктар не “застукаў” – адкрытую шуфлядку.

“Звані, а то памру ад суму, і ты будзеш вінаваты”, – прасіла жанчына, і Сямён радаваўся, што здольны адарваць яе ад невясёлых думак.

Адных лістоў і тэлефонных размоў Сямёну і Веранiцы ўжо не хапала. Ім неабходна было бачыцца, хоць зрэдку. І тады Вераніка прыязджала “па справах аспірантуры”, у яго планавалася чарговая “камандзіроўка” ў райцэнтр. Сустракаліся іншы раз і на нейтральнай тэрыторыі, у доме словаахвотлівай, але надзейнай Веранічынай сяброўкі Галіны, той самай “цёткі Галі”, якая “разменяла чацвёрты дзясятак”. Кожная наступная сустрэча не была падобная на папярэднюю, і пасля кожнай з іх можна было працяглы час жыць аднымі ўспамінамі, хвалявацца ў чаканні новых спатканняў...

Пераканай мяне, што мінулы раз я рабіла ўсё правільна, – перажывала Вераніка. – Хвалююся, ці не замнога сабе дазволіла. Узважваю кожнае сказанае табе слова, кожнае слова, пачутае ў адказ. А каторы раз баюся нават сябе. На працы трэба быць добрым настаўнікам і разважлівым чалавекам, а дома – клапатлівай маці і... жонкай. Супакой! Ты не толькі мой мужчына, не пабаюся гэтага слова, каханак. Ты мой псіхолаг і, па-ранейшаму, – настаўнік...

“Псіхолаг”-самавук настойліва шукаў і знаходзіў, яму хацелася ў гэта верыць, патрэбныя словы. Ён супакойваў Вераніку, што ўсё было як найлепш – прыстойна і прыгожа, што яна разумніца і малайчына. Праходзіў тыдзень, другі – Вераніка прасіла зноў “нешта прыдумаць”. Ён прыдумваў – і з гэтага часу абое зноў жылі будучай сустрэчай.

Знаёмыя не пазнавалі Сямёна Пятровіча – памаладзелага, свежага. Сутулаваты, маўкліва-засяроджанны, ён “разгарнуўся” і разгаварыўся. З маладзейшымі каляжанкамі цяпер вітаўся першым, не лічыў за лішняе адкрыта пахваліць жанчыну за тое, што рабіла яе прыгожай: новыя строі, новую прычоску, удала падабраны колер валасоў. Ён зразумеў, як прыемна пачуць добрае слова маладым выкладчыцам. Нават Таццяна заўважыла перамену ў паводзінах

мужа, праўда, патлумачыла для сябе гэта звыкла: чарговая “прастытутка”. Адна тонкая акалічнасць ніяк не магла прайсці міма жончынага погляду: на маладзейшых жанчын яе муж – заўважыла спрактыкаваным поглядам раўнівіцы – пазірае не гэтак, як заўсёды, не так уважліва, не так салодка... Нельга сказаць, што зусім абыякавы, што зусім з галавы дурное выкінуў – “магіла выправіць!”, – але ж іншымі вачыма, нягодны, глядзіць.

У рэдакцыі газеты дасведчаныя людзі хвалілі Сямёнавы новыя апавяданні, адно з іх зусім неспадзявана перамагло ў рэспубліканскім конкурсе. З выдавецтва прыйшоў станоўчы водгук на яго першую кніжку прозы – і ўсё гэта за апошні год.

Перамянілася і Вераніка. Бачыў муж, нельга было не заўважыць, як свяціліся яе вочы пасля кожнай “адлучкі”.

Абое сямейныя, Сямён і Вераніка не будавалі планаў на будучае. Яны жылі цяперашнім.

* * *

Як хутка ляціць час! Кожны некалі робіць сам для сябе гэтае банальнае адкрыццё, лічыць яго адкрыццём уласным і не дае веры таму, што не арыгінальны...

На балконе Сямёнавай кватэры вывеліся птушаняты. Нават не заўважыў, як ластаўкі пасяліліся тут. Было вельмі душна, і гаспадар тыдзень-другі не зачыняў балконнага акна нават уначы. Неяк пачаў развешваць кашулі, глянуў – у самым куце прыладжана гняздзечка-рукавічка. Сямён падзівіўся птушынай знаходлівасці, прывязаў раму да сцяны, каб не зачыніла яе ветрам, не раздзяліла шкляная перагародка жаўтаротых малых і нястомных працаўнікоў-бацькоў. Шчаслівая птушыная сям’я адчувала сябе спакойна: ні дажду, ні ветру, кот-пралаза не дабярэцца. Сямён не аднойчы назіраў, як на захадзе сонца птушкі ўладкоўваліся нанач, уяўляў, як цёпла і ўтульна ім у гняздзечку. Птушынае ціўканне ніколі не было трывожным. “Шчас-лі-вы?” – “Шчас-лі-вы”, – перагаворваліся паміж сабою крылатыя суседзі, і Сямён думаў: няхай хоць у іх будзе ўсё добра.

Птушаняты хутка падрасталі і, неразумныя, ніяк не маглі трапіць у адзіную адчыненую раму: нямоцна – не было дзе набраць разгону – стукаліся грудкамі ў шкло і ссоўваліся ўніз, забіваліся ў куток пад старую канапу. Сямён адпускаў птушак з рук і заўсёды хваляваўся, адчуваючы, як моцна б’юцца іхнія сэрцайкі. А птушкі, удзячныя, праносіліся міма акна, мацуючы маладыя крылы, ціўкалі і,

налётаўшыся, вярталіся да гнязда. Птушкі рыхтаваліся да далёкага пералёту. Заканчвалася яшчэ адно лета.

* * *

Гэты вечар мог пасварыць Сямёна і Вераніку назаўсёды, але лёс распарадзіўся інакш: яны абое пасталелі на яшчэ адзін няпросты роздум над Яго Вялікасцю Жыццём і зрабіліся яшчэ больш блізкімі адно аднаму...

Вераніка зусім неспадзявана патэлефанавала ад Глебаўны:

– Я ў горадзе. Зможаш прыехаць?

Сямён памаўчаў, адказаў не адразу. Было зразумела: нешта яго мучыць.

– Прыеду, – адказаў ён, мо нават шкадуючы, што Вераніка прыехала так хутка, не дала магчымасці падумаць над тым, што адбылося, разабрацца ў сабе самім.

Сямён ехаў на спатканне, дакараючы і нішчачы сябе за нерашучасць, за нядаўнюю ўступку жонцы, на якую ён пайшоў, баючыся парваць апошнюю нітку, што звязвала яго з Таццянай. Каб жа ведаць, што гэтаю згодай ён асудзіў уласных дзяцей на сіроцтва!.. Сямён і Таццяна павянчаліся. Як зразумеў Сямён потым, новы статус даваў жонцы права спавядацца ў святых старцаў, атрымала яна праз гэта і яшчэ нейкія важныя для яе прывілеі... Ён жа, дурань, паверыў, ухапіўся за саломіну – і атрымаў што заслужыў: Таццяна і раней часта ад'язджала з дому, цяпер жа рабіла гэта кожны раз, як толькі выпадаў вольны ад працы ў дзіцячым садку дзень. Нярэдка брала адпачынкі за свой кошт.

А пачыналася гэтая “вянчальная” гісторыя так.

* * *

Таццяна прыехала з нейкага аддаленага манастыра. Яна была сцішаная і ўважлівая, называла мужа па імені, павярнулася да дзяцей. Як хто падмяніў жанчыну. Так працягвалася тыдзень, другі, трэці... “Знялі нейкае закляцце? – губляўся ў здагадках Сямён. – У наш час чаму толькі не паверыш... А можа, трапіла на споведзь да мудрага духоўнага настаўніка? Зміласцівіўся Усявышні...

Дрэннае забываецца хутка. Памяць паслужліва вяртала светлыя імгненні жыцця...

– Мы будзем жыць так, каб усе нам зайздросцілі, праўда? – папрасіў-запытаў ён перад вяселлем.

Яна горача пацалавала яго ў вусны ў знак згоды.

– І дзеці ў нас будуць такія прыгожыя, як тата.

– Як мама, – не згадзіўся ён.

– Але разумныя, як тата, – не адступала Таццяна...

Два гады яны чакалі свайго Юрку, які аказаўся да немагчымасці крыклівай дзяўчынкай. Таццяна, бледная, шчаслівая, паказвала з акна радзільнага дома закручанае ў пялюшкі дзіця – а ён усё не верыў, што стаў бацькам. З радзільнага дома Сямён нёс немаўля да машыны, а іх Ілонка, іх "выліты тата", паварушылася на руках – і ён уздрыгнуў ад нязвыклага бацькоўскага пачуцця, прытуліў да грудзей безабаронны камячок...

Праз чатыры гады нарадзіўся Віталька. Маладая сям'я, пакуль не падышла чарга на кватэру, гадавала дзяцей на цесных "метрах" чужой "жылплошчы" – аднаго-адзінага пакойчыка з прагарэлай грубкай і гнілой падлогай. Расколіна паміж мужам і жонкай, што пагрозліва распаўзалася ўглыб і ўшыркі, паступова зацягвалася, гаілася. А мо толькі здавалася так?..

Праз сем год у маладой сям'і з'явілася, нарэшце, уласная трохпакаёвая кватэра...

* * *

Віталь знарок марудзіў перагортваць густа запісаную старонку. Прыемна было ўспамінаць тыя шчаслівыя для ўсіх дні... Ён, непаседа, носіцца, шчаслівы, па прасторных пакоях яшчэ не застаўленай мэбляю кватэры. Маці і сястра мыюць шырокае, на ўсю сцяну, акно. Бацька толькі што памяняў у дзвярах звычайнае шкло на ўзорыстае, абапёрся плячом на вушак, і падбароддзе яго дрыжыць. Потым бацька падыходзіць да маці, бярэ яе за руку, абдымае, і яны плачуць абое. Віталька нічога не разумее: столькі прасторы, столькі святла, а бацькі не радыя, шкадуюць цесную старую кватэру...

А як прыемна было засынаць на новай канапе перад тэлевізарам!.. Засынаў у зале, а прачынаўся ў ложку. Аднаго разу, хітрун, знарок прыкінуўся, што спіць і адчуў, як асцярожна нёс яго бацька па калідоры, стараючыся не зачапіцца, не спужаць...

Віталю закарцела перачытаць лісты з радзільнага дома, што бацька аддаў яму тры гады назад, у дзень атрымання пашпарта. Таго дня "стары" добра "узяў на грудзі" з хросным і быў непрыемна шматслоўны, слязлівы.

– Усё можа здарыцца, – працягнуў канверт. – Гэтыя пісьмы *твая* маці, Бог ёй суддзя, пісала ў першыя пяць дзён пасля твайго

нараджэння. Мне яна цяпер – староннi чалавек. Вам жыць, самi думайце, што i да чаго.

Мужчыны яшчэ не раз падымалi чаркi за “тáту i... тáту”, спявалi “Распрагайце (то: “запрагайце”) хлопцы конi...”, хросная, цётка Надзея, падцягвала iм высокiм голасам, час ад часу жартуючы: “Хлопцы, перастаньце мучыць скацiну”, а ён, Вiталь, зачынiўся ў дзiцячым пакоi...

– Цi не прапаў канверт разам з бацькам? – спахапiўся Вiталь.

Ён не палянiўся схадзiць у залу, зняў з палiцы “Выбранае” Яўтушэнкi.

Что знаем мы про близких, про друзей?
Что знаем о единственной своей?
И про отца родного своего
Мы, зная всё, не знаем ничего...

(Выпадкова цi не, але менавiта на гэтым месцы ляжалi пiсьмы з радзiльнага дома.) Вiталь прачытаў па памяцi апошнiя радкi. Мае рацыю паэт... “Ведаючы ўсё – не ведаем нiчога”... Лепей не скажаш. Цi думаў у дзяцiнстве – ды i пасля, – што ў бацькi абавязкова павiнна быць асабiстае жыццё. Iнакш нельга, бо чалавек, якi зусiм не дбае пра сябе, па добрай волi ўзвальвае на плечы чужы клопат, служыць маланкаадводам, дагаджае нечай амбiтнасцi – нiколi не карыстаецца павагай нават у тых, каму ён дагаджае.

У кватэру надзвычай рэдка прыходзiлi жанчыны. Яны з сястрой дамовiлiся не спаць i крычаць, калi нехта затрымаецца нанач, праўда, крычаць не давялося нiводнага разу. Ратавалi бацьку з iншай нагоды: малазнаёмыя родзiчы неаднойчы мелi намер пазнаёмiць яго з жанчынай-“ягадкай” цi “вiшанькай”-маладзiцай. Маўляў, i кватэра ёй твая не трэба, i дзяцей дагледзiць... “Мы не пусцiм!” – сястра цягнула за адну руку, ён за другую. I не пусцiлi. Хоць, праўду сказаць, ён асаблiва i не рваўся нiкуды.

Лiсты са школьнага сшытка ў клетачку ляжалi на сваiм месцы. Вiталь, не спяшаючыся, расклаў iх на стале ў адпаведнасцi з датамi. Роўна дзесяць лiсткоў-запiсак. Бацька знаходзiў час, каб прыходзiць *да яго* па два разы на дзень.

“Добры дзень, наш дарагi татачка! Учора прыносiлi сына кармiць i ён у сне ўсмiхнуўся чатыры разы...”

“...Мы сёння з сынам спалi абняўшыся...”

“...Хутчэй бы дамоў, да свайго таткi!”

Віталь дастаў з тумбачкі цыгарэты – бацька трымаў “для гасцей” – і выйшаў на балкон. Стаяла ціхая ноч, свяцілася некалькі вокнаў у доме насупраць, ды цьмяны ліхтар са скрыўленым верхам кідаў чырванаватае святло на пясочніцу, у якой нейкая малеча забыла вядзерца і рыдлёвачку.

На гэтым месцы на балконе часта стаяла маці, апранутая як для вуліцы, прыгожа расчэсаная. Віталька цягнуў яе ў пакой, намагаўся распрануць, бо ведаў, што будзе пасля. Заўважыўшы бацьку, маці стрымгалоў ляцела з кватэры да ліфта і некалькі часу (было відаць у “вочка”) трымала кнопку.

(Таццяне важна было выйсці з ліфта акурат у той момант, калі Сямён чакаў яго ўнізе, і з высока паднятаю галавою, пагардліва прадэфіліраваць міма. На яго пытанне ”Куды так позна?” яна, не паварочваючыся, кідала: “На б..ход”.)

Пагасла святло ў апошнім акне, і Віталь заспяшаўся да стала: неабходна дачытаць бацькаву аповесць сёння, каб паспець да раніцы ўсё абдумаць і ўзважыць.

* * *

– Сёмачка! – Таццяна ўпала перад мужам на калені. – Давай з табою павянчаемся. – Паспрабавала абняць мужа за ногі.

Ці мог ён адштурхнуць жанчыну, маці?!

– Я не збіраюся спавядацца ні перад кім, – адказаў Сямён абыякава.

– Цябе ні пра што не спытаюць. Я папрашу.

– Не хачу, каб твае бабулі глядзелі на мяне як на таго іншапланецяніна.

– У храме нікога не будзе. Толькі мы і бацюшка.

– Не разумею, што гэта дасць.

– Грэшна жыць нявенчанымі.

– Гэта будзе прызнаннем таго, што столькі гадоў мы, як ты кажаш, пралюбадзейнічалі, жылі незаконна і дзеці нашы незаконныя. Так атрымліваецца?

– Так, – прамовіла Таццяна, крыху памаўчаўшы. – І Бог адвернецца ад іх, калі мы не павянчаемся. Я ніколі цябе не прымушала ісці са мной да царквы. Дзеля нашых дзяцей ты можаш паступіцца сваімі прынцыпамі... Ніхто не будзе ведаць. Абяцаю.

Сямён вагаўся.

– У нас усё пойдзе па-другому. Вось пабачыш. Прашу цябе. – Таццяна не ўставала з каленяў...

І ён згадзіўся.

Сямёна здзівіла, што ў падрыхтаваны звечара цэлафанавы пакет жонка паклала бутэльку дарагога шампанскага, кавы, цукерак, яшчэ нечага.

– Я нікому нічога не буду перадаваць, – заўпарціўся Сямён. – Няўжо і там нельга без гэтага.

– Не злуйся, – паслужліва згадзілася жонка. – Я ўсё сама. Так трэба...

Абрад прайшоў хутка. Ад выпітага царкоўнага кагору прыемна кружылася галава. Пажылы, заклапочаны бацюшка віншаваў Таццяну і Сямёна шчыра, нетаропка. Не настаўляў – разумна і мудра разважаў пра настаўніцкую працу, пра сям'ю, пра бацькоўскія абавязкі. Сямён нават дакараў сябе ў думках, што столькі часу ўпарціўся немаведама чаго. Каб яшчэ не бабуля "цырымоніймайстар", чацвёрты лішні тут чалавек, усё было б яшчэ лепш. А гэтая, падобна таму вясельнаму аператару, забягала то з правага боку, то з левага, гучна падказвала Сямёну на вуха, дзе яму стаць, калі перахрысціцца.

Бацюшка павёў мужа і жонку вакол алтара. Полымя Сямёнавай свечкі трапятала, нібы на ветры, і на трэцім крузе свечка пагасла. Мужчына разгубіўся, не ведаючы як паводзіць сябе ў падобных абставінах. Тыкнуўся падпаліць ад жончынай свечкі – не атрымалася... Выпала з памяці: ці то бабуля-памочніца падала іншую запаленую свечку, ці то ўсё ж прыпаліла ад жончынай. Дзіўна, але напярэдадні ў Сямёна было прадчуванне, што ўсё здарыцца менавіта так: яго свечка пагасне на другім ці на трэцім крузе. Нібы падказваў нехта нябачны: марна ўсё гэта. Язычнік па натуры, Сямён асцерагаўся горшага – праз два гады дагарыць свечка ягонага жыцця. Адбылося па-іншаму: на трэцім крузе, крыху больш як праз два гады, Сямён застаўся адзін з двума дзецьмі...

Добра запомнілася іх апошняя ноч. Муж і жонка леглі спаць разам, кожны пад сваёю коўдраю. Таццяна была ўжо не яго. Маўкліва – не было пра што гаварыць – яны ляжалі на шырокім ложку. Уночы, перамагаючы нешта ў сабе, Сямён падсунуўся да разагрэтай Таццянкі. Яна прытулілася да яго, пацалавала ў шыю. Сямён, усхваляваны, пяшчотна прашаптаў на вуха: "Танечка, ты прыехала назаўсёды... праўда?" Яна перапалохалася, ускочыла, пабегла з падушкай у дзіцячы пакой. Выходзіць, абдымала ўсё ж такі не яго. Каго яна абдымала?..

Наступныя двое сутак Таццяна не выходзіла з дзіцячага пакоя. Удзень, унураная, безгалосая, яна сядзела моўчкі на канапе ці чытала.

Сямён спрабаваў загаварыць з жонкай, падсесці да яе, абняць – Таццяна працівілася, плакала, ішла ў другі пакой.

* * *

Вераніка прыехала праз некалькі дзён пасля вянчання, калі з памяці Сямёна яшчэ не сцерліся лікі святых на сценах храма, роўны і даверлівы голас бацюшкі.

– Калі табе на цягнік? – спытаў Сямён, спадзеючыся, што Вераніка тут праездам.

– Заўтра, – у голасе жанчыны адчуваліся ноткі прытоенай радасці. Гэтая радасць вось-вось павінна была ўспыхнуць блакітным святлом вачэй ў адказ на яго шчаслівае: “Малайчына!” Але Сямён маўчаў, і блакітныя іскрынкі паступова патухлі. – Толькі не кажы, што ў цябе неадкладныя справы!.. – нічога не разумела Вераніка.

– Сёння не лепшы дзень... У жонкі юбілей, саракоўка... – не ведаў Сямён, што сказаць. – Прыехалі яе родзічы...

– Прыдумай што-небудзь.

– Сёння нельга. Павер мне...

– Чаму нельга?

– Мне трэба быць дома.

– У цябе нехта ёсць акрамя жонкі?

– Ёсць ты, ёсць двое дзяцей. Больш, дарэчы, не прадбачыцца, – пажартаваў Сямён зусім няўдала.

– Ты так упэўнены?.. – Вераніка заплакала наўзрыд. – Каб ты толькі ведаў, чаго мне каштавала вырвацца ў Брэст!! Чаго я толькі не пляла мужу і свекрыві!! А ты баішся пакінуць яе толькі на адну ноч.

– Вераніка, мілая, – супакойваў Сямён, – зразумей!.. Ты... жывеш з мужам, і я не лічу гэта здрадай.

– Я хачу быць у цябе толькі адна. Разумееш?.. Адна. А ўвогуле... Я ведала, на што ішла...

Глебаўна паклікала да стала. Коля-Іванавіч адкаркаваў бутэльку гарэлкі:

– Ну, дзеці мае, за яшчэ адну сустрэчу ў гэтым доме. Каб даў Бог здароўя ўсім вам у ручкі, у ножкі ды яшчэ пасярэдзіне трошкі...

Другую пілі, каб жыць у пары, трэцюю – “Бог любіць тройцу”, наступную – “воза на трох колах не бывае...” Сямён “не пакідаў у хаце зла”. Гарэлка крыху ратавала яго ад прыкрага адчування віны перад Веранікай. Ён падліваў жанчыне, і яна на гэты раз не прасіла, як заўсёды: “Не лі мне больш, калі ласка!”

Ад выпітага ў Веранікі хутка закружылася галава, і яны выйшлі на вуліцу. Абое адчувалі сябе ніякавата, адчужана маўчалі. Пачуццё віны, агіды да самога сябе не пакідала Сямёна, і ён настойваў яшчэ на "ста грамах каньяку". У летнім кафэ, добра падпіты, мужчына слёзна скардзіўся на долю, шукаў спагады, а Вераніка, пакрыўджаная, толькі паўтарала:

– Так табе і трэба! Таго ты і заслужыў!

Сямён быў згодны, таму і не злаваўся.

Зайграла музыка, але яны не зрушылася з месца.

– Налі мне яшчэ, – папрасіла Вераніка ўпершыню.

– Табе нельга многа.

– Мне наогул нельга, але ты налі. Я зараз і цыгарэту яшчэ папрашу ў людзей.

Сямён наліў палову кілішка. Вераніка выпіла каньяк адным махам. А праз хвіліну гнятлівага, цягучага маўчання...

– Госпадзі!! Ну чаму гэта я?! Чаму ты выбраў маё жыццё?! – разанула па сэрцы галашэнне Веранікі. Тое, з чым жыла, што столькі часу хавала ад іншых, у чым баялася прызнацца нават сабе, цяпер выплеснулася, вырвалася з грудзей жанчыны.

– Хачу яшчэ віна! Купі мне самы дарагі торт і шампанскае! – Вераніка ўжо дрэнна кантралявала сябе. – Хачу, каб ты патраціў усе грошы і твая манашка выгнала цябе з дому...Божа, чаму гэта павінна быць я? – паўтарала Вераніка яшчэ і яшчэ... – Яе худзенькія плечы калаціліся. – Мне ж толькі – дваццаць чатыры! Разумееш?.. Усяго дваццаць чатыры гады ад нараджэння!

Сямён праводзіў Вераніку да Глебаўны. У пакоі дапамог зняць абутак, угаварыў легчы, накрыў цёплым пледам. Вераніка цяжка дыхала. На шыі, на грудзях выступілі нездаровыя барвовыя плямы. Сямён расчыніў акно, прысеў на табурэце ля ложка. Ён гатовы быў сядзець так да самай раніцы, але Вераніка, сагрэўшыся і супакоіўшыся, ужо засынаючы, прашаптала:

– І напраўду ідзі. Ужо вельмі позна... Я не злуюся... Мне зусім нельга піць...

Сямён пайшоў. Не маючы капейкі на таксі, чуць не подбегам папраставаў начнымі вуліцамі да свайго мікраёна. Як на бяду, мост праз раку быў закрыты на рамонт, і Сямёну давялося ісці лішнія кіламетраў пяць па набярэжнай да бліжэйшай пераправы. Дамоў вярнуўся толькі з узыходам сонца. Жонкі дома не было. Па-праўдзе, ён да гэтага ўжо даўно прывык.

* * *

Сямён чакаў пісьма. “Пералякаўся, святоша, за ўласную шкуру! – бязлітасна нішчыў сябе. – Ну што ж… Вары, целяпень, дзецям кашу, дыхай па начам водарам гаспадарчага мыла і воску ды любуйся на тое, як твая жонка ходзіць са скрыняю па пад’ездах...

Пісьмо, хутчэй запіска, прыйшло вечарам гэтага ж дня...

> Прачнулася ў пяць гадзін ночы. Паспрабавала ўстаць, а галава баліць – няма сілы трываць. Ніяк не магу супакоіцца. Я ніколі столькі не піла. Сорамна перад табою, бо не памятаю нават, як пайшоў. Сорамна і крыўдна... Чаму я не магу быць адзінай і жаданай?..
>
> Няхай праз два дні доктар за аперацыйным сталом памыліцца...

Наступнае пісьмо Сямён атрымаў праз тыдзень, з Мінска. Доктар не меў права памыліцца. Ён зрабіў усё, што мог... Вераніка пытала пра дзяцей, пра здароўе, прасіла асцерагацца «скразнякоў і благіх людзей», і Сямён зразумеў – даравала. Таго цяжкага вечара, той п’янай ночы проста не было.

Вераніка вярталася з Мінска, і яны, як звычайна, сустрэліся ў Глебаўны.

– Раскажы, як гэта было, – папрасіў Сямён, калі яны засталіся адны.

Вераніка пакруціла галавою:

– Навошта табе? Мне зусім не хочацца ўспамінаць. Мо калі-небудзь іншым разам. – Каб перамяніць размову, яна села яму на калені, правяла даланёю па гузіках на кашулі. – Абдымі мяне моцна-моцна. Я засумавала па тваіх руках.

– А доктар?..

Вераніка згодна кіўнула.

– Усё?..

– А-га, – яна адказалав аднымі губамі.

“Вядома балела. Што тут казаць...” – разважаў Сямён услых, пяшчотна тулячы Вераніку да грудзей.

– Цяпер *гэта* робяць вельмі акуратна... Доктар кажа: “Навошта вам шрам на целе, калі ў вас усё жыццё наперадзе. Можна зрабіць так, што праз месяц і следу не застанецца. Я згадзілася. Давялося, праўда, паўтары сотні даплаціць за прыгажосць.

– Паглядзець можна?

– Ні ў якім разе! Забудзь! Нічога не было... Ідзі да мяне хутчэй і не думай пра гэта.

Не думаць ён не мог, і на гэты раз быў асабліва пяшчотны і ласкавы. Вераніка адказвала тым жа.

Усё ж Сямён адчуваў, што не ўсё так проста, як хоча падáць Вераніка. Ён заўважыў гэта, калі дапамагаў ёй збірацца на цягнік. Ніколі раней Вераніка не абувалася седзячы. Цяпер на нізкае крэсліца апусцілася павольна, нібы прыслухоўваючыся да нечага. Устаючы, прытрымалася за вешалку. Толькі крыху, як бы ненарокам...

* * *

Вераніка па-ранейшаму пісала часта, і Сямён, каб паддобрыцца да паштаркі, выпісваў газет і часопісаў столькі, як усе суседзі разам. Веранічыны "Прывітанне!!!" ці "Добры дзень!!!" (з трыма клічнікамі) прымушалі забывацца на ўсё, думаць толькі пра яе. Ніколі, нават у хвіліны блізасці – колькі ні прасіў – Вераніка так і не адважылася назваць яго па імені, як бы ашчаджаючы гэта на пасля. За радкамі пісьмаў Сямён бачыў клопат маладой жанчыны, яе нячастыя радасці, расчараванні і надзеі, яе жыццё, яе лёс, да якога ён дакрануўся і за які цяпер быў у адказе... Пісьмы не былі светлымі, але краналі шчымлівымі словамі даверу...

> Добры дзень! Спадзяюся, што ён у цябе добры. А ў мяне зноў цёмная паласа. Дзеці хворыя, будоўля спынілася. Куды ні ступіш – адны праблемы. Адно ратаванне – твае званкі... Напішы мне адразу многа пісьмаў, а пасля, пры сустрэчы, усе аддасі. Я буду чытаць і з табою гаварыць. Не лянуйся. Я думаю, што ты часта казаў так сваім вучням. Пастараюся табе пазваніць. Толькі ж сам ведаеш. Калі побач будзе *ён* ці яшчэ нехта

> Дзякую табе за "запрашэнне" на семінар. А ты малайчына! Такое ўражанне, нібы ўсё жыццё цыркуляры складаў. Вельмі хочацца прыехаць, але, пэўна, Бог ці карае, ці выпрабоўвае нас часам... Сына вылечыла – у дачкі бранхіт. Не хочацца канфліктаваць са *сваім*. "Сядзі дома! Куды перціся мужняй бабе!?" Праўда, учора прачытаў мой верш у газеце: "Дзяцей далечыш – адпушчу на твой семінар. Але каб раніцай туды, а вячэра па распарадку". Абставіны бываюць

мацнейшымі за нас, і цяжка што-небудзь зрабіць. Праз дзяцей не пераступіш. Мы не героі. І ўсё ж... Я пастараюся прыехаць, калі ты абяцаеш вельмі мяне чакаць...

Пішу, каб пагаварыць з табою. Не паспела прыехаць з Брэста, як зноў чакаю таго дня, калі будзе магчымасць сустрэцца. І не заўважылі з Вольгаю (журналістка з раёнкі, у дарозе пазнаёміліся), як праляцелі чатыры гадзіны. Нават дзіўна, што столькі падобнага можа быць у лёсе дзвюх жанчын. У дваццаць гадоў яна адна – крыху, праўда, дапамагае маці – гадуе дваіх дзяцей, працуе ў газеце і падзарабляе ў школе, завочна паступіла ў інстытут. Грэшна, але я пазайздросціла. Яна незалежная. У яе ўсё наперадзе. А мне?.. Дактары далі два гады... Прайшло чатыры. Стараюся пра гэта не думаць, і ўсё ж... Лёс можа быць вельмі жорсткім.

У сямейным жыцці – пустата. Учора была сур'ёзная размова з «девушкой» майго мужа. Сёння яна едзе да маці ў свой Саратаў. Хай сядзіць там і дурыць галовы жанатым і халастым, а сюды больш не паказваецца. Нават жадаць не буду ёй таго, што вытрывала сама. Яна паедзе – а боль у душы застанецца назаўсёды. Ці не з мужавай «девушки» і пачалася ўся мая бяда...

Як мне не хапае цябе побач! Так хочацца цеплыні, узаемаразумення, якое так цяжка знайсці і якое я знайшла. Чаму ты так далёка?.. Ты мне вельмі і вельмі патрэбны...

Са святам цябе! Нашы Дзень настаўніка адзначалі ў лесапарку, у альтанцы. Сёння ізноў збор: як часта бывае ў такіх выпадках, "многа ўсяго засталося". Я не пайшла, мне не цікава Хутчэй бы прабеглі гэтыя чатыры тыдні! Цяжка без цябе. Толькі ты мяне заўсёды зразумееш, параіш. Мне так хочацца ўзаемнасці. Я хачу адчуваць сябе патрэбнай. На большае не маю права. Я замужняя, у мяне дзеці. Спадзяюся, у любым выпадку мы будзем больш, чым сябрамі. Не адштурхоўвай мяне...

Як тваё здароўе? Не хварэй, табе нельга. Я буду хваляваціца. Не сварыся з дзецьмі...

Яго дзеці... Не раз і не два думаў Сямён пра тое, ці ўсё ён – бацька і маці ў адной асобе – робіць, каб не сорамна было за іх перад людзьмі. Як непроста было гадаваць малых аднаму!.. Можа і таму яшчэ, што ад самай калыскі вельмі нячаста чулі Віталька і Ілона з вуснаў маці, што іх бацька самы добры, самы разумны... Зараз трэба пераконваць, што ніякі ён не "паразіт" і найперш дбае пра іх, жадае ім дабра... Цяперашнія дзеці лянуюцца разумець бацькоў. Узяць хоць бы гэтае... Праз дваццаць гадоў пасля заканчэння інстытута сабраліся Сямёнавы аднакурснікі адзначыць круглую дату. Гаварылі пра сям'ю, пра дзяцей. Святлана, былы камсамольскі сакратар, з гумарам: "Мы з дзецьмі прагналі бацьку. Старэйшы сын у мяне майстар спорту па боксе"... Прыкра зрабілася на душы. Не трэба вялікай мудрасці, каб прагнаць бацьку, калі ў хаце сіла. Усе свае, усе на месцы. Змовіліся – і прагналі... Не дай Божа апынуцца на месцы таго бацькі.

Зноў хварэюць дзеці, а ў бальніцу класціся няма ніякага жадання. Дома – абы- што. Пасля ад'езду «девушки» муж не ведае, да чаго прычапіцца: не так села, не так міску паставіла... Пэўна, знайшоў сабе іншую забаўку. Трэці дзень прыходзіць раніцай і нічога не тлумачыць. Спытала: «А як жа дзеці?», ён: «Прычым тут дзеці? У дзяцей ёсць маці». На тым размова і закончылася.

Вельмі цяжка цягнуць усё на сваіх жаночых плячах: праца, дом, дзеці... Муж ёсць, але ён як бы ні пры чым, сам па сабе. У яго кожны дзень свята, якое заканчваецца бліжэй да паўночы...

А я дажылася, як гаворыць мая бабуля. Дома няма дроў. Не хопіць на зіму. Няма гаспадара, то давядзецца самой ехаць у лес па дровы. Добра вам, гарадскім. А ў нас нават вады халоднай у калодзежы кропля засталася...

Пахвалі мяне. Ёсць за што. Я запісалася на курсы аўтааматараў. Пабудую дом, куплю дарагую машыну і буду ездзіць у твой горад на рынак за пакупкамі. Магчыма, і цябе пакатаю, калі будзеш добра

сябе паводзіць. (Жартую, вядома. Стары бацькаў «Масквіч» – адзінае, на што магу разлічваць).

Учора дзеці дабраліся да маёй кніжнай паліцы і скінулі ненарокам фотаальбом, дзённікі, пісьмы. Пакуль збірала – пра многае ўспомніла. Няўжо самае добрае ў мінулым?.. Іншы раз прыходзіць адчай. Няма веры, што некалі будзе вальней, лягчэй. Святлей на душы. Ізноў хочацца сарвацца, кінуцца ў бездань. Але дзеці...

Я прыеду праз некалькі дзён. Хоць на дзве гадзіны. Я знайду прычыну. Што могуць значыць тры сотні кіламетраў, калі мне неабходна пабыць з чалавекам, які адагрэе душу, засцеражэ ад дурноты.

Беражы сябе і да сустрэчы. Я па табе сумую...

Паклала дзяцей спаць і прачытала тваё пісьмо. Як добра, што ў мяне ёсць ты!..

А я ізноў расхварэлася. Калі казаць праўду, то мне вельмі страшна. Куды страшней, як год назад. Страшна таму, што хутка не змагу ўбачыць цябе, сваіх сяброў... А самае галоўнае – не здолею гадаваць дзяцей.

Я ніколі і нікому пра гэта не гаварыла. Пры маці, бацьку, мужу, пры ўсіх родных стараюся трымацца, бадзёрыцца, быць спакойнай... А на душы?.. Праз два тыдні, хутчэй за ўсё, ізноў на аперацыю, якая намнога складаней за папярэднюю... Разумееш?.. Не хачу, каб мяне зноў рэзалі, а боль невыносны. Буду гаварыць са сваім доктарам. Можа, абыдзецца без скальпеля. Хоць наўрад ці...

Хутка ўнутраны экзамен у аўташколе, а я яшчэ як след нічога не вучыла. Праз дзесяць дзён экзамен на першую настаўніцкую катэгорыю. Завуч не вылазіць з класа. Добра, калі за гадзіну папярэдзіць, а часцей са званком: «Я да вас на ўрок». Нікому няма справы да таго, ці заснула я сёння...

Прахадзіла ўвесь дзень па бальніцах, ледзьве прысунулася дамоў. Каб хоць неяк сябе супакоіць, перачытваю твае пісьмы, пераглядаю здымкі. Жыву адным днём. Не ведаю, што чакае мяне заўтра...

Хутка прачнуцца дзеці – укладваю днём, каб зрабіць тое-сёе. Дапішу пісьмо і адразу вазьмуся за вячэру. Мужчыны прыйдуць з будоўлі стомленыя, галодныя. Трэба карміць, трэба быць каля стала, усміхацца, «не сядзець як з крыжа знятаю», каб не падумалі, што гаспадыня занадта ганаровая...

Як проста і адкрыта я табе пра ўсё расказваю!.. Ужо і прывыкла...

«А ёй жа баліць! – трывожыўся Сямён. – Чаму яны там не разумеюць, што ёй баліць?!» Ліст быў пакамечаны і зноўку распраўлены. Пэўна, Вераніка сумнявалася, ці варта яго адпраўляць... У некалькіх месцах чарніла расплылося – не інакш, сляды ад слёз. Вераніка заўсёды, нават спяшаючыся, пісала прыгожым каліграфічным почыркам. На гэты раз рука дрыжала, радкі ішлі няроўна, а словы і нават цэлыя сказы былі густа затушаваны.

Заўтра ты будзеш тэлефанаваць (пісьмо дайсці не паспеее), а мяне не будзе на працы. Да канца гэтага і ўвесь наступны тыдзень – зноў у Мінску. На дзясятыя суткі выпісуць, калі ўсё абыдзецца. Страшна, але чула, што з дапамогай лазера робяць усё хутка і не так балюча, тым больш пад наркозам. Стамілася. Няма сілы змагацца са сваімі бядотамі. Гэтая чорная паласа, здаецца, ніколі не кончыцца. Застаецца цярпець і спадзявацца. Якое крохкае чалавечае жыццё!

Як змагу, заеду на зваротным шляху. Хоць не буду наперад загадваць.

Аддаю пісьмо сяброўцы, яна адправіць. Не забывай пра мяне... У любым выпадку...

Гэта другі ліст да цябе за апошнія суткі. Ноч не сплю. Хутка на цягнік. Так хочацца, каб нехта сказаў добрае слова на дарогу!.. Муж маўчыць, праўды не ведае. Дай Божа, каб не даведаўся ніколі. Ты не ўяўляеш, як хочацца жыць, калі ўвесь час думаеш пра смерць. Ад думак гэтых не магу пазбавіцца з таго самага чорнага ў маім жыцці дня. Толькі ты адзін ведаеш пра ўсё. Чакаць засталося вельмі мала. Цяпер які тыдзень і ў лістападзе тыдні два, а там будзе бачна, што ад мяне застанецца.

Вельмі цяжка, што цябе няма побач, што не патрымаеш на развітанне руку. Калі мне будзе вельмі дрэнна, я напішу ці прадыктую медсястры. Успамінай і думай пра мяне. Да хуткай, спадзяюся, сустрэчы. Калі ты будзеш чакаць, то я выберуся і на гэты раз.

У пісьме ляжаў калядарык на наступны год. Мілае, безабароннае кацяня смешна прысела на заднія лапкі. “Ты мне патрэбен!” – было выдаўлена на ім шарыкавай ручкай. Сямён акуратна склаў пісьмо, намерыўся пакласці яго назад у канверт, і толькі цяпер заўважыў у куточку канверта лісток паперы памерам з візітоўку, чатыры вершаваныя радкі.

Зязюлек *па той бок* аб летах не спытаю.
Цяпер прыціхлі, не чуваць нідзе.
Жыццё пахілай свечкай дагарае,
А цені ўсё гусцей, усё гусцей…

Аперацыя прайшла паспяхова. Сямён у гэта верыў. Але… Праўду сказаць, усё ж баяўся, што паштарка аднойчы перадасць яму ліст з бараўлянскім штэмпелем і незнаёмым почыркам на канверце.

Пісьмо з Ясенеўкі прыйшло праз два тыдні.

У Мінску (Вераніка ніколі не ўпамінала сумнавядомую назву Бараўляны) увесь час думала пра цябе. Гэта дапамагло мне не звар’яцець у чаканні аперацыі. Цяпер цяжкавата і хадзіць, і працаваць, але за мяне гэтага ніхто рабіць не будзе. Застаецца адно: нос даверху – як жартуе Лявон Міхайлавіч, мой доктар – і наперад.

Калі шчыра, пасля лазернага сячэння нікому не хачу паказвацца на вочы. Таму і не заехала, хоць магла. Я страшная. Але спадзяюся … Ты мой добры анёл, ты не дасі пагаснуць свечачцы ўнутры мяне. Зноў перачытваю твае лісты – яны былі са мною у Мінску – і робіцца лягчэй на душы.

Напісала б пра многае, але табе пра *гэта* лепш не ведаць. Спадзявалася, што абыйдзецца без аперацыі, а выйшла яшчэ горш… Зноў скарджуся, але каму я магу пра гэта расказаць!..

На гэты раз Сямён напісаў Вераніцы на яе дамашні адрас, прыкрыўшыся імем прыдуманай ім Святланы Паўлаўны, сяброўкі па інстытуце. Яму карцела расказаць Вераніцы адну нярадасную жыццёвую гісторыю, якая, аднак, закончылася шчасліва.

Кафедра святкавала юбілей былой каляжанкі. Гэта быў адзін з тых нямногіх юбілеяў, якія пакідаюць святло ў душы, а не толькі хворую галаву ды горкі асадак ад вымушанага красамоўства на раніцу наступнага дня. Шэсцьдзесят ці семдзесят пражытых гадоў пры хлебнай пасадзе, ціхім сямейным шчасці ды ніштаватым здароўі – невялікая твая заслуга, шаноўны юбіляр. Другое – Ніна Дзянісаўна. На пенсію яна пайшла роўна ў пяцьдзесят пяць, не трымалася да апошняга, як гэта часта бывае ў людзей з вучонымі званнямі і ступенямі. Жыла актыўна, не прапускала ніводнай мастацкай выставы, ніводнай тэатральнай прэм'еры. Многае змяніла ў жыцці Ніны Дзянісаўны невылечная хвароба, што напаткала яе ў самым росквіце жаночага веку. Хвароба адступіла амаль на паўтара дзесяцігоддзі, а бліжэй да шасцідзесяці зноў нагадала пра сябе пякельным болем...

На сваім вечары Ніна Дзянісаўна выглядала прыгожай, крыху нават велічнай: высокі прамы стан, прадуманая прычоска, строгі, добрага крою касцюм, прыветная ўсмешка жанчыны, у якой яшчэ многае наперадзе... А ўсяго некалькі месяцаў назад яна стаяла над безданню і глеба пад нагамі асоўвалася.

– Восем месяцаў, – цяпер юбіляр магла гаварыць пра гэта спакойна, – я праляжала ў казематах анкалагічнай бальніцы. У палаце – ніводнага ўмывальніка. На ложку побач бабуля ляжала вясковая, гадоў сямідзесяці. Добра, кажа, што ў ганкалогію трапіла (анкалогію, значыць), бо калі ў ракавую – збірайся ў дарогу, чалавеча. У ракавую, гаворыць, я нізашто не пайшла б... Колькі я пабачыла, колькі перажыла – аднаму Богу вядома... Узялі неяк пасля абходу санітаркі пад пахі, паставілі на вагі – сорак пяць кілаграмаў. Гэта пры маіх ста сямідзесяці росту... Тут яшчэ такая гісторыя выйшла... Прызначылі мне адразу ж пажыццёвую групу інваліднасці. А месяцаў праз тры перасталі плаціць. Пазваніла, як толькі здолела дабрацца да тэлефона, пытаю, чаму столькі часу не пералічылі пенсію. А мне ў адказ: "Як! Вы яшчэ жывая!? У нас з першай групай пры вашым дыягназе больш за тры месяцы не жывуць". Прабачце, кажу, што пабіла вашы рэкорды. – "Калі ласка". Як нічога і не здарылася... Быў момант – развітвалася з жыццём. Доктар мне: "Дайце руку, Ігнацюк". У мяне ж няма сілы нават руку падняць. Слёзы з вачэй ручаём, а выцерці, да ручніка

дацягнуцца, – не магу... Галоўнае, я вам скажу, не паміраць раней за смерць.

Жанчына памаўчала, як бы ўзважваючы, ці трэба казаць усё да канца, і працягвала з ноткаю гаркоты, нават слязіна заблішчала ў куточках вачэй:

– Пасля таго, што здарылася, я зусім па-іншаму гляджу на жыццё. Амаль незнаёмыя людзі з нашай ветэранскай арганізацыі пазычылі вялікія грошы на лекі, мала спадзеючыся на тое, што я некалі вярну доўг. Адкрылі на маё імя рахунак у банку. Хадзілі па ўстановах. Сто дваццаць кропельніц па сорак долараў кожная!.. Мне такія грошы і не сніліся. А яшчэ кажуць, што здароўя не прыкупіш...

Пра ўсё гэта як бы між іншым напісаў Сямён у лісце да Веранікі. Калі б гэтага юбілею не было, яго варта было б прыдумаць. Пра адно толькі змаўчаў – пра грошы. Веранічынай настаўніцкай зарплаты, дарэчы, як і яго выкладчыцкай, хапіла б не болей як на тры кропельніцы.

* * *

Вясна падарыла ім дзесяць запамінальных дзён. Вераніка прыехала на курсы павышэння кваліфікацыі. Сямён амаль штодня чакаў яе пасля заняткаў каля ўваходу ў гарадскі парк. Стаяла першае цяпло. Жартаўніцы-ваверкі бегалі па залатых камлях елак, рунела маладая трава на дагледжаных газонах, цвілі цюльпаны. Сямён і Вераніка сядзелі на дальняй лаўцы і слухалі вясну.

– Раскажы мне пра сябе, – папрасіла Вераніка.

Ён усміхнуўся:

– Ты падбіваеш мяне парушыць аднойчы дадзены зарок.

– Які?

– Не гаварыць пра сябе нічога добрага.

– Чаму нельга гаварыць?

– Вельмі простая філасофія: суразмоўцу гэта заўсёды раздражняе, і ён церпіць толькі да пары.

– А дрэннае пра сябе гаварыць можна?

– Дрэннае? Колькі заўгодна.

– Таксама філасофія?

– А то як жа. Чалавеку прыемна. Цешыцца, што не адзін ён такі.

– Ніколі не думала пра гэта. І ўсё ж раскажы...

– А хочаш, пакаюся перад табою за адзін даўні ўчынак.

– Я не святая. Але цікава.

– У студэнцкія гады было...– Сямён, узважваў кожнае слова. – Мы працавалі ў будаўнічым атрадзе, замацоўвалі рэчышчы меліярацыйных каналаў. Хлопцы забівалі пáлі, мацавалі да іх пучкі лазы. Дзяўчаты ўкладвалі дзёран. Цяпер тыя каналы даўно заплылі, пазарасталі хмызам... Але не пра тое гаворка... Было ў нашым атрадзе двое самадзейных гітарыстаў, адзін, з гарадскіх, на ўдарных бомкаў. Камандзір тэксты кляпáў. Усё нейкія жаласлівыя... “Скалацілі” мы па тагачаснай модзе свой ВІА – вакальна-інструментальны ансамбль. Назву прыдумалі патрыятычную, “Рытм”, здаецца... Парэпетыравалі хлопцы адзін, другі раз ды і пачалі ладзіць па вечарах танцы на пляцоўцы перад вагончыкам прараба. Свае збіраліся, з вёсак навакольных моладзь падцягвалася. І ўсё ладам ішло, пакуль камандзір не дадумаўся перанесці музыку ў мясцовы Дом культуры і браць грошы за ўваход. “Білетамі” служылі квадрацікі каляровай паперы, на якіх з дапамогай звычайнага канцылярскага трафарэта адбівалі чатыры лічбы – першыя, што прыйшлі ў галаву. З загадчыкам клуба камандзір наш дамовіўся, і бізнес патроху пайшоў. Спачатку, праўда, той-сёй з мясцовых праўдашукальнікаў пабурчаў: незаконна, маўляў, начальству вашаму камсамольскаму варта далажыць... Нашыя заступнікі, з вясковых, правялі з кім трэба “растлумачальную работу” – і канфлікт быў вычарпаны. Праўда, мы і самі крыху пабойваліся: дойдзе да райкама – у лепшым выпадку вымова па камсамольскай лініі забяспечана. Каб не наклікаць бяду, грошы за “білеты” бралі невялікія, капейкі нейкія. Усё было ціха-мірна. Пасля танцаў музыканты, камандзір – ён жа адміністратар – ды білетныя кантралёры рабілі застолле. Перападала і не музыкантам. Але аднойчы паспрачаліся мы, мужчыны – галоўная, як лічылі сябе, рабочая сіла, – з нашымі будатрадаўскімі дзяўчатамі. Не спадабалася, што яны больш увагі ўдзялялі мясцовым кавалерам, чым сваім “рабацягам”. Камандзір, ён цяпер недзе ідэалогіяй кіруе, вырашыў дапячы жаночай палове. І што прыдумаў?.. За “халтурныя” грошы ўласнаручна купляў у буфеце і ставіў на “мужчынскі” стол (“пакрыўджаныя” селі асобна) па шклянцы смятаны на брата ды па здобнай булцы. І ўсе елі: і камандзір еў, і чацвёра “цяжкіх” падлеткаў, замацаваных за атрадам, елі... і я еў. Разумееш?.. Старэйшы, ужо пасля войска мужчына еў смятану з булкаю на вачах у васямнаццацігадовых дзяўчынак!.. Таксама помсціў... І булкі тыя не заселі ў горле!..

– Ты больш так не рабі! – “паўшчувала” Вераніка пасля хвіліннага маўчання.

– Ніколі не буду.

– Прощаю и разрешаю.

– Ты ўпэўнена, што бацюшка так гаворыць?

– Не ведаю, ніколі не хадзіла да споведзі. Крывіць душой, каяцца за нашы сустрэчы, каб зноў чакаць іх... Ці гэта не большы грэх?..

– Я таксама пра гэта не аднойчы думаў...

– Учора забыла табе паказаць, – спахапілася, палезла ў сумачку Вераніка і дастала апошні выпуск гарадской газеты. – Колькі ў людзей можа быць зла, нянавісці!.. Няўжо за грошы цяпер можна друкаваць нават такое?..

Сямён прачытаў адкрэсленыя радкі.

“Людмілу Вадалея, а на самой справе Змяю Падкалодную, з вуліцы Міцкевіча (называўся і нумар дома) віншую з днём нараджэння. Жадаю табе і ўсёй тваёй сям’і такога шчасця, якое прыносіш іншым. На чужой бядзе ў рай не заедзеш!”

Сямён добра ведаў “Людмілу Вадалея”. Даўно, яшчэ ў маладыя гады, яна, настаўніца музыкі, у прысутнасці жонкі запрасіла калегу на танец. Працуючы пасля ў іншай школе, раз-другі павіншавала яго з днём нараджэння. Мінулым летам употай ад жонкі Сямён дапамагаў Людмілінай дачцэ рыхтавацца да ўступных экзаменаў у інстытут. І ніякага “службовага рамана” за ўсе гады.

– Твая?.. – заўважыла яго хваляванне Вераніка.

– Яна. Нічога святога не засталося за душою.

– Табе не пазайздросціш...

Як некалі ў студэнцкія гады, Сямён браў білеты ў кіно на апошні рад. Яму было прыемна трымаць руку Веранікі ў сваіх далонях. Яны кармілі лебедзяў у парку, ласаваліся “гарадскім” марожаным з арэхамі, смакавалі чырвонае віно, цалаваліся на развітанне ў скверы каля інтэрната ці ішлі да мілай Глебаўны, каб развітацца ўжо пад раніцу. Дзесяць дзён прайшлі як адзін. У апошні вечар Сямён і Вераніка абмяняліся падарункамі. Ён падарыў Вераніцы касметычны набор, яна – сціплую карціну, ранішні пейзаж. “Не забывайся пра мяне. Я буду прыходзіць да цябе з першымі промнямі ўзыходзячага сонца,” – прачытаў Сямён на зваротным баку.

Каб далей ад жончыных вачэй, Сямён схаваў падарунак у шуфляду пісьмовага стала. Дастаў аднойчы ў смутную хвіліну, паклаў на пісьмовы стол, доўга разглядаў ранішнія блікі сонца на азёрнай роўнядзі. Закарцела нешта запісаць у блакнот. Сямён пацягнуўся да паліцы, незнарок абапёрся на рамку – тонкае шкло хруснула ў яго пад рукою. Ніколі не верыў у прыкметы, а тут расхваляваўся... Раніцаю пазваніў Вераніцы на працу. “Нічога новага, – у голасе Веранікі ўсё ж

адчувалася трывога. Вось толькі... Напэўна, табе не цікава гэта. Франтон на доме, што будуюць мае мужчыны, рассыпаўся. І ветру не было, і цэменту, казалі, клалі як для сябе, а раніцай прыйшлі – рассыпаўся да апошняй цагліны. Цяпер робяць усё спачатку... Не гаспадарыць, пэўна, мне ў новай хаце. – Вераніка цяжка ўздыхнула..

– Выкінь з галавы, – супакоіў яе Сямён. – Твае мужчыны перасушылі раствор, цэмент быў дрэннай якасці ці яшчэ якое ліха. Так-такі і прызнаюцца. Калі верыць усяму, то й жыць не захочаш.

Пра карціну Сямён не сказаў нічога.

Паштарка пазваніла праз тры дні пасля ад’езду Веранікі.

> Дзякуй табе за ўсё, – пісала былая студэнтка. – Тыя курсы ўдасканалення мала далі мне як настаўніку, але яны выратавалі мяне ў прамым сэнсе. Так гэта і разумей. Няўжо апошні вечар быў развітаннем назаўсёды?!. Чаму табе захацелася паглядзець на фотаздымак майго мужа? Пра што ты думаў у гэты час і як разумець тваё маўчанне?..
>
> Ты паехаў, спяшаўся, а я засталася на прыпынку. Зноў адчула сябе самотнаю, адзінокаю, і калі б Бог не даў чалавеку слёз, то я, пэўна, схаваўшыся ад людзей, крычала б да бяспамяцтва.
>
> Я не хачу з табою развітвацца. Пакінь у сваім сэрцы для мяне хоць куточак. І няхай ён будзе толькі маім. Цяжка пра гэта прасіць... Ніколі не думала, што змагу зноў, як у першы раз, закахацца. Скажаш: неразумная, дурненькая... З тваіх вуснаў усе словы гучаць пяшчотна.
>
> Напішы мне вялікае пісьмо. Я буду чакаць.

Твая Вераніка

Сямён спыніўся на апошнім радку. “Твая” – з’явілася ўпершыню. І ўпершыню за час іхняга блізкага знаёмства, Сямён прызнаўся сабе, што не пакрывіць душою, калі адкажа тым жа? Не толькі ён ратаваў Вераніку ад здрадлівых думак. Вераніка таксама была патрэбна яму. Яна, жывучы за некалькі соцень кіламетраў, абараняла яго ад непатрэбных і нікчэмных людзей, што пасля ад’езду жонкі спрабавалі далучыць да сваёй кампаніі. Яна, многа маладзейшая, вучыла даражыць імгненнямі жыцця. Вераніка прыадкрыла яму тайну жаночай душы – удзячнай, спагадлівай, даверлівай, крохкай, усёдаравальнай.

“Вераніка дарасла б да высокай паэзіі, – пераконваўся Сямён, – каб хоць трохі ласкавейшай была доля”. Амаль у кожнай з дасланых яму “на крытыку” падборак былі вершы, вартыя газетнай старонкі.

... Нябёсаў вялікшая воля –
Каханне з гаркотаю, з болем.
Настой палыновае долі
Спрабую, а смак берагу.

Спыніў увагу верш “Незваротнасць”.

Горкі лёс у лістоты сарванай:
Парадзелую крону пакінуць
І ляцець над пажухлай палянай
У далёкай зімы краіну.

“Шлях незваротны” – паправіў назву Сёмён, які недалюбліваў, калі суфіксы ў канцы слова “агрызаліся”.

Вершы для Веранікі – добра разумеў яе былы выкладчык – выратавальны круг. Іх, падрыхтаваных да друку, назбіралася ўсяго дзясяткі два, тым не менш Сямён усё часцей гаварыў пра зборнік, пра новыя вершы. “А для гэтага ёй проста неабходна будзе жыць...”

* * *

Ілона і Віталь прыйшлі са школы ўсхваляваныя. Яшчэ з пярэдняга пакоя Сямён пачуў:

– Ты пісаў заяву на матэрыяльную дапамогу?

– За мяне напісалі.

– І ты дазволіў? Навошта?

– Не бачу ў гэтым нічога дрэннага. Маю зарплату вы добра ведаеце. – Сямён стараўся гаварыць спакойна.

– Хто цябе прасіў? Мы не хочам, каб нас шкадавалі як сірот.

– А што мне застаецца рабіць? Чым вас карміць, у што апрануць?.. Які добры дзядзька будзе плаціць аліменты? – Апошняе пытанне было рытарычным. Сямён добра ведаў, што ніякіх аліментаў ён дамагацца не будзе, ды і ў каго? Яго дзеці – самому і круціцца. Ні жончына сястра, ні яе састарэлая маці тут ні пры чым. Уцякачку пашкадуюць, а яго, ягоных дзяцей?.. Ён, атрымалася, зрабіўся першым ворагам, бо і “лупіў”, і “дома не начаваў”, і “грошай нават дзецям на малако не даваў” (трэба ж такое прыдумаць!). Не з дабра, –

упікала былая цешча па тэлефоне, – мая дачушка сцуралася дзяцей, пабегла, не аглядваючыся, у белы свет. Не з дабра!..

“Павінна ўсё ж такі існаваць нейкая справядлівасць на белым свеце! – не знаходзіў заспакаення Сямён. – Жонка ўцякла ад мужа – што ні робіцца, усё да лепшага. Свет не перавярнуўся, хутчэй наадварот... І тое сказаць, што яна была, што яе не было... А вось маці ўцякла ад дзяцей – гэта зусім іншае. Ім, асабліва малодшаму, маці яшчэ доўга будзе патрэбна. Урэшце, існуюць жа нейкія законы ў абарону дзяцінства... Ці толькі на паперы ўсё? І царква... Яна таксама павінна аберагаць дзяцей, сям'ю...”

Сямён купіў некалькі царкоўных газет, прагледзеў іх, выпісаў якія былі тэлефонныя нумары. Дабіваючыся справядлівасці, ён, мо і не зусім паважліва, гаварыў з сакратарамі саноўных асоб, са святарамі, што мелі не самыя высокія чыны ў царкоўнай іерархіі – да святароў вышэйшага рангу дазваніцца было немагчыма. Яго ўважліва слухалі і накіроўвалі далей па крузе. Падобныя праблемы, складвалася ўражанне, нікога не цікавілі, а вось “чысціня мундзіра” (у дадзеным выпадку расы) адстойвалася з зайздроснай упартасцю.

Звярнуцца ў раённы аддзел міліцыі настаялі старэйшыя сёстры Таццяны. Сямён згадзіўся для таго толькі, каб супакоіць сумленне. Дзеці падрастуць – тлумач тады, чаму сядзеў і не варушыўся. А жончына радня будзе сваю праўду гнуць: выгнаў з дому і радуецца, пальцам не паварушыў, каб вярнулася.

– Што ў вас? – спыніў дзяжурны сяржант на ўваходзе.

Сямён падаў загадзя падрыхтаваную паперыну. Той прабег вачамі:

– Кабінет налева ў канцы калідора...

– Чаго канкрэтна вы хочаце ад нас? – лысы, у акулярах капітан не выказаў ніякай зацікаўленасці, нібыта гараджанкі касякамі ішлі ў расійскія манастыры, зракаючыся маласлетніх дзяцей і падобныя заявы ляжалі ў яго на стале стосамі.

– Каб знайшлі... (У голасе наведвальніка не адчувалася ўпэўненасці.) Каб вярнулася да дзяцей.

– Знайсці паспрабуем. Вярнуць... У органаў няма такога права.

– Але ж па нашых законах бацькі павінны клапаціцца пра выхаванне дзяцей? – шукаў праўды Сямён.

– Дык вы настойваеце, каб мы вашу жонку ў наручніках да яе ўласных дзяцей даставілі, – занерваваўся міліцэйскі капітан. – Вы чалавек адукаваны і павінны добра разумець: свабода перамяшчэння, свабода сумлення...

– ... І свабода ад выхавання ўласных дзяцей?

– Бягуць, зязюлькі, – не запярэчыў афіцэр. – Ваш выпадак, вядома, некалькі выбіваецца, але чаго толькі не пабачыш!.. Пастараемся нешта прыдумаць. Здымак захапілі?

– Так.

– Не будзеце супраць, калі мы яго растыражуем і перадамо па сваіх каналах?

– Чаго ўжо там...

– Пазваніце нам месяцы праз два. Не раней.

Сямён не пазваніў. Яму не пазванілі таксама. Такім чынам, "меры былі прыняты". Настойвалі, каб ён звярнуўся ў міліцыю, – ён і звярнуўся.

Таццяна адазвалася праз месяц:

– Перадай праз нашых цёплую вопратку. Я іду ў О-ую пустыню.

Ні "добры дзень!", ні "як дзеці?", ні "да пабачэння!"... Можна было здагадацца, што жонку патрывожылі ў Крыпецкім манастыры і яна збіраецца падацца яшчэ далей. Многа манастыроў на святой Русі.

"А што калі звярнуцца да Архіепіскапа?" – прыйшла ў галаву Сямёна дзёрзкая думка. Па словах тых жа "сястрычак", не даваў Уладыка Таццяне благаславення на манаства, наказаў спачатку дзяцей на ногі паставіць. Выходзіць, не паслухалася Самога... Ці вядома яму пра гэта? Як адрэагуе? Што параіць?..

Сямёну мо не так важна было вярнуць жонку – якая з яе цяпер маці! – як дабіцца справядлівасці, ці хоць бы пачуць слова спагады. "А можа, на гэты выпадак у царквы маюцца спецыяльныя фонды, – наіўна думалася яму. – Можа, нейкая дапамога дзецям прадугледжана?.."

Сямён выбраў дзень візіту, наперад абдумаў, што і як будзе гаварыць саноўнаму святару. Мужчына ўсё ж хваляваўся: не ўмее як след перахрысціцца, а тут сам Архіепіскап. Але няхай паслухае горкую праўду, няхай даведаецца, як у непаўналетніх адабралі маці. Хіба ж не зразумела, што аднаго слова таго ж Дамаскіна хапіла б, каб яна засталася з дзецьмі.

Стаялі пагодлівыя восеньскія дні. У двары храма раскашавалі буйныя, адна ў адну, чырвоныя і белыя астры. Архіепіскап Канстанцін сядзеў на лаўцы ля невялікага драўлянага доміка, які стаяў крыху воддаль ад цэнтральнай дарожкі да храма. Уладыку было гадоў пад дзевяноста, а то і ўсе дзевяць дзясяткаў. Белабароды, з сухім прасветленым тварам, навіслымі белымі брывамі, ён меў аблічча

біблейскага старца. Уладыка Канстанцін абапіраўся двума рукамі на посах, глядзеў на кранутыя восенню галіны маладзенькіх ліп уздоўж алейкі і думаў пра сваё. Справа і злева ад яго сядзелі двое бязвусых хлопцаў у адзенні паслушнікаў. Сямёна ніхто не спыніў, калі ён з дарожкі накіраваўся прама да Уладыкі, толькі хлопцы-паслушнікі запытальна пераглянуліся паміж сабою. Сямён, не ведаючы, як прынята паводзіць сябе ў падобных выпадках, павітаўся па-свецку, прабачыўся за турботы, і папрасіў дазволу выказацца. Уладыка кіўнуў у знак згоды. Адзін з маладых людзей паслужліва прынёс з дома табурэт.

Канстанцін уважліва выслухаў Сямёнаву споведзь, памаўчаўшы, спытаў па-чалавечы проста:

– А ў яе з галавою ўсё нармальна?

– Як бы… – зусім разгубіўся праўдашукальнік. Ніяк не чакаў такога павароту справы.

– Не верыцца, каб такога хлопца і пакінулі. – У вачах бацюшкі засвяціліся і пагаслі ледзь прыкметныя хітрынкі.

– Дык што мне рабіць? Парадзьце! – папрасіў Сямён.

Архіепіскап Канстанцін маўчаў. Сцішанае маўчанне доўжылася хвіліну і другую. Сямён пачынаў адчуваць віну перад гэтым паважаным, аўтарытэтным не толькі ў горадзе чалавекам за прынесены яму клопат. Невядома з якой прычыны ўставіў: – Мы павенчаны.

Няёмкае маўчанне цягнулася і далей.

– Чакаць? – спытаў-падказаў Сямён няўпэўнена і ціха.

– Чакаць… – са шкадаваннем паўтарыў святар, змоўк, і было бачна, што сказаць болей ён нічога не хоча.

Назаляць чалавеку пытаннямі Сямён палічыў нетактоўным.

– Дзякую вам! Заставайцеся здаровыя! – развітаўся ён, збіраючыся адыходзіць.

Напэўна ж трэба было перахрысціцца, нахіліць галаву, і Сямён, не задумваючыся, зрабіў бы гэта, каб ведаў, што і як.

– Назавіце хоць ваша імя, – папрасіў Уладыка.

– Сямен.

Святар перахрысціў яго на адыход.

Нічога не вырашылася, але крыўда ў душы – адчуў мужчына – усё ж утаймавалася. Было чаму. Па-першае, ён знайшоў спачуванне ў мудрага чалавека. Ад яго, Сямёна, – і такое ж магло быць – не адмахнуліся ветліва: “На ўсё воля Божая”, “… і не судзімы будзеце”… Па-другое, яго не папракнулі за нежаданне маўкліва і пакорліва, не скардзячыся і не наракаючы ні на што, несці свой крыж. Нарэшце,

яго... пахвалілі, усцешылі ягоную мужчынскую годнасць. А якую параду ў падобных абставінах мог даць староннi чалавек, нават найвышэйшага царкоўнага сану? Што ён, Сямён Каваль, мог бы параіць у такім выпадку другому?.. Можа, гэтае: “Прыслухайся да голасу ўласнага сэрца”... Агульныя, заштампаваныя словы... Але, калі скінуць з іх налёт псеўдапаэтычнасці, асэнсаваць глыбінную сутнасць?.. “Прыслухайся да голасу ўласнага сэрца”... Асабліва калі гэтае сэрца выхавана змалку на законах чалавечай любові, на спагадзе да слабейшага, на павазе да жанчыны-маці...

Сямёнава сэрца не маўчала. Яно жыло трывогай за тых, каму ён быў асабліва патрэбны ў гэтым свеце ў гэты час: уласным дзецям і яшчэ ёй, Вераніцы.

* * *

Што змянілася ў сям’і Кавалёў з адыходам маці? Амаль што нічога. Як неаднойчы заўважаў Сямён, жонка прывучыла і яго, і дзяцей клапаціцца пра сябе самім.

У дом прыйшлі дзіцячыя святы. Былая жончына каляжанка, увішная суседка па пляцоўцы ды жартаўлівая кума забяспечвалі малых піражкамі ды салатай. Цешыў разнасоламі “дарослы” стол на кухні. Сямёну верылася і не верылася, што цяпер можна жартаваць, прамаўляць кампліменты і тосты, не азіраючыся па баках, не баючыся жончыных слёз і істэрык, абавязковых начных падрахункаў у спальні, “пакоі допытаў”. Ён быў упэўнены, што не кіне малых, не папоўніць кампанію заўсёднікаў бліжняй, праз дарогу, чарачнай. Міжволі цягнула да людзей. Хацелася выгаварыцца, паспавядацца ў кампаніі мясцовых літаратараў, не зіркаючы на гадзіннік, не накручваючы тэлефонны дыск у чаканні чарговага наганяю. Некалькі разоў, грэшны чалавек, ён усё ж неразумна абышоўся з абрынутай на яго свабодай, прымусіў дзяцей пахваляваццa...

Юбілей абласной газеты адзначалі спачатку ў рэстаране, а пасля, на другі дзень, – у парку. Адвячоркам таго ж дня мужчынская кампанія – у тым ліку і Сямён, рэдактар літаратурнай старонкі – “арэндавала” кватэру ў “добрага хлопца” Віктара з аддзелу рэгіянальных навін. Яго халасцяцкая (нядаўна развёўся) аднапакаёўка ў самым цэнтры горада была ўзорам аскетызму і поўнага ігнаравання ўсіх вартасцяў цывілізацыі. Кватэра не зачынялася на ключ. На гэта, па словах гаспадара, меліся тры важкія прычыны: па-першае, так зручней – эканоміцца час, не трэба

праціраць кішэні ключамі; па-другое, сапраўднаму злодзею ніякі замок не перашкода; і трэцяе, асноўнае, – з кватэры няма чаго выносіць.

Красці сапраўды не было чаго: адсутнічалі карнізы, шторы, паліцы (кнігі на разасланых газетах у кутку), нават ручкі на дзвярах... Замест халадзільніка – ванна (гарэлку астуджвалі пад халодным струменем вады). Сувязь са светам – кіпа газет на падваконніку і пажаўцелы дапатопны "Сож" на сцяне ў калідоры. Між тым падлога была чыстая, у ванне мыла, чысты ручнік на цвіку. Адзіная каструля і стары чайнік – у ідэальным парадку, "малінкоўскія" шклянкі – што той крышталь У кватэру кожны дзень прыходзіла жанчына, рыхтавала – а часцей прыносіла – есці, мыла посуд і падлогу. Сямён не пераставаў думаць, наколькі вялікую сілу мае не кідкая з выгляду Віктарава сяброўка. Калі яна пойдзе адсюль – таленавіты журналіст сап'ецца, згубіцца ў жыцці; калі толькі яна захоча – усё будзе выдатна. На тое яна і жанчына...

Позні госць пераначаваў на кухні на паржаўленай раскладушцы, а раніцай наступнага дня з хвораю галавою дабіраўся дамоў першым рэйсам пустога "кругасветнага" тралейбуса. Упіўся вачамі ў бруднае аконнае шкло. Накрапваў шэры дакучлівы дождж. Сямён выйшаў на два прыпынкі раней. Не хапала паветра і святла. Хацелася прыўзняць гэты груваcткі нябесны купал і ўздыхнуць на поўныя грудзі.

* * *

– Можаш мяне павіншаваць ці выказаць спачуванне. *Яна* паехала далёка і назаўсёды, – сумна пажартаваў Сямён, як толькі пачуў у трубцы Веранічын голас.

– Ты перажываеш?

– Зусім не думаю пра гэта.

– Усё да лепшага. Ты вытрываеш.

– Абавязкова... Калі ты мне дапаможаш.

– Чым змагу...

Ні пра свой зварот у міліцыю, ні пра размову з Уладыкам Сямён Вераніцы не расказаў, палічыў непатрэбным. Цяпер пасля ад'езду (дакладней, уцёкаў) жонкі, ён яшчэ часцей думаў пра Вераніку. Пісьмы прыходзілі розныя. Сямён чытаў іх доўга, спыняўся на кожным радку, імкнучыся за словам улавіць настрой, душэўны клопат адрасанткі...

У суботу я прыязджала ў Брэст на вучэбнай машыне. Дзвесце кіламетраў асіліла за дзве з паловаю гадзіны. Інструктар адно прасіў не абганяць. Яшчэ хваліў, што не баюся дарогі. Дарогі я і сапраўды не баюся...

Шкада, што не знайшла цябе ў аўдыторыях, інакш павазіла б па горадзе, паглядзеў бы, як у мяне атрымліваецца...

У навагоднюю ноч чытала і перачытвала тваё апошняе пісьмо. То плакала, то смяялася. Загадала, каб ты абавязкова ўспомніў пра мяне акурат упоўнач. Як зразумела з твайго званка – спраўдзілася... Яшчэ падумала, што, каб мы былі ў гэты вечар разам, цябе, магчыма, не так раздражняла б ёлачная мішура ды кукурузная салата з гастранома...

Сядзела на занятках у аўташколе з зусім маладым хлопцам. Ён бачыў, як я прачытала і схавала тваё пісьмо, і ні з таго ні з сяго, як той празорца: ”Хоць ты і не зусім верыш, што можаш стаць шчаслівай, але ты абавязкова будзеш шчаслівай”... Быць шчаслівай – быць побач з табою. Уздрыгваю, як успамінаю дотык тваіх рук у тую першую ноч. Усміхаюся, уяўляючы, як перад гэтым ты выкручваў лямпачку. Табе ж, напэўна, пякло?..

Ніжэй звыклага “да сустрэчы” дзіцячымі каляровымі алоўкамі быў зроблены малюнак: ружовае сэрца ўсміхалася блакітнымі вачамі і пунсовымі вуснамі. Побач адбітак яе такіх знаёмых вуснаў.

“Дзіця!” – падумаў-парадаваўся Сямён... У сямнаццаць нарадзіць, узваліць на свае кволыя плечы абавязкі маці і гаспадыні!.. Што добрага яна бачыла ў гэтым жыцці?! А ён так і не сказаў ёй, што кахае, усё падбіраў нейкія іншыя словы. Таксама добрыя, але ж...

Калектыў збіраецца адзначаць жаночае свята. Сёння ў школе “агеньчык”, дакладней – застолле. Угаворвала: давайце нешта цікавае прыдумаем. У адказ: “Скінемся па мінімуму. З закускі кожны нешта сваё прынясе. Пасядзім... Што там галаву дурыць”...

Хачу да цябе. Папраўляй здароўе, каб было на "пяцёрку" без усялякіх мінусаў, бо з маім жаданнем... Прачытай вершы. Крытыкуй

Верш-прысвячэнне заканчваўся радкамі:

Мой каханы і адзіны,
Мой заветны і чудны.

Уразіла Веранічына "чудны", якое стаяла побач з недарэчным тут русізмам. На Палессі гэтым словам супакойваюць дзяцей, што беспадстаўна пакрыўдзіліся на дарослых. Так некалі казала маці: "Чудны ты, Сёмачка. У тыя грыбы трэба пешшу ісці дзесяць кіламетраў па балоце, па купінах. Ты ж зморышся, ногі натрэш. Чакай нас дома. Я хачу як лепш. Не плач, чудны ты", – і гладзіла яго па стрыжанай галаве.

Доўга не пісала. Ізноў хварэюць дзеці. Пра сябе ўжо маўчу... У два бліжэйшыя месяцы не прыеду дакладна. А прыехаць хочацца, як ніколі. Спецыяльна бяру клас развіццёвага навучання, каб паслалі "ўдасканальвацца". Аспірантура застаецца ў сіле. Мне нельга супакойвацца. Інакш... Ну, ты ўсё сам разумееш. А пакуль што павіншуй мяне з першай настаўніцкай катэгорыяй. Праўда, мяне ёсць за што пахваліць?..

Ты малайчына, што прыехаў. Я прадчувала. Нарабіла ў гэты дзень многа глупства, але не шкадую ні аб чым. Перш за ўсё, не папярэдзіўшы дзяжурнага ўрача, я пакінула бальніцу, дзе ляжала з малым. А яшчэ... Ты чуў музыку і песні на балконе другога паверха гасцініцы? Здзівіўся, чаму прабіраліся ў яе з тылу, па-партызанску... Дык вось... Жаніўся наш родзіч, і мае бацька і маці былі там. Але мне надакучыла баяцца...

Ляжала ў бальніцы, цяпер зноў на працы. Не тэлефанавала, бо вельмі дрэнна адчувала сябе пасля кропельніц. Усё больш-менш наладзілася. Праз два тыдні зноў на лячэнне...

Так добра на вуліцы, а я ў палаце. Бясконцая бальніца. Як яна надакучыла, як абрыдла!..

Даруй за почырк. Пішу на каленях, седзячы на ложку. Тут нават тумбачак няма, адны паліцы ўздоўж сцяны. Што зробіш. Раз ім усім (кажу пра ўрачоў) яшчэ не надакучыла са мною вазіцца, то што застаецца мне рабіць?! Месяц, другі... Колькі іх наканавана?.. А мой Лявон Міхайлавіч пераконвае, угаворвае згадзіцца на яшчэ адну, апошнюю, аперацыю. Пасля яе чатыры гады трэба лячыцца медыкаментамі. Доктар абяцае “выбіць” нейкія грошы. Прыгожы чалавек (не ўздумай толькі раўнаваць). Выклікаў майго мужа, растлумачыў яму, што ўвесь гэты час я не маю права быць жанчынай Не ведаю, ці буду пісаць табе, але сустракацца мы не зможам... Даруй.

Баліць сэрца, у прамым сэнсе. Спаць не клалася. Боль і страх...

Узяла ліст паперы. Слёзы з вачэй ручаём, а я ў слупок стаўлю “плюсы” і “мінусы”. Апошніх больш. Хачу быць шчаслівай, а няўдачы пераважваюць. Куды падзеліся мой аптымізм, упэўненасць!.. Яны ў кнігах. Дрэнных, як мае вершы. Мне сёння вельмі цяжка. Ад думак губляю розум. Можна легчы нанач і больш не падняцца з ложка Ніколі... Ніяк не магу адбіцца ад думак. Успамінаю як жыла, каюся, дарую сама і прашу даравання ў другіх. І ў які раз, грэшная, задаю сабе адно і тое ж пытанне: “Навошта мне Бог даў жыццё? Чаму я?..” Іншы раз так і хочацца закрычаць: “Дапамажыце!” Ды хто паможа? Ды і навошта? Яшчэ адна аперацыя – і зноў усё спачатку... Думкі пра дзяцей – апошні выратавальны астравок у маім жыцці.

Прабач за почырк. Дрыжыць рука, нават пад коўдрай не магу як след сагрэцца. У аперацыйным блоку холадна...

* * *

Гэтымі словамі абрываўся рукапіс “ВЕРАНІКІ”. Бацька, па ўсім відаць, за апошнія гады некалькі разоў вяртаўся да аповесці, спрабаваў нешта дапісваць (чарніла рознае) і тут жа крэсліў, густа,

надзейна, ніводнага слова не разбярэш. Ліст ці два вырваны зусім... Напэўна, ён чакаў, што жыццё само дапіша мастацкі твор? Напэўна...

Чым жыў "стары" гэтыя чатыры гады? Пісаў ды так і не дапісаў падручнік для студэнтаў, правіў чужыя рукапісы, летам кожную вольную хвіліну прападаў на сваім агародзе. З выгляду спакойны, а ледзь што – нервы, узрыў, а то яшчэ, бывае, расчуліцца праз нейкую дробязь, як дзіця малое. Незадоўга перад "прапажай" званіў у вёску. "Як там баба з дзедам?" – больш для ветлівасці запытала Ілона. "Добра жывуць. Дзед Пятро прыйшоў з працы. Бабуля Алена яго корміць. Разумееш?.. Ёсць яшчэ такія сем'і", – сказаў і надоўга змоўк. А то яшчэ: выходзіць з пакоя, на вачах слёзы, а ў руках часопіс з "Ave Марыяй!", шамякінскай аповесцю...

Незакончаная "ВЕРАНІКА", разумеў Віталь, не давала адказу на асноўнае пытанне. "Стары" мог паехаць да маці, ці нават па маці. Надакучыла аднаму, дараваў... Але ж не... Успомніць толькі, як ён абышоўся з мацярынай віншавальнай паштоўкай да Вялікадня... Паклікаў іх, дзяцей. Злосны, сам не свой... Пашкуматаў, парваў паштоўку, выкінуў у сметніцу.

– Жывая, здаровая матуля, чаго і вам жадае. Хадзіла нядаўна вакол дома, малілася на вокны. А вы, дурні, спалі і не адчувалі, як моцна ў яе баліць за вас сэрца...

Віталь перагарнуў сшытак да канца. Пад вокладкай ляжала свежае пісьмо без канверта. Прыгожы жаночы почырк, спецыяльны, для пісьма, ліст паперы з відарысам чарнільніцы з гусіным пяром і разгорнутай кнігі... У правым верхнім кутку стаяла дата – пісьмо прыйшло тры дні назад. "Ну вось, цяпер у нас ёсць заключэнне "ВЕРАНІКІ," – затрывожыўся Віталь...

Ён упершыню чытаў не сваё пісьмо і хваляваўся як ніколі. Не было сумнення, што менавіта аўтарка пісьма была гераіняй бацькавай аповесці, нават імёны сугучныя. "Вера" – стаяла ўнізе. Віталь добра ўсведамляў, што пісала Вера не Сямёну Пятровічу, літаратурнаму персанажу, чалавеку знаёмаму і незнаёмаму, пісала "дарагому Сяргейку", яго бацьку. І калі пісьмы Веранікі маглі быць літаратурным прыёмам, то тут...

> Я пачынаю жыць. Ты некалі казаў: "У свеце больш добрых людзей, чым дрэнных. Проста яны не крычаць пра гэта на ўсіх скрыжаваннях". Дарэмна я сумнявалася...
>
> Урачы ўсё ж угаварылі мяне яшчэ на адну аперацыю. Мае "тры працэнты" аказаліся шчаслівымі. Лячылася за мяжой, таму і не пісала, не напаміната пра

сябе. Апошнія два гады яшчэ і працавала. Паняю за гэты час не зрабілася, а мову нямецкую вывучыла дасканала.

Прыязджай, вельмі цябе чакаю. На гэты раз мы здымем самы лепшы нумар у той самай гасцініцы. І ведай, цяпер мне ўсё можна...

Віталь не стаў чытаць далей, паклаў пісьмо на месца, закрыў сшытак. “...Не знаем ничего”. Праўду сказаў вядомы паэт. І каб не “ВЕРАНІКА”, пра многае не даведаліся б ніколі...

Думкі перабіў міжгародні тэлефонны званок.

– Нічога не здарылася... – бацькаў голас быў усё ж крыху ўсхваляваным. – Заўтра буду дома. Пра ўсё пагаворым. А пакуль што... У шуфлядзе ляжыць адна мая незакончаная рэч. Прачытайце з сястрой. Магчыма, вы многае зразумееце. Дарослыя людзі, што і казаць...

АПАВЯДАННІ

ЖАНЧЫНЫ

У творчую камандзіроўку мы едзем утрох. Мы – гэта шафёр Уладзя, я, супрацоўнік “сельскага” аддзела абласной газеты і Вольга Міхайлаўна, мая каляжанка.

Пачалося з таго, што на чарговай лятучцы рэдактар прапанаваў Вользе – яна ў нас прызнаны спецыяліст па нарысе – зрабіць для трэцяй паласы публікацыю пра аўтарытэтнага вясковага старасту, падтрымаць вартае ўвагі пачынанне “знізу”. У рэдакцыйнай пошце патрэбнага матэрыялу не знайшлося. І тут я ўспомніў, што за якую сотню кіламетраў, на маёй малой радзіме, жыве цікавы чалавек, вясковы стараста Лізавета Рыгораўна Ярашэвіч, па мясцоваму – Ахмістрыня. Выйшла так, што я напрасіўся ў паездку “другім нумарам”.

Вольга прыйшла да нас з тэлебачання. У яе бездакорная дыкцыя, прыемны грудны голас. У груваcткім скураным крэсле – звычка тэлевядучай – жанчына сядзіць, я сказаў бы, велічна. Нават калі ў рэдакцыйным пакоі няма наведвальнікаў. У Вольгі светлыя – думаю, што мяккія – валасы, жывыя шэрыя вочы. Яна вылучаецца з шэрагу супрацоўніц нашай газеты, воблік якіх нязменна асацыіруецца з пахам цыгарэтнага дыму і натуральнай кавы.

Вольга падабаецца мне сваёй жаноцкасцю. Яе цяжка ўявіць з прылепленаю да вуснаў цыгарэтаю, непрычэсанай ці ў адной блузцы на працягу тыдня. Здаецца, у джынсах бачыў усяго раз, ды і то на вуліцы. Вользе пасуюць аднатонныя фіялетавыя і светла-ружовыя шалікі. У характары, нягледзячы на ўзрост – Вользе трыццаць восем, – захавалася нешта даверлівае, нерастрачана-дзіцячае. Настрой у яе таксама можа мяняцца вокамгненна. Сядзіць, засяроджана перабірае чытацкія лісты, нешта крэсліць у блакноце, а то нечакана засмяецца, ускіне вочы: “Іванавіч!! Трымайцеся за крэсла! Такога вы яшчэ не чулі!” – і цытуе нейкі пакручасты канцылярызм, іншым разам не слабейшы за вядомае “адсутнасць прысутнасці”.

Паслухаць нашыя з Вольгай кабінетныя размовы – непрымірымыя апаненты, калі не больш. Яна крытыкуе маю залішнюю, як ёй здаецца, паблажлівасць да чалавечай дурноты. Я імкнуся пераканаць Вольгу ў тым, што псіхалагічная дапамога сям’і – не галоўная задача грамадска-палітычнай газеты.

– Тут па вашай лініі, Вольга Міхайлаўна, – перадаю я зазвычай пісьмо, у якім просяць рэдакцыю вярнуць мужа ці “прапячатаць”

звяглівую свякроў. Вольга не адмаўляецца ад ліста, падоўгу ўглядаецца ў напісанае:

– Дарэмна смеяцеся, Іванавіч, тут і сапраўды бяда. Жанчына кахае, перажывае за сям'ю, за дзяцей, а ён гаспадарку закінуў, па маладзіцах бегае.

Мне не хочацца быць сур'ёзным:

– Пастарайцеся, даражэнькая, і яго зразумець. Жыццё не настолькі кароткае, каб у яго ўмясцілася ўсяго адна жанчына.

– Вы не верыце ў каханне?

– Яно канчаецца, як канчаюцца грошы. (Мне падабаецца, як злуецца Вольга.) І наогул... Калі гаварыць пра шлюб, я цешу сябе тым, што яго прыдумалі для людзей пасрэдных, не такіх, напрыклад, як мы з вамі. (Вольга, як і я, чалавек адзінокі.)

Камплімент не прымаецца.

– Дык усё ж такі – кахання няма? – настойвае жанчына.

– Тое, што мы прывыклі называць каханнем, паступова становіцца звычкай. У ідэальным варыянце... У большасці ж маіх замужніх равесніц (я старэйшы за Вольгу на пяць гадоў) з гадамі нараджаецца і жыве пачуццё нянавісці. Чым больш жанчына лянуецца зачароўваць (прабачце, у вашай асобе шчаслівае выключэнне), тым больш яна вучыцца ненавідзець...

– Іванавіч, дарагі, прабачце, але вы разважаеце як стогадовы дзед-усявед. Калі вы паспелі зняверыцца ў людзях? Паспрабуйце закахацца ў маладую, загарэцца, згубіць галаву...

Ну не хачу я гаварыць сур'ёзна, застаючыся сам-насам з маладой жанчынай. Няхай сабе і ў службовым кабінеце.

– У вашых словах, паважаная Вольга Міхайлаўна, – разважаю знарок глыбакадумна, – адчуваецца рацыянальнае зерне. Безумоўна, новыя сустрэчы некаторы час жывяць нас. І ведаеце чаму? Праўда ў тым, што старыя знаёмыя перастаюць захапляцца намі. І мы шукаем навых знаёмых. Не болей таго.

Вольга нібы не чуе:

– Вы не можаце сабе ўявіць, колькі жанчын, прыгожых, высакародных, вартых сапраўднага кахання сустрэліся мне, журналісту з невялікім пакуль стажам.

Я ахвотна веру ёй, я згодзен. Мне падабаюцца разумныя і прыгожыя жанчыны. Я адчуваю іх вабнасць, захапляюся. Але над каханнем "на ўсё жыццё" іранізую шчыра. Не ўчора нарадзіўся і тое-сёе, мне здаецца, у гэтым жыцці зразумеў... А гарэзлівае чарцянё ўнутры не ўтаймоўваецца, і я гавару чужымі словамі, падліваю масла ў агонь:

– Цалкам прыстойныя жанчыны яшчэ там-сям сустракаюцца, не без гэтага, але прыходзіць час, калі яны расчароўваюцца ва ўласнай прыстойнасці і тады робяцца нецікавымі, шкадуюць марна патрачаных гадоў, зайздросцяць сяброўкам, што ў маладосці ні ў чым сабе не адмаўлялі...

Я разумею, што далёка зайшоў. Вольга крыўдзіцца і надоўга змаўкае.

– Прабачце, Вольга Міхайлаўна! Абавязкова падумаю над вашымі словамі. У мяне яшчэ ёсць час паразумнець, – іду я на прымірэнне.

– Вы мяне не пакрыўдзілі. Кожны мае права на ўласную думку...

Магчыма, я сапраўды нешта не разумею ў гэтым жыцці. Не магу, і ўсё тут, чытаць апавяданне ці той жа нарыс, у якім слова "кахаю" сустракаецца больш за два разы. А цяпер яшчэ маладзейшыя пісьменнікі прыдумалі "закохвацца" і квокчуць амаль на кожнай старонцы. Чытаю: "Яны пражылі ўсё жыццё ў невялікім дастатку, але ўвесь гэты час не пераставалі кахаць адно другога", – і не веру аўтару. Пражылі мірна, не смяшылі людзей, клапаціліся пра дзяцей... Хіба гэтага мала?.. Навошта прыдумляць нешта!.. Асабіста я не ўяўляю чалавека, якому, не крывячы душою, змог бы сказаць: кахаю. Мо гэта боязь фальшу?.. Хаця... Колькі нам, журналісцкай брацііі, даводзілася гаварыць з чужога голасу. Тут нешта іншае. Пэўна, фальш, ён таксама розны бывае.

Што збліжае нас з Вольгай – неабыякавасць да слова. Абое любім пасмяяцца з недарэчнага "ляпа" ці канцылярызма. Апошняе з нявінных і бяскрыўдных слоў, над якім мы глумімся – "несанкцыяніраваны". Некалькі дзён таму ў студыі цэнтральнага тэлебачання саноўны "лясны" чыноўнік тлумачыў гледачам адметнасць амуніцыі вальшчыка лесу. Аказваецца, у насы чаравікаў устаўляюцца металічныя рэбры, каб засцерагчы такім чынам ногі на выпадак "несанкцыяніраванага" падзення дрэва. Слоўка настолькі моцна прыстала да языка, што мы, як малыя дзеці, не адзін дзень "прымервалі" яго да розных сітуацый. Збіраюся, напрыклад, узяць інтэрв'ю.

Вольга: Прыхапіце, Іванавіч, запасную касету на выпадак несанкцыяніраванага шматслоўя таварыша НН.

Я: У мяне, і праўда, маецца да гэтага таварыша некалькі несанкцыяніраваных пытанняў.

Вольга: Упэўнена, што несанкцыяніраваных адказаў на іх вы не атрымаеце...

Мы ўжо не раз прапаноўвалі адно другому перайсці на “ты”, ды так нічога з гэтага і не атрымалася. Вольга не можа скараціць Аляксандра да Алеся, мне таксама нешта не дазваляе “тыкаць”. Прызнацца, ніколі раней з гэтым праблем не было. Тым больш, у журналісцкім калектыве працуем.

* * *

Мы пераправіліся праз рэчку на пароме і хвілін праз пяць – дарога ўвесь час ішла берагам – павярнулі ў вёску. Сама вёска – нешырокая прамая вуліца з пачарнелымі хатамі паабапал – пачынаецца ад рэчкі і доўжыцца метраў мо з дзвесце, пераходзячы ў палявую дарогу. Як многа дзе, добрая палова дамоў пустуе. У астатніх жывуць вяскоўцы, паўвеку назад пераселеныя з навакольных хутароў. Хатай Рыгораўны пачынаецца гэтая адзіная вулічка з яблынямі ды слівамі-перарасткамі ля пачарнелых ад часу штыкетнікаў, на большай сваёй частцы ўтравелая, бо машыну ці нават фурманку можна пабачыць на ёй не кожны дзень.

Выйшлі з машыны, і я падвёў Вольгу да крыжа на вуліцы перад хатаю гераіні будучага нарыса. Гэты крыж – равеснік гарбачоўскай перабудовы. Не ведаю, не распытаў у людзей, хто тут больш паруліўся, але перакананы, што без цёткі Лізы не абышлося ніяк. Высокі, з любоўю зроблены, вылашчаны рукою майстра моцны дубовы крыж вярнуўся на тое месца, дзе стаяў раней, пакуль не пачалі спіхаць па ўсім раёне званіцы з цэркваў. Разам з ім вярнулася надзея на вартае чалавека жыццё. Хай не надоўга, але ў душах людзей пасялілася свята.

Нягледзячы на будзень, на свежапафарбаваным у блакітны колер крыжы вісеў вышыты ручнік, вяночак са штучных валошак, а ўнізе, у слоіку, стаялі свежыя астры.

– Цікавіцеся нашай славутасцю? – пачуўшы гул машыны, Рыгораўна выйшла з хаты. Яна амаль не змянілася за апошнія два ці тры гады. Акуратна пашыты вішнёвага колеру гарадскі касцюм, гладка прычасаныя сівыя валасы... І толькі празрыстая хустка-газоўка на галаве ды моцна загарэлыя нават для сярэдзіны жніўня рукі і твар выдавала ў ёй чалавека вясковага. – Стаіць, аберагае вёску ад нячыстай сілы. У нас тут культурны цэнтр. Сыдземся, калі цяпло ды работы няма вялікай, навіны вясковыя абмяркуем, на долю адна адной пажалімся – усё лягчэй на душы робіцца... Пазнаём, Алеська,

хутчэй са сваёй спадарожніцаю, – раптам ажывілася Рыгораўна. – Ці не ачалавечыцца рашыў нарэшце? Пара, дзіцятка, пара! А то на старасць не будзе каму і вады падаць.

– Я б і не супраць, – прыняў гульню. Але ж мая таварышка надта незгаворлівая. Стары, кажа, і ўсё тут. А які ж я стары?..

– А што?.. Глядзіш і сасватаю.

Вольга зачырванелася:

– Не верце гэтаму чалавеку. Хоць ён і зямляк ваш, але часам заслугоўвае добрай лупцоўкі.

Рыгораўна толькі ўсміхнулася і запрасіла ўсіх у хату. Наш шафёр настойліва прасіў адпусціць яго да родзічаў у суседнюю вёску – і чаму было не згадзіцца.

Следам за гаспадыняй мы з Вольгай ўвайшлі ў даволі прасторны двор. Першае, што кінулася ў вочы, – кветкі: ружы, астры ўсіх магчымых колераў і гатункаў, мальвы, і яшчэ кветкі, назвы якіх, пэўна, вядомы не кожнаму батаніку. Я прыгадаў, як утульна тут бывае на свяце вёскі, калі на ўсю шырыню стаяць самаробныя сталы з апетытнымі стравамі, з дамашнімі напоямі ў бутэльках і графінах. А кветкамі, ведаю, Рыгораўна дзеліцца з кожным. Дзеліцца – не тое слова нават. Чаго там грашыць, не прывыклі вясковыя людзі разводзіць ля хаты кветкі. На лугавыя любуецца чалавек, а дома, чым кветнік разбіць, – лепш градку пасадзіць. Усё роўна капаць, то хоць карысць якая. Вось і прыходзіць Рыгораўна – просяць не просяць – з кветкамі на дзень нараджэння, а вясною ці пад зіму ледзь не сама садзіць іх ля ганкаў аўдавелых – такіх большасць – вясковых жанчын. Так паступова і прывыкаюць людзі. Да добрага лёгка прывыкнуць. Дарэчы, віншаваць вяскоўцаў з днём нараджэння – таксама яе прыдумка. Было, людзі за працай і зусім забываліся на свой дзень нараджэння. Не да таго, маўляў. Хай ужо гарадскія святкуюць. Ім рабіць няма чаго. Рыгораўна ж букет збярэ, ручнічок недарагі з шафы дастане, адэкалону купіць – адпачні, цётка, прысядзь да стала. Пастаіць твая праца, нікуды не падзенецца. Бутэльку нясі са схованкі, калі маеш (а маеш жа!). А то дачакаешся... Будзе, як з тым Антонам. Вярнуліся з могліц, ставяць на памінальны стол гарэлку яшчэ па савецкай цане, за тры шэсцьдзесят дзве, а са дна каламуць падымаецца. Смак – што той воцат, да губы не паднесці. Не паспеў чалавек павекі стуліць – а пра яго ўжо нядобрая пагалоска пайшла. Яно ведама: паміраць нікому не хочацца, а гарэлкі свежай прыкупіць – грошай шкада. Самому то ўжо ўсё роўна, а вы, людзі, травіцеся...

Рыгораўна – жанчына непаседлівая, працавітая. Лёгкага хлеба не шукала ніколі. І сена мокрае з балота цягала на сабе, і буракоў менш, як у людзей, не было. Яшчэ й муж, калгасны брыгадзір, намерае, бывала, самую зарослую дзялянку. Гэта каб іншыя менш языкамі малолі. Між тым вясковы стараста не разумее людзей, што вар'яцеюць ад працы. "Глядзіш, – неяк пры мне абуралася цётка Ліза, – на якую вясковую кабету – у гадах ужо, спіна крукам, – а пераарэ трактар на зіму бульбянішча – насуне старая хустку на самыя вочы – і на поле, ледзь не бегма. Дармовае ж. Ужо і гаварыць сілы няма, так шчыруе. Не, каб вады нагрэць з раніцы, прывесці сябе да ладу... Урэшце, да царквы схадзіць лішні раз... То ж не... Свету белага не бачыць за працаю..."

Мы ўвайшлі ў хату, звычайную вясковую хату з фотакарткамі ў рамках на сценах, вазонамі на падаконніках, горкаю вышытых падушак на драўляным ложку... Толькі столь крыху вышэйшая, чым звычайна бывае ў сялянскіх хатах, гаспадары якіх дбаюць найперш пра цяпло. У пакоі прыемна пахла варонаю маладою бульбаю і кропам. Пасярэдзіне моднага некалі круглага стала стаяла бутэлька дамашняй гарэлкі і побач з ёю – другая, чырвонага віна.

– Знаю, Алесь, што ты сваёй не цураешся, – цётка Ліза кіўнула ў бок стала, – а як сказаў, што з табою маладзічка будзе, – збегаю, падумала, у магазін. Раптам зганьбуе новы чалавек наша пітво... Сядайце, сядайце, не саромейцеся.

Я прысеў да стала. Рыгораўна прыабняла за плечы Вольгу, якая спрабавала было адмаўляцца, і пасадзіла побач. Гаспадыня адразу ж узяла з яе рук таўсматы журналісцкі блакнот і паклала на падаконнік: – Няхай ляжыць сабе цішком, а вы паспрабуйце спачатку, што тут у цёткі Лізы атрымалася.

– Мне нельга... – нерашуча запратэставала Вольга. – Мне яшчэ працаваць сёння.

– Я лічу, што адно другому не перашкодзіць. Яно калі ў добрай кампаніі, ды ўмеру... – Гаспадыня ўжо налівала чаркі. – Не падумайце ліхога... Я сама не пераношу п'яніц... Ну то давайце... На добрае здароўечка. Як некалі казаў моў свёкар, няхай яму на тым свеце добра будзе, прахіліся, сэрданька, а то аблію. – Гаспадыня паставіла на стол пустую чарку, прасачыла, каб дапілі госці.

– У вас, Рыгораўна, пэўна, нямала людзей перабывала, – пастараўся я адразу "зачапіць" тэму будучага нарыса.

– Было ўсякіх... Мой жа брыгадзірам працаваў трыццаць гадкоў. І калгаснае начальства, і раённае... Па справах, а то больш з палявання заязджалі. Неяк з усімі ў мяне агульная мова

знаходзілася... Але што ж гэта я ўсё пра сябе ды пра сябе! Каму гэта цікава! – успахапілася цётка Ліза. – Вы мяне зусім загаварылі. Закусвайце, не саромцеся, ды расказвайце, што там у горадзе робіцца...

Не раз заўважаў, што ў прысутнасці вясковага чалавека няўдзячная справа хваліць гарадское жыццё. Якім дзіваком ты, гараджанін у першым пакаленні, будзеш выглядаць у вачах аднавяскоўцаў, калі табе “фанта” ці “доктарская” смачнейшыя за малако “ад рабой каровы” ці “крывую” дамашнюю каўбасу.

– Ат, цётка Ліза, нічога добрага няма ў тым горадзе. Усе некуды бягуць, таўкуцца. Смурод ад машын ды асфальту гарачага. Але ж чалавек прывыкае, і здаецца яму, што так і трэба.

– Ніколі не зайздросціла я гарадскім, – падхапіла Рыгораўна. – Адгародзіцца чалавек чатырма сценамі, зачыніцца на ключ сярод белага дня, каб ніхто не ўкраў, і глядзіць у гэтую скрыню, – жанчына кіўнула ў куток, дзе стаяў старога выпуску “Гарызонт”. Псуе чалавека гарадское жыццё. Толькі і чуеш, што на рынку ўсё дарага, што кватэры дарагія... То ўцякай, кажу катораму, пакуль хата бацькава жывая. Смяецца... Маўляў, ці пры сваім ты розуме, цётка?.. Мая свашка, з-пад Пінска сама, нядаўна малодшую дачку з зяцем выпраўляла. Да паўдня гарадскія госці ў лазні праседзелі, паўкіло мёду ўпустую перавялі, націраліся. Мыла ім ужо, бачыце, не хапае. Аздараўляюцца ўсё. За сталом: гэта мне шкодна, гэтага я не ем... А як другую бутэльку адкаркавалі – толькі паспявай, старая, наразаць кумпякі ды каўбасы. Панапіхаліся (даруйце за слова), сядзяць за сталом, што тыя рапухі. Рукой не паварушаць. Хоць бы ўжо песню заспявалі якую. Ці не ўмеюць, ці лянуюцца. На гадзіннікі пазіраюць ды пазяхаюць то разам, то па чарзе. А свашка мая ўсё мітусіцца: у склеп, у камору, а то з сякераю з хаты бяжыць. У двары, чую, птушыны вэрхал падняўся. Праз хвіліну, лоб мокры, улятае з торбаю. Гуска, без галавы ўжо, у торбе трапечацца. Прарвала дзірку і нагой у дзірцы тузае. Кроў на падлогу з мяшка цурчыць. У гаспадыні на лбе свежая кроў размазана... Паглядзела я на ўсё гэта, паглядзела... Пабойцеся Бога, людзі. Навучыцеся сябе, сваю старасць шанаваць. Чым ты, пытаюся, Надзейка, будзеш дзеда свайго карміць. Яны ж, маладыя, не без грошай, пры пасадах кожнае, на рынку свежага сабе заўсёды прыкупяць. Дзеці дзецьмі (не крыўдуйце на мяне), але старым трэба найперш глядзець адно аднаго. Я, бывала, у горадзе – яшчэ мой Якаў жывы быў – кажу дзяўчаткам-прадаўшчыцам: “Парайце, мілыя, чаго свежага майму дзеду завезці. Што ў вас смачнейшае ёсць?.. Быў бы жывы мой Якаў!.. – Цётка Ліза ўздыхнула.

– Каб хоць які, хоць нямоглы... Каб хоць з кіёчкам выйшаў з хаты ды падказаў мне, дзе лепш ямку пад бульбу капаць, дзе якую градку пасадзіць... Даканала, беднага, калгасная праца. Адно што ўнукаў дачакаўся...

Вядома ж, я добра ведаў Якава Аляксеевіча, калгаснага брыгадзіра, не абы-якога гаспадарніка. Нас, дванаццаці-чатырнаццацігадовых падшыванцаў, ён мог так, як у нас казалі, "выгнаць" на працу, такія словы знайсці, што кожны адчуваў сябе чалавекам дарослым. Верылі: без нас абысціся ну ніяк нельга. Уся работа стане. Працавалі і на таку, і на сіласных ямах. А як пасля прыемна было атрымліваць у калгаснай касе пацёртыя рублі, "свае" грошы. У мяне яны па некалькі месяцаў распраўляліся ў запаветнай запісной кніжцы са старанна перапісанымі слупкамі ўласных вершаў.

Дзядзька Якаў нярэдка заязджаў вечарам пасля працы да маіх бацькоў, доўга заседжваўся з імі на кухні. Ён быў добрым апавядальнікам, іншым разам любіў і пачудзіць. Пачынае расказваць нібы сур'ёзна. "Заблудзіўся, значыць, я ў лесе. Адстаў ад паляўнічых. Бачу, зграя ваўчыная аблягае. Галодныя звяры ўсе, ікластыя, адно вочы гарацьу цемры. Націскаю на курок – асечка. Яшчэ раз – тое самае..." Калі ў мяне – праз прыадчыненыя дзверы на кухню было ўсё добра чуваць – па спіне прабягалі дрыжыкі, "страшнае" апавяданне заканчвалася нечаканай развязкаю: "Тут адзін з ваўкоў – мацёры, памерам з добрае цяля, шчэць на загрыўку дыбам – падбягае да мяне і гаворыць..." Бацькі пераглядваліся, маці першая не вытрымлівала і пырскала смехам. Сам апавядальнік таксама смяяўся ад душы... "А паверылі?.. Ха-ха-ха! Па вачах бачыў, што паверылі..."

Не аднойчы наведваў я Аляксеевіча спачатку ў хірургічным аддзяленні абласной бальніцы, пасля – у анкалогіі...

– Хай мілуе Гасподзь на старасці гадоў аднаму застацца. Калі ўсё жыццё разам. Калі толькі з ім усё было ў першы раз... – Цётка Ліза памаўчала. – Яно, здараецца, і ў гадах людзі сходзяцца, жывуць. Але гэта не тое. Яна сваім дзецям ці ўнукам глядзіць што даць, ён сваім. У кожнага шафа з дабром, кожны на дзень па два разы правярае, ці на месцы ўсё...

– Шкада, цётка Ліза, паспачуваў я. – І цяпер перад вачыма, як падняўся ён з ложка, праводзіць да дзвярэй. Кажа, пабачуся з Рыгораўнай, то абавязкова скажу, што ты праведваў, што памятаюць землякі.

– Не забыўся. Гаварыў...– Рыгораўна прытуліла ражок хусткі да вачэй. – А праз два тыдні мне аддалі яго назусім: "Павінны разумець.

Паспрабуйце лячыць народнымі сродкамі...” Я на той час сама ледзьве на белым свеце трымалася. А як чалавек мой злёг – зусім знемаглася. Астма жыцця не давала. Чаго я толькі не рабіла, якіх не піла адвараў! Нічога не дапамагала. Бывала, вазьмуся за венік, каб у хаце прыбрацца, – а сілы няма. Сяду і плачу. Якаў падзаве мяне, супакоіць, за руку патрымае. А самому, беднаму, з кожным днём усё горш. Дазволь, прашу, бацюшку пазаву, хай паспавядае нас. Якаў у мяне парційны, ніколі не бачыла, каб перахрысціўся. А тут згадзіўся. Я зразумела: гэта ўсё... – Рыгораўна выцерла слязіну. – Сорамна прызнацца старонняму чалавеку, – жанчына нібы прасіла прабачэння ў Вольгі, – але хочацца зняць цяжар. Што я тады ўздумала... Нікому не расказвала, бо і грэх яно... А вам раскажу. Вы людзі адукаваныя, зразумееце... То слухайце, чыстую праўду кажу...

Бацюшка павінен быў прыехаць на другі дзень з самай раніцы. А я... дачакалася, пакуль добра сцямнее, каб не бачыў ніхто... І праз плот, вакол агарода... пабегла. Хадзіць магла з кійком толькі, але высільваюся, з апошніх сіл бягу. Тры крокі, яшчэ тры... Рашыла для сябе: упаду, мёртвая, то і пахаваюць у адзін дзень з Якавам. Калі яго не стане, навошта нямоглай на белым свеце жыць?! Які сэнс?.. У грудзях агнём пячэ, у вачах цёмна... Падаю, ілбом зямлю рыю, пакуль на ногі падымуся, устаю – і зноў бягу. Не памятаю, колькі часу так. Урэшце ўпала без сіл. Ледзьве дапаўзла да вугла, галавою да сцяны прытулілася, чакаю: вось-вось у грудзях абарвецца – і аджыла сваё. Тут мяне людзі і знойдуць раніцай...

Не часта чалавек адкрывае душу другому чалавеку. Хіба што на споведзі. Але то споведзь-пакаянне. А гэта была споведзь-прызнанне. Прызнанне старонні́м людзям у светлых пачуццях да чалавека, якога ўжо няма, якому, магчыма, пры жыцці так і не паспела сказаць запаветныя словы...

Ціха зрабілася ў пакоі. Я глядзеў на цётку Лізу і бачыў адно яе сумныя вочы, якімі прамаўляла душа.

– Напэўна, вы моцна кахалі Якава Аляксеевіча? – Я адчуў, як дрыжыць голас у Вольгі. І дзіўная справа... Мне здалося ў гэты момант, што абедзьве жанчыны зрабіліся падобнымі адна на другую. Не тварам. Галасам і позіркам, яшчэ нечым невыказным. Дзве розныя і дзве вельмі падобныя жанчыны сядзелі са мною побач. Я адчуваў, што словы Рыгораўны, якія і мне адкрылі ў чалавечай сутнасці нешта да гэтага непазнанае, незразумелае, працялі наскрозь уражлівую жаночую душу вольгі...

– Дачушка мая, мы і слоў такіх не ведалі. Гэта толькі ў фільмах паказваюць. Я і сама люблю індыйскія. А ў нас якое там каханне

можа быць. Неяк так... Слова яму раніцай на ад'езд добрае скажаш. Ён – не глядзі што мужчына – у гаспадарцы дапаможа, хустку калі прывязе новую з раёна. Я звару яму чаго смачнейшага... Але ж я вам не даказала ўсяго…

Праляжала я гэтак гадзіну ці болей, аддыхалася неяк і да лаўкі ў сенцах, па сцяне рукамі перабіраючы, дабралася. Пэўна, не прыйшоў яшчэ час памерці. Якаў жа мой... Бацюшкі дачакаўся, развітаўся са мною... Засталася я ў хаце адна. І не паверыце, людзі, папраўляцца пачала. Што ні дзень – адыходзіць мая хвароба. Праз паўгода на задышку зусім забылася. Не абышлося, вядома, без крыўднага слова. Яшчэ б... Мужа пахавала – а сама нявесціцца. Раней кроку па хаце не магла ступіць, а цяпер у клуб на рэпетыцыі бегае, у “Вячорках” яе па тэлебачанні паказваюць. А я знаю адно: забраў Якаў маю хваробу. У магілу з сабою забраў... А што людзі гавораць?.. Людзям трэба пра нешта гаварыць. На мой жаночы розум: калі толькі бяда адышла – прыбярыся. Вось я і стараюся не апускаць рук. А то ж і такое бывае: як стаяла баба на агародзе з капачкаю, так і ў магазін чохае. Няма ў яе часу чобаты з ног сцягнуць. Скажу ў вочы – пакрыўдзіцца, але другім разам падумае. Ведаеце, як мяне на сяле клічуць? Іванавіч ведае... Ахмістрыня. Так за Польшаю называлі гаспадыню, якая вяла гаспадарку ў багатых дамах. Расказвалі старыя людзі, абы-каго не бралі. Трэба і распарадзіцца, і на людзях умець паказацца. Не крыўджуся на Ахмістрыню. Даў Бог мне гэта – пераканаць чалавека, ад улады нечага для яго дабіцца... У сельскім савеце мяне пабойваюцца нават. Думаю, што я і з міністрам магла б пагаварыць. Трымайся з чыноўнікам як з чалавекам, забудзься пра яго пасаду – і нікуды ён не дзенецца, выслухае, дапаможа. І ў яго ёсць маці, сям’я. Не толькі пасада... Ой, я зноў пра сваё, – схамянулася раптам Рыгораўна. – Стаміла вас сваімі байкамі.

– То мы ж, Лізавета Рыгораўна, за тым і прыехалі, – пацягнулася да блакнота Вольга. – Я хацела б у вас падрабязней распытаць пра вёску, пра людзей.

– Давайце вось што зробім, – распарадзілася цётка Ліза... – Аляксандра Іванавіча адпусцім, хай да рэчкі пройдзе, на ваду паглядзіць. А то я раптам загаваруся, прысачыню нешта, а ён падловіць адразу... То пытайцеся, што хацелі. Не ўключайце толькі гэтага мікрафона, ці як яго там. Бо ў мяне голас прападае зараз жа ці пачынаю гаварыць як па пісанаму. А каму гэта цікава?..

* * *

Я прайшоў берагам ракі да мастка праз міліярацыйны роў, пасядзеў на месцы, дзе некалі добра клявалі паласатыя акунькі, на гадзіну вярнуўся ў шчаслівую пару дзяцінства. Па мосце пратарахцела падвода з незнаёмым мне пажылым мужчынам. Я павітаўся па добрай вясковай завядзёнцы. “Здароў быў!” – адказаў яздок, павярнуўшыся ў мой бок. Не пазнаў, як і я яго. А яшчэ гадоў з дзесяць назад дзед у возе, хутчэй за ўсё, не вытрымаў бы, прыпыніў каня: “А чыіх жа ты будзеш, сынку? Ніяк не прыгадаю”. Я назваўся б па вясковай мянушцы, пачуў бы добрае слова пра дзеда ці бацьку. Мы пажадалі б адзін другому заставацца здаровымі. Тое было зусім, здаецца, нядаўна... Праехаўшы колькі метраў, мужчына яшчэ раз павярнуў галаву ў мой бок. Так і не адважыўся “зачапіць” дзівака, што ў будзень у светлай сарочцы пад гальштукам сядзіць на рэчцы.

* * *

Я звыкла націснуў клямку і ціха адчыніў дзверы ў хату. Заўважыў, як адразу перапынілася размова ў жанчын. Ці не пра маю светласць ішла гаворка?..

Акурат у гэты час вярнулася машына, і мы сабраліся ў зваротны шлях. Перад тым, каб не пакрыўдзіць гаспадыню, мы з Вольгаю проста з яблыні рвалі сакавітыя малінаўкі, клалі іх у важкі пакет. (“Пачастуеце вашу рэдакцыю!”) Было нязвыкла і прыемна бачыць Вольгу тут, у гэтым старым садзе на маёй радзіме, рваць з ёю яблыкі, сустракацца позіркам, падглядваць (грэшны чалавек), як прыпадымаецца лёгкая летняя сукенка, калі жанчына цягнецца на дыбачках да сакавітага плода. І шчокі ў Вольгі ружавеліся, што тыя малінаўкі...

Я нёс да машыны пакет з яблыкамі, у Вользіных руках быў букет кветак...

– Ёсць у мяне просьба, – Рыгораўна звярталася да ўсіх. Вельмі хочацца яшчэ раз паглядзець па тэлевізары нашы “Вячоркі”. Я сваіх артыстак склічу. Паўспамінаем, душу пагрэем... Колькі людзей дзякавала некалі нам за песні!.. Вяселляў у вёсках цяпер не гуляюць... і песень не пяюць.

Мы паабяцалі перадаць просьбу на тэлебачанне, запісалі дату перадачы. Калі шафёр ужо завёў рухавік і зачыніліся дзверцы машыны, Рыгораўна не вытрымала, пастукала ў шкло з майго боку, знакам папрасіла выйсці.

– Ты ж глядзі, – падміргнула таямніча, – не прапусці жанчыну. Даўно ўжо пара ажаніцца. Малайчына яна. Хоць і гарадская, а з

толкам. Я ніколі не памыляюся ў людзях... І воку ёсць за што зачапіцца. То не лаві, дзядзька, варон...

* * *

Шафёр не спяшаўся. Мы з Вольгай сядзелі на заднім сядзенні рэдакцыйнай легкавушкі. Пахла астрамі і спелымі яблыкамі. Я глядзеў на старыя прыдарожныя вербы, думаў пра тое, колькі светлых, мудрых пражытым людзей жыве ў нашых сірацеючых вёсках.

– Іванавіч, няўжо вы і напраўду ў дзяцінстве былі крыкуном? Гледзячы на вас, ніколі не сказала б. – У вачах Вольгі я ўпершыню заўважыў гарэзлівыя іскрынкі.

– Яшчэ якім!.. Ці не расказвала Рыгораўна: і ў комін мяне саджалі, каб крыкі ішлі на сухі лес, і на крыжовыя дарогі ваду з начовак пасля купання вылівалі. Нямала намучыліся... А што вам, Вольга Міхайлаўна, яшчэ гаварыла цётка Ліза?

– Падазраю, прыкладна тое ж, што і вам, Аляксандр Іванавіч, калі вы з ёю пераміргваліся на развітанне.

Мы засмяяліся, гледзячы адно другому ў вочы. Упершыню мы з Вольгай сядзелі блізка. Было прыемна адчуваць яе гарачае плячо... Заплюшчыўшы вочы, я нечакана ўявіў Вольгу на месцы Рыгораўны... Гэта яна, не цётка Ліза, бяжыць паўз агароджу, бо са смерцю дарагога чалавека жыццё губляе ўсякі сэнс...

Я ўзяў Вольгу за руку. Пад мернае гудзенне рухавіка шчасліва мроілася пра будучае. Хацелася нечага вялікага, светлага і сапраўднага. Як бы гэта не называлася. І надоўга. Да канца жыцця.

НАРА

На вяселлі сваёй стрыечнай сястры жонка не адыходзіла ад нейкай далёкай родзічкі, з якой не бачыліся, па словах маёй суджанай, цэлае жыццё. Была маладая жанчына вышэй сярэдняга росту, з круглым тварам, са сцягнутымі на патыліцы гумкай валасамі няпэўнага колеру. Бледная з твару, нейкая ленаватая ў рухах, абыякавая да намаганняў увішнага тамады разагрэць кампанію. Галіна (так яе звалі) рабіла ўражанне чалавека, які адбывае вяселле, а не гуляе на ім. Яны з жонкай хутка знайшлі агульную мову. Мая Таццяна скардзілася родзічцы на безграшоўе, на гаспадыню нашай кватэры... Само сабою – варта было адысці на крок – даставалася і маёй светласці. Не ўпэўнены, што кожнай жанчыне падабаецца, калі іншая чыхвосціць пры ёй уласнага мужа, – Галіне, бачыў, падабалася. І гэта адразу настройвала супраць абедзвюх. А непаразуменняў, трэба сказаць, у нашай сям'і хапала. Найперш праз тое, што чарга на жыллё рухалася марудна, а мая журналісцкая зарплата не задавальняла ні жонку, ні яе клапатлівую радню. “Рукі не з таго месца растуць...” – каронная фраза вечна чымсьці незадаволенай жонкі – выводзіла з раўнавагі, доўга не давала супакоіцца. Яшчэ добра, што і Галіна з мужам кватэры не мелі, але ж Генік – тут не абышлося без звыклага “не табе раўня!” – “выбіў” пакой у інтэрнаце для сямейных.

– У суботу, – папярэдзіла Таццяна, – нас запрасілі ў госці. – Паглядзіш хоць, як людзі жывуць.

У госці дык у госці. Уласна кажучы, чаму б і не пайсці, раз запрашаюць. Тым больш што я і сам даўно хацеў пабачыць, як жывуць людзі ў тых хрушчоўках, якімі застаўлены цэлы раён уздоўж вуліцы імя генералісімуса Суворава. Падобнае гасцяванне добрае яшчэ і тым, што ні да чога не абавязвае: самому не трэба ні аб чым прасіць, і гаспадары не маюць ніякіх карыслівых намераў. А знаёмства з новымі людзьмі, калі нават яно не перарастае ў сяброўства, – гэта заўсёды свежыя ўражанні, матэрыял для разваг...

Быў пачатак красавіка, снег амаль усюды растаў, на прыгрэве ўжо дзюбіліся з зямлі раннія мнагалетнія расліны. Ля будыка інтэрната для маласямейных за апошнія суткі-двое знікла з вачэй ці не апошняя убітая за зіму, пачарнелая снежная гурбіна. Цыгарэтныя “бычкі” -недапалкі, што да гэтага былі схаваны пад снегам, цяпер аказаліся на мокрай зямлі. Яны паўтаралі абрысы гурбы, ляжалі ў беспарадку, пачарнелыя, набухлыя, тоўстыя як палены. Чакалі сцёртага дзеркача, які змяце іх у ржавыя кантэйнеры для смецця.

Мы прайшлі міма вахты і на рыпучым ліфце падняліся на патрэбны паверх. Тут, у кабінцы з падслепаватай лямпай дзённага святла, мне чамусьці прыйшло ў галаву, што чалавецтва вынайшла ліфт занадта рана, “навырост”, бо яшчэ да гэтага часу не навучылася ім карыстацца, – усё, што можна былоададраць, выкруціць, зламаць, было ададрана, выкручана, зламана і спалена. Адчуваўся ўстойлівы, даўкі пах гарэлага пластыку. Знізу і зверху нешта скрыгатала, рыпела, падлога ўвесь час торгалася. Ці варта апісваць пашарпаныя дзверы ў агульны для некалькіх кватэр пярэдні пакой, таксама агульную кухню з пахам прыгарэлай яечні і прагорклага кефіру?..

Жанчыны засакаталі, абняліся. Я уладкаваў сваё і жончына паліто на скрыні ля ўваходу. У пакоі таксама трымаўся цяжкі, застарэлы дух. І немагчыма было раскласці яго на асобныя пахі. Нешта напамінала “водар”, што ішоў ад гнілой падлогі цяперашняй нашай з жонкай кватэры, калі я ў чарговы раз мянаў гнілыя маснічыны. Адчувалася і яшчэ нешта незнаёмае, непрыемнае, ад чаго хацелася як найхутчэй вызваліцца.

Цяпер быў час агледзецца, пакуль гаспадыня разбіралася з духоўкаю на кухні, а гаспадар бегаў у магазін. “Можна было і раней паклапаціцца”, – кінуў я ў бок жонкі. – А то госць на парог, а гаспадар з хаты”. – “Паспееш яшчэ наклюкацца”, – не падтрымала Таццяна. – Вялікі пан знайшоўся”.

Пакой рабіў уражанне паўсклепа, хоць і знаходзіўся на пятым паверсе. Даводзілася ў жыцці пабачыць – нават і пажыць – цесныя студэнцкія “пеналы”, “сляпыя” – без акон, у восем метраў катушкі для маладых сем’яў у тым жа студэнцкім інтэрнаце, ды ці мала яшчэ чаго. А гэта быў пакой-нара. Тры чвэрці плошчы, а мажа і больш, займалі нераспакаваныя груваcткія скрыні з мэбляй. Навошта збіраць “сценкі” і “горкі” – імкнуўся я зразумець логіку гаспадароў, – калі ўсё часова, калі ўсё адно давядзецца раскручваць, губляць час. Які сэнс здымаць коўдру пылу на скрынях, калі ён ізноў сядзе?.. Толькі пераганяць з месца на месца. Зрэшты, стаялі тут і дзве старамодныя шафы, якімі карысталіся, дарэшты дабітыя – не будзе шкада пакідаць, калі дадуць новую кватэру. На той, што ніжэй, – каляровы тэлевізар. Гэта была ці не адзіная рэч, з якой выціраўся пыл. На самым краі тэлевізара сядзеў і няспешна варушыў доўгімі вусамі рыжы прусак – разглядаў новых людзей або цешыўся прадчуваннем смаку смажанага мяса.

Недзе ў глыбіні пакоя прасвечвалася акно, але да яго, каб адчыніць фортачку і ўпусціць свежага паветра, можна было дабрацца хіба што паўзком па скрынях. Навошта кожны раз адклейваць і

заклейваць, ды і мэбля не любіць перападаў вільготнасці, – шукаў я логіку.

Але ж гэты невыносны пах: лаку, пылу, кухні. А яшчэ пасцелі. Два прыкрытыя выцертымі рудымі капамі ложкі стаялі чамусьці асобна. Здзіўляла і тое, што ў пакоі зусім не было хоць якога стала, бо як жа людзі снедаюць і вячэраюць, а яшчэ ж і гасцей запрашаюць?

Праз некаторы час на парозе з'явіўся гаспадар. Гэта быў малады, сярэдняга росту мужчына з доўгімі, як у музыканта, пафарбаванымі у нейкі іржавы колер валасамі, надзвычай худы, вузкагруды, сутулаваты, з наколкамі на пальцах і перадплеччы. На смуглаватым твары выпіралі скулы, шчацінілася барада, няпэўнай формы і колеру. Апрануты ён быў у патрапаныя джынсы і выгаралую, як кажуць, на ўсе выпадкі жыцця майку.

Я злавіў сябе на думцы, што ніколі не бачыў Галіну і яе мужа на вуліцы разам. Чалавек, пэўна, добра разумеў, як нявыйгрышна будзе выглядаць побач з высокай, у маладым целе жанчынай.

– Генік, – назваўся гаспадар, падаючы руку. Я ледзьве не ўскрыкнуў, настолькі моцна – а галоўнае, нечакана – сціснуў ён маю далонь. Генік адразу прыняўся за звыклую, як можна было здагадацца, для яго работу. Адным рухам ён ухапіў і паставіў на сярэдзіну пакоя дзве табурэткі, кінуў на кожную заношаныя, тлустыя анучы. Зверху паклаў “сталешніцу” – разбухлы і перакрыўлены ліст ДВП. Аднак канструкцыя ўсё ж “іграла”, і Генік некалькі разоў здымаў ліст, доўгімі худымі пальцамі мусоліў анучы, то распраўляючы іх, а то збіваючы комам. Нарэшце застаўся задаволены, прыцмокнуў языком. “Стол” ён заслаў выцертай да палатнянай асновы цыратай. Крэслаў аказалася толькі два, для гасцей, астатнія замяніла падсунутая скрыня. Я адчуў, як павολі знікае апетыт. “Чорт бы цябе ўзяў, не мог раней усё зладаваць, абавязкова трэба перад носам з анучамі вазіцца, – абурыўся ў думках, хоць і не лічыў сябе гідлівым. – Так можна і галодным застацца”. А тут яшчэ Генік, нібы спецыяльна:

– Рукі паадбіваць!.. За што толькі грошы плацяць адміністратарам у нашым гастраноме. Мышы па нагах бегаюць. Ледзь выбраў пачак рысу непагрызены. Што ні вазьму – сыплецца, але ж не ў супермаркет ісці… Ну то давайце ўжо вып'ем, раз намерыліся.

Не чакаючы, пакуль усядуцца, Генік набулькаў у аб'ёмістыя шклянкі гарэлкі і са смакам перакуліў першы, выставіўшы худы кадык.

– Так і жывём, – шумна выдыхнуў павесялелы, задаволены ці смакам выпітага, ці тым, што нікога не прыйшлося ўгаворваць. Адразу ж наліў па другой.

– Мы дамаседы, нікуды не ходзім, – уступіла ў размову Галіна. – Ён да свайго ложна табурэтку прыставіць з ціскамі і напільнікамі, я на сваім падабʼю пад галаву падушку і дэтэктывы чытаю. Так і жывём, – паўтарыла мужава.

Жанчыны хутка знайшлі тэму для размовы – абедзьве знаходзіліся пад уражаннем ад моднай на той час “Марыяны”. Генік “завіс” на нейкай сваёй думцы, а я ўсё намагаўся здагадацца, кім мог быць гэты чалавек. На вялікага інтэлектуала не цягне, бачна з парога. З рабочых?.. Таксама наўрад ці. Тыя, ажаніўшыся, ачалавечыўшыся, не фарбуюць патлы, не запускаюць бараду. І яшчэ падумалася: не наш ён, не з паляшуцкага краю. Пасмеў бы толькі паказацца ў такім выглядзе на людзях.

Застолле працягвалася. Паступова забыліся анучы, перасталі раздражняць запыленыя скрыні з мэбляй. У Галіны разгарнуліся плечы, прыемна заружавеліся шчокі, на якіх абазначаліся сімпатычныя ямачкі. “І трапіла ж гэтаму глісту такое багацце – падумалася пасля чарговай, выпітай па маёй прапанове за гаспадыню чаркі. – Як той мангольскі хан (скуласты Генік нечым і напамінаў нашчадкаў Тахтамыша), заграбастаў прыгожую жанчыну і трымае. І застрашыў, можна здагадацца. Так і ёсць... Свежы сіняк адзін і другі раз выбіўся з-пад шлейкі летняй сукенкі. А слова скажа – адразу на мужа косіцца: ці не прагневала чым”.

Неўзабаве высветлілася і Генікава спецыяльнасць. Галіна атэставала мужа як умельца на ўсе рукі, які змог бы і верталёт зрабіць, і падводную лодку, была б такая магчымасць. “Шкада, не магу ўгаварыць далей вучыцца”, – пажалілася яна і тут жа пашкадавала. – “Кату пад хвост тваю навуку! – загарэўся Генік. – У нас майстар мае дзве адукацыі, а запытайся пра што – дуб. Чарцёж не можа прачытаць”.

Пасля першага застольнага раунда мы з Генікам выйшлі перакурыць на агульную кухню. Зрабіўшы некалькі зацяжак, ён дастаў з шуфляды шпульку з шаўковымі ніткамі.

– Парваць зможаш? – бліснуў вачыма Генік, расціраючы касцістыя пальцы.

– Не ведаю, – адказаў я няўпэўнена.

Рваць шнуры не было ніякага жадання. Але што зробіш. Госць, як кажуць, нявольнік. Атрымлівалася нешта накшталт цяперашняй “Званай вячэры”: хочаш не хочаш – забаўляйся. Было зразумела, што Генікам кіравала звычайнае імкненне вылучыцца, паказаць перад нейкім там інтэлігентам свой спрыт. Я не парваў і дзве столкі, моцна

парэзаўся. Генік адолеў спачатку шэсць, а пасля і ўсе восем, неяк па-асабліваму намотваючы ніткі на свае доўгія, худыя пальцы.

– Неверагодна! – зрабіў я камплімент.

– Яшчэ ніхто не паўтарыў, – задаволена заўважыў Генік і ўсміхнуўся аднымі вуснамі. – Галоўнае тут – рывок. Рэзка, вельмі рэзка. Глядзі...

Мы зноў вярнуліся да стала. Жанчыны сядзелі, закінуўшы галовы, і ўглядаліся ў люстру. Таццяна войкала, і не выключалася, што вечарам будзе ў які раз напомнена, з якога месца ў сапраўднага гаспадара не павінны расці рукі.

– Бяры прыклад, павучыся, – не хавала захаплення жонка. – А то да чаго ні даткніся – усё валіцца, усё наперакасяк.

– Надзейна, роўна павешана, – згадзіўся я, добра разумеючы, што не гэта маецца на ўвазе.

– Дурань ці прыкідваешся?.. Генадзь сам зрабіў люстру, сваімі рукамі. Разумееш ты, сам! Ніводнай капейкі не патраціў. І якую люстру!

– Здагадайся, з чаго? – ажно свяціўся вынаходнік.

– Адразу і не скажаш. Нейкія трубачкі.

– Правільна, трубачкі з прылад для пералівання крыві. Мая ў бальніцы працуе. Даў загад – нацягала.

– Нядрэнна, можа быць... – не падзяліў я жончынага захаплення. Люстра і напраўду асабліва не ўражвала, але на той час і такія купіць было цяжка.

Жонка глянула коса.

– Гэта пакуль што пробны варыянт, – паспяшаўся растлумачыць Генік. – Тут яна і застанецца. Для новай кватэры я задумаў іншую.

Генік з захапленнем пачаў маляваць тупым канцом відэльца на цыраце праект трохузроўневай люстры, якая будзе сама запальвацца, калі адчыняць дзверы ў пакой. Паводле праекту, накал павінен рэгулявацца аўтаматычна, у залежнасці ад асвятлення.

– Ды што люстра!.. – гаспадар ажыўляўся ўсё больш. – Усе дзверы ў мяне будуць адчыняцца аўтаматычна, шафы і крэслы я буду перасоўваць адным пальцам...

Праз некаторы час агульная, “сямейная”, гарэлка была дапіта, і Генік, пакорпаўшыся ў адной з незлічоных скрынь, дастаў “сваю”, асабістую, аб чым і папярэдзіў жонку, не звяртаючы аніякай ўвагі на гасцей...

Галіна, можна было заўважыць, адчувала сябе трохі няёмка, але зрабіла выгляд, што нічога не здарылася.

– Трэба, каб свая бутэлька ў мужчыны заўсёды была, я не правяраю і ніколі не ўмешваюся, – апраўдала мужа.

Я знарок кашлянуў і зіркнуў у бок Таццяны: прамаўчала, хоць мела на гэты конт іншую думку.

“Генікава” гарэлка ішла тугавата. Апошнія навіны былі абмеркаваны, усе добра-такі прытаміліся. А мяне ўвесь час не пакідала прадчуванне, што гаспадару не церпіцца напаследак здзівіць яшчэ нечым. Ён час ад часу паціраў далоні, нарэшце падняўся, падышоў да шафы і ўрачыста дастаў адтуль… кальчугу. Такія раней даводзілася бачыць адно толькі ў гістарычных фільмах.

– Бро-не-жы-лет! – пафасна вымавіў Генік у адказ на маё нямое пытанне.

Кальчуга сапраўды ўражвала.

– Дзевятнаццаць кілаграмаў і дзвесце грамаў агульная вага. Роўным лікам дваццаць тысяч граveраў[1] пайшло, – Генік не хаваў захаплення сваім дзецішчам. – Усе яны са сталі самай высокай якасці, вытрымліваюць неверагодную нагрузку (была названа і марка сталі).

– А дзе ж столькі сабраць можна? – пацікавіўся я.

– Навошта збіраць?.. Я ж слесарам лічуся, наладчыкам. А на працы не возьмеш – дома не гаспадар. Разумны чалавек сказаў.

Я прыкінуў: калі кожны дзень нарошчваць кальчугу на дваццаць “вочак”, то спатрэбіцца тысяча дзён, каб яе закончыць. Больш за два гады! Кольца да кольца, ланцужок да ланцужка. Перад гэтым жа кожны гравер неабходна яшчэ ачысціць ад мазуту, адпаліраваць, засцерагчы ад карозіі (кальчуга адсвечвала прыглушаным сталёвым блескам). А колькі цярпення і ўпартасці неабходна, каб разагнуць і сагнуць кожнае вочка, “сшываючы” яго з іншым. На маё пытанне “Як?” майстар не без задавальнення зазначыў:

– Не праблема, калі рукі… не граблі, – зыркнуў спачатку на мяне, пасля перавёў позірк на Таццяну, пэўна, чакаючы яе пахвалы. – Усё не так проста, як можа здацца. – Генік набіваў цану “бронежылету”, нібы я збіраўся купіць у яго гэтую вельмі неабходную ў гаспадарцы рэч. Ён з падрабязнасцямі, “па-кніжнаму” выклаў усю тэхналогію.

– Паўтысячы даляраў мне за яго двойчы прапаноўвалі, але я дулю паказаў. Няма дурных, – закончыў канструктар.

---

[1]Гравер (спружыністая шайба) – падкладка пад гайку ў выглядзе разрэзанага металічнага кольца

– І што, любы ўдар вытрымае? – запытаў я недаверліва.

Генік пакрыўдзіўся:

– І лома, і сякеры. Я не кажу пра нож.

Ён сцягнуў з плеч паношаную майку, акуратна зняў “кальчугу” з металічнай, сваёй работы вешалкі і расклаў на ложку. Пасля гэтага стаў на калені, выцягнуў рукі, сагнуўся і ўлез голым рабрыстым целам у яе нутро. Падняўся, рэзка ўдарыў сябе кулаком у грудзі, ухапіў са стала нож.

– Бі, – падаў яго мне, хіжа бліснуўшы вачыма.

Я адвярнуўся.

– Веру, не трэба.

– Ты!

Ручка нажа тыркнулася ў грудзі Галіны.

– Я ведаю, я бачыла, – захінула тая твар далонямі.

– Інтэлігенцыя, маць вашу! – ускіпеў Генік. – Я гарантую, няўжо не ясна?

Ён сціснуў нож у левай руцэ, пакруціў кісцю, нібы нешта раздумваючы, пасля ў імгненне вока перакінуў нож у правую руку, гікнуў і рэзка, што ёсць сілы ўдарыў сябе ў жывот.

У чыстым выглядзе эксперымент не ўдаўся: праз “кальчугу” выступіла некалькі кропель крыві. Жанчыны закрычалі, а Генік, убачыўшы кроў, як звар’яцеў і з яшчэ большай сілай біў сябе нажом у жывот і грудзі. Біў, пакуль не стаміўся. Толькі тады ён выцер кончык нажа аб джынсы і паклаў на край стальніцы. Галіна, бледная як палатно, без слоў узяла нож і паклала ў шуфлядку, далей ад вачэй. Генік тым часам зняў – гэтак жа цырымонна, як і надзяваў – свой “бронежылет”. Увесь жывот мужчыны быў у сіняках, месцамі выступілі кропелькі крыві. Генік акуратна павесіў “бронежылет” у шафу і толькі пасля гэтага дазволіў жонцы памазаць ранкі ёдам.

– Добры нож, таксама маёй работы, – Генік нібы апраўдваў адмеціны на целе. – Не пашчарбіўся нават.

Гаспадар, як нічога не здарылася, сеў да стала, наліў поўную шклянку “сваёй” гарэлкі” і выпіў, нікога не запрашаючы.

Пара было збірацца дамоў.

***

Наступны раз я сустрэў Геніка гадоў мо праз пяць у піўным бары, куды завярнуў па дарозе са свайго лецішча. Выпілі, разгаварыліся. Выявілася, што маладая сям’я толькі што атрымалі новую кватэру, але да рэалізацыі нядаўніх праектаў у гаспадара не было аніякай ахвоты. “Два пакоі, – у словах мужчыны не было

радасці, – але тая ж нара: агульная плошча ўсяго на сем метраў большая. У нас усё як і раней”.

Тады ж пад чарку Генік абмовіўся, што нарэшце знайшоў-такі варты яго кваліфікацыі спосаб зарабляць грошы.

– Яны ўсе яшчэ слінай захлынуцца, калі пабачаць мой катэдж, – пераконваў ён горача. – Агароджа з натуральнага каменя, два паверхі, зімні сад, басейн, камеры назірання, – усё гэта і многа чаго яшчэ абавязкова будзе.

– Наладзіў серыйны выпуск бронежылетаў? – спытаў я асцярожна.

– Таксама скажаш! Гэта ж не было чым час забіць, а на штонебудзь вартае розуму не хапіла. Цяпер пажыў, пабачыў, як іншыя ў людзі выходзяць.

– І да чаго прыйшоў?

– Цяпер, калі ёсць галава на плячах... Адным словам, дзельца праварочваю адно. У долю, прабач, узяць не магу – інтэлігенцыя, а тут рукастыя трэба.

Праўду сказаць, я не меў аніякага жадання ісці да каго-небудзь у кампаньёны. Журналісцкая праца хоць і не давала вялікага прыбытку, але мне падабалася.

– Зойдзем да мяне, пасядзім якую гадзіну, – прапанаваў Генік.

Ісці ў нару, хоць і двухпакаёвую, з выгодамі, не было ніякага жадання. Чамусьці зноў падступіў да горла той, з маласямейкі, даўкі пах. Аднойчы, назіраючы за брыгадай будаўнікоў, якая даводзіла да ладу прыгарадную зону адпачынку, я зразумеў, што ён мне нагадвае: так бывае, калі экскаватар чысціць стары, закінуты роў, зачэрпваючы лязом каўша гнілыя анучы, іл з напластаваннем усякай брыдоты. Але гэта на вуліцы, гэта часова. Ачысцяць – і запахне свежым жвірам.

– Не крыўдуй, другім разам, – кінуў я.

– Ну, як ведаеш, глядзі сам. Другім разам, калі пашчасціць, я запрашу цябе ў свой дом, – як аб нечым запаветным паведаміў Генік. – Цяпер сцены заканчваю, думаю да зімы накрыць. І з маладой жонкай пазнаёмлю: навошта цягнуць старую ў новую хату!..

***

Як стала вядома з крымінальных навін, Генік папаўся на тым, што збываў... пісталеты ўласнай канструкцыі. Нешта крадком тачыў на рабочым месцы ў цэху, нешта выпільваў у гаражы. Камерцыя

каштавала вынаходніку-самавуку восем гадоў з канфіскацыяй маёмасці, тых самых нераспакаваных скрыняў.

А “бронежылет” нейкім чынам дачакаўся свайго гаспадара. І стаў прычынай трагедыі. Генік у чарговы раз дэманстраваў яго надзейнасць новым знаёмым – хацеў прадаць, застаўшыся без капейкі. Хто яго ведае, чаму так здарылася, што лязо адточанага нажа глыбока засела між рэбраў мужчыны. Яшчэ больш рэзкім стаў ўдар? А мо той дзесятак крадзеных гравераў, якія не вытрымалі, аказаўся бракаваным? Ці то вінаваты ва ўсім час? Ёсць жа, кажуць, у канструктараў такое паняцце як стомленасць металу.

БЫЛА Ў МЯНЕ ШАПКА...

У студэнцкай аўдыторыі пад настрой прапанаваў народную загадку: “Вярхом сядаю, на каго – не знаю. Знаёмага ўбачу – адразу ўскочу.” Пераглядваюцца, пасміхаюцца. Нешта ж ужо вельмі ўсё проста. Як у цяперашніх фільмах. Нават расчараваліся трохі будучыя псіхолагі, калі даведаліся, што так можа сказаць пра сябе шыракаполы інтэлігенцкі капялюш ці звычайную шапку, якую, паводле правілаў для вучняў, што яшчэ і на пачатку сямідзясятых гадоў віселі ў калідорах нашай дзесяцігодкі, трэба было абавязкова прыпаднять, сустрэўшы на вуліцы настаўніка...

* * *

Нацярпеўся я, людзі добрыя, ліха праз гэты галаўны ўбор. Пачынаючы з таго самага часу, як перастаў насіць на бялявай на той час макаўцы нешта вязанае, універсальнае, з бубонам... А вінавата ва ўсім галава, дакладней, яе памеры. Шэсцьдзесят і яшчэ два сантыметры па акружнасці – гэта вам не жартачкі. І “бручкай” яна была ў свой час (малым падабаецца крыўдзіць), і гарбузом... Думаю, што вельмі арыгінальна выглядала гэтая “бручка”, будучы падстрыжанай “пад гаршчок”, бо “страха” ў маладыя гады была – ого!

“Шапачныя” гісторыі пачаліся з самага першага дня ў школе. Як растлумачылі мне старэйшыя вучні, у памяшканні нельга знаходзіцца ў галаўным уборы, нельга таксама класці шапку на вечка парты. Дык я – куды падзець! – пацíху прытуліў яе ў кутку за дошкай. Тую сваю першую “дарослую” шапку я добра памятаю. З васьмі картовых кліночкаў, з гузікам пасярэдзіне, з палоскай пругкага кардону ўнутры... “Як польскі кава́лер...” – пацвельваліся мы адзін з другога крыху пазней, калі пачалі браць за ўзор “гарадскую” моду.

Гадоў да чатырнаццаці давялося насіць галаўны ўбор “мужчынскіх” памераў, а пасля пайшла мода хадзіць наогул з непакрытаю галавою...

* * *

У ротнай капцёрцы (ішоў асенні прызыў) прыдатнай шапкі, вядома, не знайшлося. Калі і ўдавалася нацягнуць якую, памеры на два меншую, – галаву нібы абцугамі сціскала. На пажаўцелых здымках таго часу бачу, што вайсковыя вушанкі ў мяне не надзеты на галаву (паводле вайсковага статута, на два пальцы ад броваў), а вольна ляжаць на ёй. Здаецца, нахіліся – і галаўны ўбор адразу ўпадзе на зямлю. У зімовай шапцы, вядома, можна падвязаць вушы ўнізе. Але ж... смяшней не прыдумаеш. Галава ў такім разе набывае форму ўсечанага конуса. Яшчэ горш, калі ў цябе на галаве вайсковая фуражка. Убор не абы-які, не на кожны дзень...

Зводная рота рыхтавалася да юбілейнага (ішоў 1977 год) парада ў сталіцы рэспублікі. Заканчваўся месяц трэніровак. Як на бяду, адзіная больш-менш прыдатная, “прывучаная” мною да галавы, расцягнутая, “разробленая” фуражка пры аглядзе калоны напярэдадні генеральнай рэпетыцыі не спадабалася камандзіру батальёна. Ён паклікаў старшыну, тыцнуў пальцам у мой бок:

– Галаўны ўбор салдату замяніць!..

– Будзе зроблена!..

Загад ёсць загад. Старшына Курынбасаў доўга перабіраў рэчы на паліцах “капцёркі”, праклінаючы маю “нестандартную” галаву. На складзе патрэбнага памеру фуражак таксама не было. Таварыш прапаршчык пайшоў па суседзях, але тыя выгаралыя, гарбатыя фуражкі, што ён прыносіў, маглі быць выкарыстаны хіба што для сарочынага гнязда. Нарэшце прапаршчыку Курынбасаву ўсё гэта надакучыла:

– Ідзі сам на склад! Мерай! Выбірай з таго, што ёсць! Неяк нацягнеш на сваю “бесталкоўку” (галаву, значыць)! Вытрываеш дзве гадзіны!

Лепшае “з таго, што ёсць” можна было або з сілай нацягнуць на галаву (у вачах адразу цямнела), або пакласці на яе, як напарстак на глобус. Прамежкавых варыянтаў не было.

Помніцца, больш за ўсё я перажываў за тое, як павядзе сябе галаўны ўбор па камандзе: “Смі-і-рна!! Раўненне нале-е-ва!!” Што калі галава павернецца, а брыль фуражкі застанецца глядзець уперад?..

Смех і слёзы... Штрафны батальён замест роднага дому. На галоўнай вуліцы сталіцы!.. Перад аб'ектывамі кінакамер, сярод якіх, вядома, многа варожых, што толькі і чакаюць!..

Фуражка вытрымала, не падвяла. Але ж як няпроста было імітаваць парадны крок: падымаць нагу на патрэбны па статуце вугал і ставіць яе на зямлю падобна танцору балета! І крый божа пры гэтым зрабіць неасцярожны рух галавою. Наогул, прыкрае, мушу вам прызнацца, адчуванне: абцугі аколыша адпускаюць галаву... здаецца, яшчэ імгнеее – і ... Спіна пакрываецца халодным потам, здрадлівыя дрыжыкі па ўсім целе... Хана табе, хлопец!.. Як піць даць, хана!..

Ох і накулялася тая фуражка на танцах у сельскім клубе ўсяго праз два тыдні пасля "гістарычнай" падзеі!.. Галава адмаўлялася трымаць парадны ўбор урачыста-вертыкальна, і ён час ад часу саскокваў у круг. Але ж гэта табе не на парадзе!.. Чалавек на "дзембель" прыйшоў, чалавеку "паложана"!..

* * *

Здараліся непрыемнасці і пасля. Падобна таму, як "вялікія" людзі адчуваюць сябе няўтульна ў магазіне гатовага адзення, так і "галаватыя" – у адпаведным аддзеле ўнівермага ці спецыялізаваным магазіне. Цяпер, праўда, з гэтым прасцей. Рынак...

А тая памятная фуражка з чорным танкавым аколышам не захавалася. Моль убілася – і гатова. Урэшце, не ў музей жа яе было аддаваць. Няхай сабе і ў "гістарычным" парадзе паўдзельнічала. І яшчэ... Іншы раз з сумам разважаю: што як цікаўныя ўнукі, натрапіўшы на мой "дзембельскі" альбом, раптам запытаюць, якія думкі былі ў дзядулі, калі праходзіў урачыстым маршам па галоўнай плошчы сталіцы... Расказаць ім, што атрымаў (усе атрымалі) падзяку камандавання, што мы, верныя свайму грамадзянскаму абавязку і г. д. ... ці даць прачытаць гэтае не вельмі сур'ёзнае апавяданне? Ёсць час падумаць.

НЕЯК ЯНО БУДЗЕ...

Па дарозе з працы кінуў вокам на гурт падпітых мужчын, што, стоячы кругам, курылі на ўзбочыне тратуара, і пазнаў яго, Міхася

Дарына – былога аднакласніка. Ён тым часам таксама заўважыў мяне і пайшоў насустрач.

З Міхасём мы вучыліся разам з пятага класа: у сярэднюю школу на цэнтральнай сядзібе калгаса сышліся вучні з чатырох навакольных вёсак, дзе былі толькі пачатковыя школы. Неяк не згаворваючыся, мы селі разам. Так і прасед зелі да выпускнога. Не сказаць, што моцна сябравалі, ды і жылі няблізка, але ўсё ж нейкая ўзаемная сімпатыя існавала. Можа, таму, што вучыліся абое нядрэнна – у хлапечых кампаніях гэта не надта ўхвалялася – ды чыталі крыху больш за іншых.

Дарыч мне запомніўся хлопцам спакойным, роздумным. Вялікія шэрага колеру вочы пад доўгімі дзявочымі вейкамі заўсёды выпраменьвалі зычлівасць. І само прозвішча – Дарын – надзвычай пасавала да яго манеры гаварыць, да звычкі не крыўдаваць, не затойваць у сабе злосць.

Што яшчэ я ведаў пра Міхася Дарына?.. Ён даволі позна ажаніўся. Яго Кацярына была амаль на галаву вышэйшая за мужа, ружавашчокая, вабная непадманлівай прыгажосцю вясковай дзяўчыны ў лепшую яе пару. Але за некалькі гадоў сумеснага жыцця яна, як кажуць, добра-такі ўвайшла ў цела, раздабрэла. Міхась жа, хоць і быў гадоў на восем старэйшы, пры ёй здаваўся ўсё тым жа бесклапотным падлеткам – рукі ў кішэнях і кепка на вочы…

Міхась заўсміхаўся, працягнуў руку. Прызнацца, спяшацца мне асабліва не было куды – у дарослых дзяцей сваё жыццё, – і я не стаў рабіць выгляду, што дома без бацькі есці не сядуць.

Мужчына быў на падпіткуы, добра такі “паношаны”, дашчэнту схуднелы. Ён запытаў, што новага ў мяне і, не чакаючы адказу, загаварыў пра сваё.

– Два гады таму – Міхась збіў слязу – памерла жонка. Вясной забрала хуткая, патрабавалася дарагая аперацыя. Адклалі на восень, як схаладае, каб сэрцу лягчэй. Другі прыступ здарыўся ў кастрычніку. Пабыла два тыдні ў рэанімацыі. Усё як бы ішло да лепшага, а яна мне на апошняй сустрэчы: “Гэтую ноч я не пераначую. Беражы дзяцей і ўнука”. Раніцай, за гадзіну як адысці, зноў пра тое ж. Так яно і сталася…”

Міхась на хвіліну змоўк, уздыхнуў:

– І застаўся я на гэтым свеце адзін… Ні бацькоў, ні жонкі.

– Ну а дзеці? У цябе ж дачка, уся ў маці, прыгажуня…

– Каб жа па маці… – вымавіў Міхась і зноў крануўся даланёю вачэй. – Дачка з мужам, як здарылася бяда, перабраліся жыць да мяне. Кватэра ж трохпакаёвая. Свае жыллё здаюць. Не пытаўся, за

колькі. Я наогул не цікаўлюся, на што і колькі трацяць. Маладыя, ім ніколі не хапае. Плачу за кватэру, за святло, за тэлефон, даю на прадукты... Паўтара мільёна атрымліваю на працы, жыць можна... Можна жыць, – як бы пераконваў самога сябе Міхась...

Я ўглядаўся ў твар немаладога на выгляд, па-старэчы шчарбатага чалавека, пазнаваў і не пазнаваў ранейшага сябра. Збітыя чаравікі... Навошта іншыя, паставіў сябе на яго месца, калі і гэтыя можна яшчэ насіць. Не выкідаць жа. Куртка-“вятроўка” – бясколерная, мо і з чужога пляча. Нарэшце, кашуля... Не вялікі сакрэт, што менавіта каўнер кашулі – найпершае сведчанне пра адносіны да мужчыны ў сям’і. Асабліва ў тых выпадках, калі сам мужчына менш за ўсё дбае пра свій знешні выгляд. Ні зашмальцаваная кепка Міхася, ні яго стаптаны абутак не ўразілі так, як кашуля. Такія кашулі – горкая доля тых, каго мы прывыклі называць бамжамі. Але ж гэта няшчасныя без даху над галавой, без капейкі ў кішэні. А тут зусім іншае: ёсць трохпакаёвая кватэра, гарачая вада, родная дачка... Складвалася ўражанне, што Міхасёву кашулю многа часу таму нехта наўмысна пазбавіў колеру, шпурнуўшы ў барабан пральнай машыны разам з прамасленай спецвопраткай і рыззём, а пасля кінуў чалавеку: “Насі!.. Не ў сваты ж ісці”. З той пары адзежына і не здымалася, ці што. Ад таго і каўнер вакол старэчай, худой шыі – як гнілая, пакудзеленая пятля вузлом уніз. Яна – было адчуванне – душыць, і нагінае галаву.

– Жыць можна, – паўтарыў Міхась. – Але навошта? І для каго? Мой мільён маладыя знойдуць і так. Ці на кватэру некага падсяляць... Толькі з Раяй я быў шчаслівы. Прыязджаем, бывала, у бацькоўскую хату, тупаем па двары, на агародзе капаемся. Раіса – яна такая была акуратыстка! – прыкладвае нанач мне да пят мякаць з-пад капелюша сланечніка. Закапвае нейкім узварам вочы. “Цэлы дзень быў на полі, а там вецер, пясок”. А пасля ўсяго ціск памерае, абавязкова...

– У цябе ж дачка, – кажу, каб перапыніць слязлівы маналог, добра памятаючы, як любіў былы аднакласнік расказваць пра сваю Анюту.

– Дачка то дачка... – прамовіў Міхась неахвотна і паскроб пад кепкай, – але ў дачкі ёсць муж, мужава маці.... Ды і яны неяк самі па сабе. Раніцай – толькі “драсссц”, вечарам стараюся так прымеркаваць, каб не блытацца пад нагамі. Мае маладыя добра жывуць. І зяць, і дачка прыгатаваць умеюць. Па тэлефоне сазвоньваюцца, каб гарачае адно аднаму адразу на стол паставіць. І пры чым тут я?.. Апошнім часам падсеў на пельмені – хараство: тут

табе і першае, і другое... А яшчэ пад піва, пад пляшку пладова-выгаднага... Палянуешся – то і так ляжаш. Свабода...

– А што каб шкуру вывернуў, на дыбкі ўзняўся?

– Ну і стаў бы ворагам уласным дзецям. Хай ужо лепш так.

– ... Ці прывёў бы якую.

– Спрабаваў, – Міхась неяк вяла ўсміхнуўся, – у маёй вёсцы пасваталі. Пусціў жанчыну ў хату, сабе ў калгасе працу прыгледзеў, каб дзецям у горадзе не замінаць. Галоўным энергетыкам. У мяне ж тэхнікум за плячыма, вопыт. Прыязджаю праз тры дні, ужо як бы і назусім – і што ты думаеш?.. Усю бульбу недзе спусціла. "Дзе бульба? – пытаю". – "Прадала, а новай у калгасе накрасці не паспела". – "Ідзі з хаты, адкуль прыйшла!" – "Куды я пайду? Мне няма куды ісці..." Ужо пасля даведаўся, хто яна такая – "няшчасная ўдавіца". Бацькі мужа-нябожчыка з хаты выперлі за ўсё харошае, а я, дурань, ледзь не пагарэў. Ужо і да роспісу ішло. Як кажуць, прыгрэй змяюку на грудзях – так і сіліцца заручальным пярсцёнкам згарнуцца. Такія яны, нашы нявесты, што й казаць.

– А тут, у горадзе, спрабаваў шукаць?

– Ды ты што? Мае маладыя... Яны ж мяне... – Міхась абвёў указальным пальцам вакол шыі і і задраў галаву даверху.

– Я б на тваім месцы маладзіцу пад бок і ў зяцеву маласямейку, – падсунуў я яшчэ адзін варыянт. Гаварыў і ведаў, які будзе адказ. Але ж было спадзяванне: а раптам нешта іншае...

– Там цяпер чужыя людзі. Ды і навошта, калі ў мяне свой пакой.

– Застаецца ў прымакі, – падкузьміў я.

– Не паверыш, спрабаваў, – ажывіўся Міхась. – Даваў грошы, хадзіў бокам, каб не зачапіць яе фікусы. Выбранніца ж мая найперш пра ўласных дзяцей дбае. Ды на беднасць сваю жаліцца. І на падазрэнні ў яе штодня. На дзверцы шафы валасок прыладзіла: так хацелася дазнацца, ці капаюся ў яе спадніцах, ці шукаю грошы. У сваёй жа хаце – сам сабе гаспадар...

Працоўны дзень заканчваўся, і людзей на тратуары станавілася ўсё больш. У наш бок, хоць і адышлі на край, паглядвалі непрыязна: маўляў, сталі на дарозе, абыходзь іх тут. А Міхась усё гаварыў і гаварыў. Нібыта выйшаў з лесу і ў першы раз за месяц пабачыў жывога чалавека. Спачуваць не хацелася, а наадварот выпірапла нейкая невытлумачальная злосць і на Міхасёву – у ланцужках і пярсцёнках – дачку, і на самога Міхася. Ужо не Дарына, а, хутчэй, Жаліна ці Бедака, у якога так і не даведаўся за паўтары

гадзіны анічога новага пра гэтае жыццё, не выпытаў разумнай парады... для сябе.

Міхася паклікалі, і ён паспяшаўся развітацца, пасунуўся да мужчынскага гурту.

– Прарвемся, – кінуў напаследак. – Неяк яно будзе.

МІНІЯЦЮРЫ

~~***ВАЧАМІ НАСТАЎНІКА***~~

ГУЛЬТАЙ

У нашай вёсцы, як і ва ўсёй акрузе, не было злодзеяў. Ніколі гаспадары не замыкалі жывёлу. Адыходзячы з хаты ў поле, затыкалі дзверы «на лазіну». А вось гультай адзін быў, і той не наш, з суседняй вёскі. Мне, малому, вельмі ж карцела даведацца, як выглядае чалавек, якога людзі завуць гультаём. У нас гаварылі часам да слова «як той гультай», але каб дарослага чалавека называлі такім абразлівым словам!..

Праз які час мне давялося пабачыць гультая на ўласныя вочы. Мы, дзеці, зранку збіралі за вёскай пры дарозе расяное шчаўе.

– Глядзіце, дзетачкі, дзе сонца, а гультай толькі з касою едзе, – аклікнуў нас вясковы пастух і паказаў кіем на дарогу.

Да нас набліжаўся чалавек на веласіпедзе. Параўняўшыся з намі, ён прыпыніўся.

– А скажыце мне, – звярнуўся да нас не прывітаўшыся, – ці вы хлопцы, ці казакі?

І «хлопцам» і «казакам» у дадзеным выпадку ў рыфму жадалася непрыстойнае. Мы гэта добра ведалі, як ведалі і «правільны» адказ, але маўчалі, толькі пераглядаліся і паблажліва ўсміхаліся: многа гонару гаварыць абы з кім.

Я ўважліва разглядаў чалавека на веласіпедзе: на першы погляд гультай нічым не адрозніваўся ад звычайных людзей: ні жывата, які б дрыжэў як кісель, ні далоняў-падушак (верш Багушэвіча не выходзіў з галавы). «Быць не можа!» – упарцілася дзіцячая свядомасць, і я ўглядаўся яшчэ больш пільна. Чамусьці адразу не спадабаўся рост мужчыны, вышэй сярэдняга, разгорнутыя плечы, не загарэлы пад шырокім брылём капелюша твар. Нашы дачасна пасівелыя бацькі з вясны да самай восені насілі пашытыя ў мясцовага краўца кепкі, не здымаючы іх і ў летнюю гарачыню. Яшчэ мне здалося, што і каса ў гультая нейкая малаватая, як не сапраўдная…

Не дачакаўшыся адказу, чалавек няспешна паехаў далей, як нічога і не здарылася. А мне чамусьці падумалася тады: няшчасны, ён не ведае, магчыма, пра сваё імя. А калі ведае, то як з ім жыве, жартуе нават…

Нехта з хлапечай кампаніі прапанаваў, помніцца, падпільнаваць гультая на зваротным шляху і насыпаць пад колы веласіпеда бітага шкла або падлажыць цвік – няхай не задае бязглуздых пытанняў. Яго не падтрымалі: няма чаго звязвацца з усякімі…

Добра выхоўвала, цяпер разумею, сваіх дзяцей палеская вёска.

ЗАСТУПНІЦА

Бабуля шкадуе ўнукаў. Дзед не такі. Разгуляюцца жэўжыкі-непаседы, раскрычацца – цыкне, бровы насупіць, бывае, і папругай прыстрашыць.

І гэтым разам дурэлі, насіліся адзін за адным па хаце. Любімы кубак старога – хрась са стала і на дробныя аскепкі.

Селі малыя на ложку ў кутку, сцішыліся…

– То ж гэта я, дзеду, зусім ніякая стала, – апраўдваецца бабуля. – Выцірала стол, зачапіла пасудзіну – вось табе і маеш.

Стары незадаволена бурчыць, дакарае жонку за слепату і непаваротлівасць. А вінаватыя ўнукі праз якую хвіліну туляцца да бабулі, са слязьмі просяць прабачэння, абяцаюць слухацца заўсёды-заўсёды.

Няпростая гэта справа – народная педагогіка.

ПРА БАБУ-ЯГУ

Праз два дзесяткі гадоў перачытваю сачыненні вучняў чацвёртага класа «Што добрага я магу сказаць пра Бабу-Ягу». Чацвёртакласнікі – людзі дарослыя, і да іх разважанняў нельга не прыслухацца. Вось якраз пытанне даследчыкам фальклору:

Пэўна, у маладосці ў Бабы-Ягі было вельмі цікавае жыццё. Чаму няма казак пра маладую Бабу-Ягу?

А гэта пісаў цяперашні выпускнік філасофскага факультэта:

– Баба-Яга вымушае герояў змагацца за іхняе шчасце. Сапраўднае шчасце тое, што ты заслужыў сам. Яно не даецца лёгка. Значыць, робячы дрэнныя ўчынкі, Баба-Яга дапамагае героям.

Усміхнуўся і нічым не змог запярэчыць яшчэ аднаму дзесяцігадоваму аналітыку:

– Баба-Яга злая таму, што адзінокая. А калі, напрыклад, вас завесці ў лес і пакінуць там на доўгі час?..

Не, не хачу я ні ў лес, ні ў Гімалаі. Хіба што на дзень-другі. Мне добра сярод людзей. А вось пра Бабу-Ягу даведаўся многа. Можа, не столькі пра Бабу-Ягу, як пра іх, сваіх выхаванцаў.

НАСТАЎНІК

Ледзь праціснуўся з букетамі кветак у пакой. Першы званок, лінейка. А свята на душы няма. Баліць галава ад жыццёвай неўладкаванасці, ад дзясяткаў «неабходна» і «тэрмінова».

Наліў у ва́зы і слоікі вады, расставіў іх – не разумеючы навошта – на падлозе літарай «П». На перакладзіне – гладыёлусы і ружы, па баках – астры і гваздзікі. Як быў – у пінжаку, пад гальштукам – лёг на спіну, выпрастаў ногі, склаў рукі на грудзях.

Сплывалі, адыходзілі думкі, рабілася лёгка і спакойна. А праз хвіліну-другую з жахам адчуў, што кветкі больш не пахнуць. Ад гэтага стала раптам вусцішна. Сцепанула, холад прабег па спіне.

Усхапіўся на ногі, абазваў сябе дурнем і без разбору, без усякага парадку стаў прыбіраць букеты з падлогі.

ЗА ШТО?..

Дырэктар перадавой, узорна-паказальнай школы, жанчына перадпенсійнага ўзросту, у цэлым задаволена працай маладой выкладчыцы гісторыі:

– З часам вы можаце стаць добрым настаўнікам. Бачна імкненне да новых тэхналогій. Добрыя водзывы бацькоў і вучняў. Дрэнна адно: на бальнічным па доглядзе ўласнага дзіцяці вы знаходзіліся, па маіх падліках, больш як тры тыдні. Пастарайцеся за час адпачынку вырашыць пытанне. На першым месцы ў кожнага з нас павінна быць праца.

– За што так? – толькі і змагла вымавіць пачынаючы педагог. Пасляшалася да дзвярэй і ў калідоры ля акна дала волю слязам.

АНТРАКТ І «КАНТРАКТ»

Настаўніцу беларускай мовы, незамужнюю, не першай маладосці «ўсходніцу», у школе пабойваліся і недалюбнівалі. Гэтая нелюбоў была ўзаемнай. І калі з боку вучняў яна вонкава не выяўлялася, то з боку педагога... Якіх толькі мянушак не раздавала

настаўніца сваім вучням, асабліва хлопчыкам. І «недапечаныя» былі ў кожным класе і «недаробленыя», не кажучы ўжо пра «трутняў», «боўдзілаў» ды «ёлупняў». Праўду сказаць, і тыя, хто рыхтаваўся да кожнага ўрока, асаблівай ласкі не мелі.

Класе ў пятым, помніцца, задала Рэгіна Маркаўна (назавем яе так) прачытаць да наступнага ўрока кароткія і вельмі смешныя – як яна сказала – апавяданні Якуба Коласа. Немалы спіс пачынаўся апавяданнем «Антракт».

– Ведаеце, што такое «антракт»? – без надзеі на станоўчы адказ запытала наша настаўніца.

Палешукі-пяцікласнікі такое слова чулі першы раз.

– Антракт, – Рэгіна Маркаўна пераможна абвяла вачыма клас, паднесла да носа сухі указальны палец, – гэта не што іншае, як перапынак паміж часткамі тэатральнай пастаноўкі. Гледачы могуць у час антракту выйсці ў фае, вестыбюль, пазнаёміцца з рэпертуарам… – сыпаліся нязвыклыя слыху, як з іншага жыцця словы.

– Што значыць чалавек у вялікім горадзе вучыўся, – зайздросціў ці адзін я. – Не тое што мы, балота.

Зачытаны зборнік Коласавых апавяданняў знайшоўся ў сельскай бібліятэцы. Гумарыстычнае апавяданне пісьменніка – ведаю з той пары – называлася «Кантракт» і не мела ніякага дачынення да тэатра. «Антракта», вядома, не прачыталі ні «доўбні», ні выдатнікі.

– Дрэнна шукалі, – не раззлавалася на гэты раз настаўніца. – Ды што з вамі зробіш.

На стале ў Рэгіны Маркаўны ляжала знаёмая мне кніга апавяданняў Якуба Коласа.

ЧЫТАЧЫ

Яны ехалі з Брэста ранішнім цягнікам – маці і двое дзяцей. Хлопчыку на выгляд было гадкоў дванаццаць, дзяўчынцы – мо на які год болей. Уразіла знаёмая вокладка ў кнізе, што трымала ў руках дзяўчо – п’есы Мальера. Па пазакласным чытанні на лета задаць не маглі – рана яшчэ, – і да студэнткі (акурат сесія) юная чытачка яўна не дацягвала па ўзросце.

Яшчэ больш здзівіла кніга на каленях у хлопчыка – акадэмічны том Шэкспіра, і мною самім як трэба не прачытанага.

Перавёў вочы на маці: гадоў пад сорак, з лёгкай сівізною, удумлівымі светлымі вачыма, па-сучаснаму, але сціпла апранутая жанчына. Час ад часу яна адрывалася ад кнігі вершаў – чытала

таксама, – задуменна глядзела ў акно, а то пра нешта ціха перагаворвалася з дачкою.

А малы – рыжаваты, у модных джынсах і яркай жоўтай майцы, з моднай – валасы тырчком – прычоскай, – не адрываючы вачэй ад кнігі, так і праседзеў з Шэкспірам у худых, па-дзіцячаму кволых руках усе чатыры прыпынкі…

Праўду сказаць, у маёй дарожнай сумцы таксама ляжала кніга. Выпадковая, у дарогу. Так і не дастаў.

ДАКУМЕНТ

Мой былы вучань, чацвёртакласнік Паша Мышленік, у сачыненні па беларускай мове 27-га кастрычніка 1991-га года напісаў пра восень: «Ідуць дажджы. Людзі сумуюцца, што няма чаго абуць на ногі».

Колькі гадоў прайшло, колькі яшчэ пройдзе… А людзі па-ранейшаму «сумуюцца».

ВЫХАВАЎЧЫ МОМАНТ

Вучань другога класа, выдатнік і ціхоня, у ліку іншых быў злоўлены дырэктарам школы на будоўлі, куды хадзіць катэгарычна забаранялася. З гэтай нагоды ў школе адбылася агульная прафілактычная лінейка.

– Сацэвіч! – дайшла чарга да найменшага з парушальнікаў.

Бледны як палатно васьмігадовы «злачынца», угнуўшы галаву, выйшаў на сярэдзіну.

– Што ты рабіў на будоўлі? – голас дырэктара не абяцаў літасці.

– Павукоў лавіў, – адказаў малы чыстую праўду.

– А што калі б цагліна ўпала на тваю дурную галаву і праламала чэрап?!

Вінаваты маўчаў, намагаўся ўсміхнуцца, але ўсмешка выходзіла жаласлівай, праз боль.

Агульны сшытак вялікага фармату, здавалася, вось-вось апусціцца на галаву вучня. Той яшчэ больш угнуўся, увабраў галаву ў плечы. Але кіраўнік школы абмежаваўся традыцыйным тузаннем за вушы. Парушальнік дысцыпліны ўсё з той жа неразумнай усмешкай вярнуўся на месца.

– Трэба было казаць: «Даруйце, я больш не буду, – з найлепшымі намерамі навучаў нехта з аднакласнікаў. Хлопчык маўчаў.

– Гэта мяне выклікалі са строю, мне накруцілі вушы, – хвалявалася маладзенькая настаўніца другакласнікаў. – Як пасля ўсяго я буду дзіцяці ў вочы глядзець?!

"РАЗРЕШИТЕ ВЗЯТЬ КОНСЕРВЫ"

Мне шэсць гадоў. Прыбег з суседняга хутара Андрэй, стрыечны брат.

– Давай підым по канцэрвы. Я знаю, дэ йіх можна ўзеты.

Разжыцца пустымі бляшанкамі Андрэй намерыўся ў касцоў, якія начавалі ў палатках на астраўку за хутарам, бо дабірацца кожнай раніцы з мястэчка далекавата, ды і касіць на досвітку лягчэй. Навошта спатрэбіліся нам тыя "канцэрвы", я ўжо і не памятаю. Ды ці мала на што: прасейваць пясок, напрыклад, ці сушыць пірагі з гліны, тых жа куранят карміць…

Андрэй адразу папярэдзіў, што касцы не нашы, здалёку, і з імі трэба гаварыць па-гарадскому. Рускай мовы да гэтага я не чуў, калі не лічыць правіл з падручніка, якія старэйшы брат іншым разам расказваў на памяць, запалохваючы будучага шкаляра: "Не вывучыш "на зубок" – цябе адразу ў куток на цэлы дзень паставяць, на гарох". Як звяртацца да касцоў, Андрэй прадумаў загадзя: "Здраствуйте! Разрешите взять консервы"…

Напэўна, смешна мы выглядалі ў вачах мужчын-касцоў. Не памятаю, што і як яны адказалі? Нават ці спатрэбілася завучанае – не ўпэўнены.

Прайшло амаль паўстагоддзя. На жаль, няма ўжо на гэтым свеце майго стрыечнага брата. Многае сцерлася з памяці. Марна стараюся ўзнавіць абставіны таго нашага "паходу" за дзве грэблі. Але "Разрешите взять консервы" – засталося назаўсёды. Першая "дзелавая" фраза на рускай мове.

УСЯГО ТОЛЬКІ ГУЛЬНЯ

Сярэдзіна шасцідзесятых. У абёмістую каробку "Падарунак першакласніку", з якой разышліся сшыткі і алоўкі, мы, басаногая вясковая дзятва, пачалі складваць "грошы" – цэлафанавыя абгорткі ад цукерак. Многа назбіралася за месяц-другі, не закрыць. Што з гэтым багаццем рабіць?.. Каб цяпер, можна было б і ў банкіраў

пагуляць, і ў кілераў. А тады?.. "У калгас", – прапанаваў нехта з нашых. "У калгас! У калгас!" – згадзіліся ўсе. Тым самым днём абралі старшыню, брыгадзіра і чамусьці начальніка гаража.

Наступным разам доўга вырашалі, чым займацца, бо ўсё лета наперадзе. Для пачатку надумалі зрабіць так, каб у вёсцы ўсё было па-гарадскому. Старэйшыя хлопцы выкапалі на балоце некалькі кволых бярэзінак, уваткнулі дрэўцы на самай гары, дзе і палын не хацеў расці. Усё гэта па прапанове нашага брыгадзіра было названа паркам культуры і адпачынку. Пасля – сам сабе і шафёр, і машына – нamатаў кожны з нас кругоў па дзесяць вакол парка, сігналячы што ёсць сілы пры абгоне.

Дрэўцы, вядома, загінулі. Што рабіць далей – не ведалі ні старшыня, ні калгаснікі. Ледзь не да бойкі дайшло ў хлопцаў. А ў хуткім часе прыдумалі іншую гульню, не такую складаную.

Ну а "грошы" так і засталіся незаробленымі.

СУСТРЭЧА

Я чакаў аўтобуса, каб ехаць дамоў пасля заняткаў ва ўніверсітэце. Не адразу зразумеў, што прыгожая, па-сучаснаму апранутая дзяўчына, якая выйшла з кнігарні непадалёку, накіравалася да мяне. Сказаць праўду, дзяўчаты, маецца на ўвазе студэнткі, заўважаюць маю сціплую асобу найчасцей тады, калі трэба нешта пераздаць, папрасіць адтэрміноўкі з кантрольнай або курсавой.

– Андрэй Пятровіч, добры дзень! Вы мяне пазналі? Я ваша вучаніца – Сняжана Васілевіч. У мяне былі вялізныя банты. Я сядзела на першай парце ад акна, – узбуджана загаварыла дзяўчына.

У станістай прыгажуні цяжка было пазнаць былую першакласніцу. І ўсё ж я пазнаў: па ўсмешцы, па тых ледзь улоўных дзіцячых рысах твару, якія не змаглі сцерці гады. Паслужлівая памяць імгненна перанесла амаль на чвэрць стагоддзя назад: прыгарадная школа, мой першы клас, дваццаць пар чыстых дзіцячых вачэй...

– У цябе былі доўгія чорныя валасы?

– Былі... Да сёмага класа...

Усплыло-ўзгадалася, як пасля ўрокаў фізкультуры Сняжана блытаецца ў мудрагелістых шлейках школьнага фартуха і я, настаўнік называецца, не магу толкам дапамагчы. Яшчэ ж перашкаджала каса, доўгая, цяжкая, заплеценая валасок да валаска. Ніякія "кошкі-мышкі" на тым жа ўроку фізкультуры не маглі яе растурзаць.

Заўсёды акуратная, усмешлівая Сняжана напамінала мне дзяўчынку з вядомага многім пакаленняў шкаляроў плаката “Сядзі правільна пры пісьме”. Яна заўсёды сядзела прыгожа.

– Памятаеце, Андрэй Пятровіч: я хацела атрымаць па чытанні “пяцёрку”, а вы паставілі “чатыры”. Баяліся, што перастану старацца?..

Не ўспомніў. Тады, выходзіць, не прыдаў значэння. А яно вось як бывае…

Сняжана, зрабіў я міжвольнае адкрыццё, цяпер вельмі падобная да сваёй маці. На бацькоўскіх сходах жанчына сядзела на той самай, першай ад акна, парце і яе шчокі прыёмна ружавеліся, калі я – было за што – хваліў дачку.

Сняжана спяшалася. Яна чарговы раз зірнула на гадзіннік і запытала – неяк не ў лад, раптоўна, нечакана:

– Андрэй Пятровіч, колькі вам гадоў?

– Пяцьдзесят адзін, – нават разгубіўся я.

– А майму мужу пяцьдзесят тры… – Памарудзіла хвіліну: – Жывём на Рэчыцы, у катэджы. У нас двое дзяцей, старэйшы хлопчык вучыцца ў трэцім класе…

Не скажу, што вельмі здзівіўся. Бывае і не такое. Але чаму яна запытала? Хацела лішні раз пачуць банальнае “Калі ёсць каханне, то ўзрост не мае значэння” ці не менш фальшывае “Ну-у-у, хіба гэта ўзрост для мужчыны?!”

Я не ведаў, як сябе павесці, што гаварыць. Віншаваць – няёмка, лезці ў душу, выпытваць – непрыгожа таксама.

У гэты час недзе далекавата засігналіла машына. Сняжана паспешліва развіталася, ледзь не пабегла на яе патрабавальны покліч.

“Ці хоць шчаслівая ты, дзіця?” – прамовіў сам да сябе.

Перад тым, як знікнуць за паваротам, былая вучаніца ў апошні раз азірнулася і памахала рукою на развітанне.

ХТО ЧЫЙ!..
(равагі шасцігадовага суседа)

У нашых суседзяў па лесвічнай пляцоўцы жыве сабака Тошык. Яго гаспадары – цёця Ніна і дзядзя Віця – вельмі любяць свайго гадаванца, стараюцца ўсюды браць з сабой. А калі яны на працы, Тоша сумуе і жаласна скуголіць, нібы малое дзіця. Я бачыў не раз, як дзядзька Віця засцілаў канапу ў зале чыстай прасцінаю, вешаў на нос акуляры і старанна абразаў маленькімі нажнічкамі Тошыкавы кіпці. Выстрагаў паміж імі поўсць.

Цёця Ніна па некалькі разоў на дзень гуляе з Тошыкам у двары, пераносіць яго праз лужы, дакарае, калі той не слухаецца. А яшчэ яна злуецца на дзяцей, як толькі хто-небудзь з іх намерыцца зачапіць сабаку. Цёця Ніна кажа, што Тошык стары, дрэнна бачыць і яму патрэбен спакой Але ж як гэта малое можа быць старым?

Ёсць у нашым пад'ездзе і яшчэ адна цёця Ніна. Яе называюць па імені, або Сцяпанаўнай. А вось наша суседка не проста цёця Ніна, а цёця Ніна *Тошыкава.*

А ў мяне жыве сабака Тузік. Мне вельмі падабаецца яго смешнае імя. А вось не хочацца чамусьці, каб нехта называў мяне Мішам Тузікавым. Можа, я нешта не разумею? А вы як лічыце?

ПРА ВАНЮ І ТАНЮ

Бабулі бываюць розныя. Ёсць і багатыя, маюць ва ўласнасці катэджы. Вывелі бабулі ў людзі сыноў і дачок, жыць бы і не тужыць, а тут Бог за нейкія грахі пакараў іх нікуды не вартымі нявесткамі ці зяцямі. Бабулі скардзяцца на ўзрост, на галаўны боль. А паспрабуй хто кіўнуць у знак згоды, згадзіцца, што ўжо і гадоў зашмат, што і выглядае чалавек акурат на свой узрост... Ой, пападзеш у няміласць!..

У Надзеі Паўлаўны ўнукі-двайняткі – Ваня і Таня. Ваня, па словах бабулі, такі ўжо разумны: зайграе музыка – дзіцё адразу ж танцуе, тупае, трымаючыся за парэнчы ложка. А яшчэ Ваня ўмее паказваць ручкамі, які ён вялікі. Таня ж – зусім іншае дзіцё. Якая вялікая – не паказвае, ножкамі ў падлогу не ўпіраецца...

Слухаю і не разумею ўжо й не маладую, але добра апранутую і падфарбаваную бабулю да таго самага моманту, пакуль яна, даўшы падрабязную характарыстыку Ваню і Тані, з задавальненнем не канстатуе: “Ваня на мяне падобны, ну выліты я”. На каго падобная Таня, можна не пытаць.

Не пашанцавала пяцімесячнай ад нараджэння Тані.

ПРА КАЛІГРАФІЮ

Не арыгінальны. Чыставыя варыянты апавяданняў люблю перапісваць добрай ручкай, блізкім да каліграфічнага (звычка настаўніка пачатковых класаў) почыркам. Падабаецца пісаць няспешна. Калі пераношу на чыстую паперу пакрэсленыя, у некалькі паверхаў, у некалькі колераў радкі – заўсёды адчуваю руку першай настаўніцы, што ляжала на маёй руцэ сорак гадоў таму. І вельмі хочацца, каб слова не хлусіла.

~~ЖЫЦЦЁ, ЯГО ВЯЛІКАСЦЬ~~…

ЯК ПРЫХОДЗІЦЬ СТАРАСЦЬ

Яе бязлікасць прыходзіць незаўважна, няпрошана. Угінаецца галава, плечы, паводле нейкага нявынайдзенага навукай закону паступова, але несупынна апускацца і выгінацца ўперад. Нічога не каштуе – якія яшчэ там гады! – схамянуцца, разгарнуць плечы, узняць галаву. Але – чым далей, тым часцей – няма жадання, няма неабходнасці, ды, урэшце, навошта намагацца, калі так яно неяк нават зручней.

І самае дзіўнае, што гэта ўсіх задавальняе, не раздражняе тых, хто старэе побач. Год, другі – і здаўся чалавек, падпарадкаваўся, зміръіўся… Яшчэ на аднаго дзеда стала ў свеце больш.

І ўсё ж… Не лянуймася быць маладымі!

ПАКІНУТЫЯ ХАТЫ

Цэлая паласа хат – былых хутаркоў – уздоўж чыгуначнага палатна. Сцены пачарнелі. Дахі даўно праваліліся. Самі будыніны глыбока аселі да зямлі і нагадваюць цяпер (пэўна, праз адсутнасць франтонаў) засушаных, пакурчаных шчупакоў з раскрытай бяззубаю пашчай, з чорнымі вачніцамі ды пераламанымі хрыбетнікамі. Асабліва недарэчна глядзяцца мёртвыя хаты на фоне блакітнага неба і чэрвеньскага разнатраўя. І толькі купкі бэзу, што ціснуцца да дзвярэй у сенцы, сведчаць: калісьці тут было жыццё.

АДНОЙЧЫ Ў СПЁКУ

Страшэнная задуха. На тэрмометры добра за трыццаць. На вуліцы пад выцвілымі парасонамі ля шчарбатых прыступак гастранома купкі размяклых мужчын з півам і танным вінам. І міма ліпкіх сталоў з рабрыстымі аднаразава-мнагаразавымі ёмкасцямі для пітва, міма сцен з аблушчанай пліткай, міма чэзлых, затаптаных кустоў малады, шчаслівы бацька ў белай тэнісцы беражліва нясе на загарэлых руках кучаравае, шчаслівае, задаволенае жыццём і сонцам зусім голае немаўля.

Два светы перакрыжаваліся каля старога гастранома.

УМЕЦЬ ПАТРАПІЦЬ

Іван Сцяпанавіч (невядомы многім гасцям родзіч гаспадыні) затрымаўся, як было з гонарам паведамлена на пачатку застолля, “на адказнай нарадзе”.

Адразу з парога – слова шаноўнаму госцю.

– Будую дом на дзевяноста кватэр. На чарзе толькі шэсцьдзесят. Ідзі да мяне юрыстам (паблажліва да гаспадара). Пашлём на курсы – і ўсе праблемы. А жонку (імгненне падумаў) – у буфет...

Тая ледзь у ладкі не пляскае. Муж, няўдаліца-гісторык, спяшаецца напоўніць чаркі за здароўе будучага начальніка.

– Раніцай да міністра еду, – ленавата працягвае той, – інакш можна было б на поўную расслабіцца. Я нікога, паверце, (звяртаецца да мужчын) не вазьму на працу, пакуль не пасяджу з ім за сталом, не даведаюся, на што здатны. Так і скажу адкрыта, калі слабы па гэтай лініі: ты мне не падыходзіш.

– Чыстая праўда, – запабягае ўсё яшчэ ўзрушаны прапановаю гаспадар. – Навучыўся б я ў свой час піць, даўно ў людзі выйшаў бы...

Дзіўна гэта чуць ад чалавека, які ніколі сам не шанаваў (і другім не раіў) ні чарку, ні шумнае застолле. Але ж...

ЛІЧБЫ НА СЭРЦЫ

Калі б я не купіў пральную машыну, то да гэтага часу хадзіў бы ў прыёмны пункт камбіната бытавога абслугоўвання, адзінага ў нашым мікраараёне. Маладжавая ўсмешлівая прыёмшчыца ўжо не пытала б ні майго прозвішча, ні адраса, ні нумара біркі, які лёгка адбеліваецца сучаснымі пральнымі сродкамі. Я канстатаваў бы кожны раз, што тут нічога не змянілася: ні цяжкі стол, ні алоўніца са шпулькаю белых нітак, ні люстра, ні стары дагледжаны фікус на ўваходзе. А яна заўважыла б, што прынесеныя пінжакі ўвесь час выцерты на адным і тым жа месцы (не дарос да мяккага крэсла), а вузел з бялізнай я, пэўна, так ніколі і не навучуся завязваць.

Магчыма, яна расказала б яшчэ, што мужчыны – хто жартам, а хто і з болем – называюць шасцізначныя біркі на прасцінах і навалачках “лічбамі на сэрцы”. І вельмі магчыма, што мы, нарэшце, пазнаёміліся б.

НЕ ЯК НАРМАЛЬНЫ...

Мімахадзь, не жадаючы таго, падслухаў размову дзвюх сябровак.

– Разумееш, – праз слёзы скардзілася адна з іх, – начальнік сёння крычаў на нас як вар'ят, а не як нармальны чалавек.

– Не перажывай. І наш гэтакі ж, – супакоіла яе другая.

Колькі жыву, не ведаю, як крычаць “нармальныя”.

МАСТАЦТВА

Кадр з кінафільма і выпадковы, але прафесійны здымак імгненняў чалавечага смутку, радасці, здзіўлення, захаплення ці роспачы... Параўнанне, часцей за ўсё, не на карысць акцёра. Пачуцці амаль немагчыма сыграць, амаль немагчыма перадаць на паперы. І ўсё ж...

Шчаслівыя творцы, якія прымушаюць нас верыць. Мастацкая праўда дапамагае разумець праўду жыцця. Інакш навошта тады фільмы і тэатральныя пастаноўкі, навошта апавяданні і раманы.

ПРАЦЯГУ НЕ БУДЗЕ

Яна грацыёзна зачыніла дзверцы бліскучага чорнага аўтамабіля і пайшла па тратуары насустрач, высокая, статная, з выразнымі жаночымі формамі. Чорныя батфорты на высокіх абцасах адмервалі роўныя, сантыметр у сантыметр, крокі. Чорная скураная куртка сціскала моцныя грудзі. Такога ж колеру міні-спадніца падкрэслівала маладую сілу і жаданне. Уразілі валасы, цёмныя, распушчаныя, да пояса.

Я міжволі адступіў убок і прыпыніўся. Патыхнула дарагой парфумай, затухкала сэрца. Ці не на яго стук жанчына на імгненне павярнула галаву, яшчэ вышэй прыўзняўшы яе, стральнула цёмнымі, як ноч, вядзьмарскімі вачыма пад цяжкімі вейкамі...

Яна прайшла міма. Я ўгледзеўся ў нумар дарагога аўто, з якога толькі што выйшла незнаёмка, і здрыгануўся – “1782”. Акурат у гэтым годзе – як на бяду, прачытаў учора нанач – спалілі апошнюю на тэрыторыі сучаснай Еўропы ведзьму...

Вядома, я мог бы “дасачыніць” прыгоды сучаснай ведзьмы, вывесці яе радаслоўную, “скатаць валёнак” з таго, што прачытаў ці пабачыў у “Бітве экстрасэнсаў”. Але навошта?.. Вы ж мне ўсё роўна не паверыце, бо была толькі адна выпадковая сустрэча, калі гэта можна так назваць.

ПЕРАЖЫТКІ

Калі ў універсітэце марксізму-ленінізму, які я, беспартыйны, меў гонар закончыць гадоў трыццаць таму, лектар са шкадаваннем гаварыў пра перажыткі мінулага ў свядомасці савецкага чалавека, мне бачылася: зграбаюць смецце – акуркі, рыззё, атопкі – і запіхаюць гэта ў дупло жывога дрэва, замест таго, каб вывезці ўсё на сметніцу, а дупло залячыць, зараўняць.

Прыкладна тое ж адчуванне, калі чытаю і слухаю цяпер пра адгалоскі “саўковай” псіхалогіі.

Як гэта няцяжка, біць пад дых маўклівае мінулае!

ЯК ГРЫБОЎ...

Няма асаблівага жадання і магчымасці выпісваць усе моўныя казусы з пісьмовых прац абітурыентаў. Тут каб толькі не прапусціць чаго. Але тое-сёе і без запісу помніцца. Чытаю: “На Беларусі паэтаў як грыбоў, і самы вялікі грыб – Янка Купала”. Раздражнёна падкрэсліў, вынес за палі моўную памылку. А праз некаторы час калега-экзаменатар: “Што яны пішуць!.. “На Беларусі паэтаў як грыбоў, і самы вялікі грыб – Максім Багдановіч”.

Пасля “расшыфроўкі” стала зразумела: адна і тая ж школа ў аддаленым раёне. Што тут скажаш?..

ІДЫЛІЯ

Невідушчых кацянят побач з прыладаванай ім пад жыллё кардоннай скрынкай я заўважыў на адхоне парослага кустоўем рова яшчэ ранняй вясной. Пасля малыя некуды зніклі. Але сёння... Перайшоў па кладцы да сваіх сямі сотак і не паверыў вачам: на

жардзіне, што падтрымлівала галіны маладога вінаградніку, сядзела двое вогнена-ружовых кацянят. Трэцяе, шэрае, пушыстае, гарэзіла на даху бытоўкі-вагончыка. Праз хвіліну, ужо на зямлі, малыя барукаліся, дурэлі, ганяліся за матылямі. Тут, у балотнай глухамані, – ні газу, ні святла, ні калодзежа нават – яны адчувалі сябе не горш, чым на гасцінным вясковым падвор'і. Кацяняты цешыліся жыццём, а я стаяў нерухома, баючыся спужаць малых, прыслухоўваючыся да свята душы. Хацелася напаіць бесклапотных гасцей малаком, узяць на рукі, пагладзіць... І разам з тым здрадлівая думка прамільгнула ў галаве: а калі б мяне сустрэў немы, галодны каціны крык?.. Такія ўжо стварэнні мы, людзі. Не любім быць побач з тымі, хто енчыць і кволіцца.

З боку парослай лебядою мяжы пачулася нягучнае мяўканне: са здабычай у зубах вярталася з палявання маці-кошка. Худая, з пляскатымі бакамі, ускалмачанай на спіне поўсцю, яна крадком прабіралася да вагончыка, на даху якога, як на цёплай печы, даганялі хвасты шчаслівыя дзеці.

П'ЯНЫ ГАРМОНІК

Что ж ты бродишь всю ночь одиноко?
Что ж ты девушкам спать не даёшь?..

Шырокая і адкрытая мелодыя выдатна перадае святую нерашучасць лірычнага героя. Успамінаецца дзіцячае: бацька, чалавек негаваркі, маўклівы і ў застоллі, пасля адыходу гасцей сядае курыць перад адчыненымі дзверцамі грубкі, падкладае ў агонь сухое паленне і ціха-прыемна спявае некалі прывезеную з далёкай Варкуты песню.

А нядаўна з тэлевізара:

Только слышно на *улочках* где-то...
Что ж ты *девочкам* спать не даёшь?..

Вуліца з начною прахалодаю, з яблынямі, што губляюць густую квецень, зрабілася вулачкай – крывой і бруднай. Гармонік, п'яны валацуга, склікае тых самых "девочек".

Усяго два словы...

КАЛОДЫ І СЯКЕРА

Напярэдадні зімовых халадоў на новае, не зусім давездзенае да ладу леціічча прывезлі гару таўсматых сасновых калодак на дровы. Спрактыкаваны дрывасек выбраў тую, што здалася яму цяжэйшай ды больш сукаватай, чым астатнія, уладкаваў яе, каб не хісталася, на зямлі і ўзяўся за звыклую працу.

Праз гадзіну-другую з кучы выступіла яшчэ адна тоўстая, з ідэальна роўнымі зрэзамі калода – больш мажная і сукаватая, як першая. Калодкі тут жа памяняліся месцамі, бо дрывасек быў чалавекам дужым і не любіў пакідаць цяжкую працу напаследак.

І гэтак паўтаралася не адзін раз, пакуль усе дровы не апынуліся пад павеццю. Урэшце, апошняя калода ўратавалася. Пратырчала пад страхой зіму-другую, пачарнела, падгніла і глуха рассыпалася пад узмахам усё той жа сякеры, калі прывезлі новую машыну калод.

Такая вось "дравяная" філасофія.

ВЫСОКАЯ СТОЛЬ

А я заўважаў у дзяцінстве, як расту, хоць ніхто з дарослых не рабіў зарубак на вушаку. Памятаецца, узяў звычку следам за старэйшым стрыечным братам, падскокваючы, даставаць пальцамі правай рукі да бэлькі, што ў сенцах. Зрабіць гэта напачатку – які там расточак! – было немагчыма. Тады і з'явілася выструганая ламачына, што захоўвалася ў кутку на печы і паступова, месяц за месяцам падразалася. Урэшце, класе мо ў шостым, яна і зусім не спатрэбілася.

Яшчэ праз год-другі занятак і наогул перастаў быць цікавым: толькі злёгку адштурхнешся – і пляскай даланёю па бэльцы. А калі трохі намагчыся – то і па самой столі.

З таго часу хата паніжэла.

Падымаю абедзьве рукі, устаю на дыбачкі, каб правесці па шурпатых шчоках пачарнелай ад доўгага веку бэлькі, задзіраю галаву – і так хочацца прыгнуцца, каб пабачыць уверсе над сабою высокую столь.

"М-Ы-Ы-АМ..."

У пярэднім пакоі адазваўся тэлефон. Нумар "не адбіўся". Мужчына падняў трубку, але не спяшаўся гаварыць першым.

“Марынка, дачушка, добры дзень!” – данёсся напаўзабыты голас. Званіла былая жонка. Не адказаў, паклікаў дачку.

“Нармальна...”, “Працую...”, “Сяргей вырас, у войску цяпер. Ездзілі на прысягу...”, “І я цябе таксама...” Пра змест размовы здагадацца было няцяжка. У той жа час, бацьку ажно шкада стала сваю дваццацітрохгадовую “малую”. У Марыны нейкі істэрычны, нервовы смех. Усяго праз некалькі хвілін дачка развіталася і паклала трубку.

– Запрашае на свой юбілей. Просіць прабачэння за ўсё. Цікавілася, ці замужам я, ці вянчаліся... – адказала Марына на маўклівае запытанне бацькі.

– Ну і як табе?..

– Разумееш, тата... Ведаю, што трэба гаварыць “ты”, але язык не паварочваецца, не магу сябе перасіліць. І называць яе не ведала як.

– Глядзі сама, не дзіця ўжо...

Званок паўтарыўся праз некалькі дзён у той самы час.

– Маці звоніць... – паклікаў мужчына дачку, не маючы аніякага жадання гаварыць сам.

– Маці!.. Адвыкла зусім ад гэтага слова, – не кінулася на званок і Марына.

– Ну, тады кажы... цёця-мама, – усміхнуўся чалавек змушана. – Трэба ж неяк звяртацца.

Марына, не спяшаючыся, падышла да тэлефона, вінавата паглядзела на бацьку. Той схаваўся ў сваім кутку, каб не парашкаджаць, але дзверы за сабой не зачыніў. У нейкі момант чалавек заўважыў, што дачка ўсё ж такі перамагла сваю нерашучасць: у яе дзяжурным адказе адзін і другі раз пракінулася “мама”. Але... Ён ніколі не чуў, каб нехта падобным чынам вымаўляў гэтае дарагое для кожнага слова: скарагаворкаю, не раскрываючы рота, паспешна-нервова – м-ы-ы-ам...

Бацька не пакрыўдзіўся, хоць міжволі і адчуў, нібыта ў яго нешта крадуць...

Маці пачала званіць роўна праз дзесяць гадоў пасля таго, як знікла з дому.

“...ПО ОСНОВНОЙ БОЛЕЗНИ”

Мамін брат яшчэ мог бы пажыць, калі б маладая доктарка ў раённай паліклініцы ягоныя шэсцьдзесят восем гадоў не палічыла дрымучай старасцю. “Не знаходжу нічога сур’ёзнага. Павінны

разумець, узрост. Кожны другі мужчына пасля пяцідзесяці жыве з вашым дыягназам”...

Дзядзька Рыгор і сам столькі часу заспакойваў сябе: нічога не зробіш, не за гарамі восьмы дзясятак. А гэта ж доктар гаворыць, спецыяліст, няхай сабе і малады. Як тут не паверыш, калі верыць хочацца, калі чуеш тое, што хацеў пачуць.

З тым і пайшоў чалавек жыць далей. Без аналізаў, без належнай дыягностыкі.

Але хваробу не падманеш. Гады праз два прыціснула так, што не стрываў, паехаў на абследаванне ў Пінск, да малодшага брата. Тут і высветлілася ўся горкая праўда... Апраменьванне, поўны курс хіміятэрапіі, нарэшце, дома, пад наглядам спецыялістаў з раённай паліклінікі, што “адпавядае ўсім еўрапейскім стандартам”.

За некалькі месяцаў да зыходу на пытанне пра здароўе мой хросны бацька адказаў з болем у голасе:

– Апошнім часам пачало балець сэрца. Далі накіраванне на УГД. Абяцалі, што чарга дойдзе праз месяц, а яна ўвесь час адсоўваецца. Пэўна, сваіх прапускаюць... А яшчэ ж, сынок, не ўсё добра *по основной болезни*...

Так і жыву з ягонай крыўдай у памяці.

РАЗВІТАННЕ

Збег трагічных абставін, няшчасны выпадак... Як часта выпрабоўваюць яны на чалавечнасць, ставячы тых, хто па гэты бок незваротнасці, перад неабходнасцю за адным бяседным сталом шукаць месца Смутку і Радасці – двум палавінам аднаго непарушнага цэлага, якое мы называем жыццём...

Статны, добра выхаваны, адукаваны хлопец ажаніўся са сваёй прыгожай аднакурсніцай. Вяселле павінна было адбыцца яшчэ год таму, ужо і рыхтавацца пачалі. Але нечаканая бяда парушыла ўсе планы – загінула ў аўтамабільнай катастрофе старэйшая з дзвюх сясцёр жаніха. Гэтая трагедыя адабрала здароўе ў маці. Абвастрыліся старыя хваробы. Няшчасная – марнела дзень пры дні, а пад канец года жалобы дарэшты выплакала вочы – страціла зрок. Калі ўжо і гасцей склікалі – чалавек за сто – згадзілася легчы ў рэанімацыйнае аддзяленне. Баялася не датрываць, не хацела, каб праз яе адкладвалі вяселле... яшчэ на год.

Маці пад рукі прытрымлівалі аўдавелы зяць і сынаў сябар. Следам стаяла малодшая дачка з дзяўчынкамі гадоў дзесяці-

адзінаццаці – сіротамі, дзецьмі нябожчыцы-старэйшай. Поруч з ёй – муж і сын-падлетак у шырачэзных (як у Дэцэла) джынсах, у жалезных ланцугах ад пояса і да калень. Разам з дзецьмі і ўнукамі трымаўся вясельны бацька – заклапочаны, цвярозы. Перад тым яго вельмі прасілі ўстрымацца ад выпіўкі. Здолеў.

Маці знайшла ў сабе сілы сустрэць маладых з ЗАГСа, у поўнай цішыні, часта спыняючыся, агучыць мацярынскі запавет. Словы, вельмі звычайныя ў іншых падобных сітуацыях, цяпер былі як святое прычасце, адкрывалі свой сакральны сэнс, злучаючыся ў фразы, ад якіх холадам працінала цела. А яшчэ гэтае адчуванне ішло ад таго – хто ведаў, іншыя здагадваліся, – што маці развітваецца. Здавалася, пасінелымі вуснамі жанчыны ў светлай празрыстай хустцы гаварыла Вечнасць і, узіраючыся ў невідучыя вочы маці, сын і нявестка, якая сама пад сэрцам насіла новае жыццё, даюць ёй, Вечнасці, клятву ўзаемнай вернасці…

Маці пасядзела за сталом і выйшла зусім непрыкметна, калі запрошаныя на вяселле загаманілі, зашумелі, зазвінелі чаркамі…

ЧАСОВАЕ І ВЕЧНАЕ

Дзіця вёскі, іншы раз думаю, а што калі б вызваліць зямлю ад кубічных метраў бетону, каменю і мармуру. Яна, што сотні і тысячы гадоў была падобна чалавеку з завязанымі вачыма, ці абудзілася б, ці вярнулася б да жыцця?.. Што б вырасла на месцы касцёлаў, цэркваў і сінагог? А на месцы пірамід, палацаў тыранаў, турэмных муроў. Зарунела б жыта, ці адпомсціла б карміцелька блёкатам і дзікімі каноплямі…

Пытанні, на якія ў кожным выпадку абавязкова, няхай праз доўгія дзясяткі і сотні гадоў, будзе дадзены адказ.

Дарэчы, таму-сяму мы становімся сведкамі і пры жыцці.

ШТО І ПА КОЛЬКІ

Жанчыне крыху за шэсцьдзесят. Адзінокая, не зусім здаровая, але яшчэ трымаецца на працы. Адбіла, адсудзіла ў малодшай сястры – у яе дзяцей і ўнукаў – не такі і завідны дачны дамок. Самой працаваць на зямлі цяжка, таму выручаюць іншым разам маладзейшыя каляжанкі ці, зрэдку, дзеці або ўнукі дальніх родзічаў. Як і цяпер. Час ад часу далятае да слыху: “Віталька, сынок!”, “Сяргейка, сынок!” І так нязвыкла чуць з яе вуснаў гэтае “незаслужанае” за жаночы век слова! З такою невыказнаю тугою яно

гучыць, што і самому робіцца вусцішна! Як многа, мне здаецца, жанчына аддала б, каб прамовіць яго з поўным правам… І гэтую дачу, і гэтую машыну, у якую і ўціснуцца ўжо цяжка.

А можа, толькі здаецца так…

~~НЕ ТОЛЬКІ ЖАРТАМ~~

ПАЛЮБОЎНІЦЫ

“А я пра баб скажу праўду, як адной нагой у магіле буду, – скажу, скочу ў труну, вечкам прыкрыюся – дастань мяне тады”, – прыйшло на памяць леў-талстоўскае.

... Віно ў жанчын закончылася, пляшка, згодна абраду, заняла месца пад адкідным столікам у купэ і размова перакінулася на мужчын. Сяброўкі не перамывалі костачкі сваім “недацёпам”-мужам, не скардзіліся, не наракалі на жыццё. Усё ў іх было добра, нават выдатна.

– Уначы мне мужа хапае, – прызналася, зачырванелася маладзейшая, зграбненькая, з пальцамі піяністкі пасажырка. – Але ж уявіце сабе: рэстаран, дарагая машына, кветкі, прызнанні ў каханні, ад якіх галава кружыцца... А інакш які сэнс жыць!

– Абы што, – катэгарычна не згадзілася суседка – з моцнымі каленямі, выразнымі формамі жанчына гадоў мо сарака. – Які рэстаран, якія гулянкі?! Асобная кватэра. Інтым на самым высокім узроўні. І каб як у вір галавой, да самазабыцця. У – у – у – х! – сцепанулася, пацерла далоні.

– А па мне, – ленавата адарвалася ад сваіх думак трэцяя сяброўка, круглаплечая і пышнагрудая, – найлепшыя палюбоўнікі – прапаршчыкі, асабліва камандзіровачныя. І размовамі вучонымі не даймаюць, і грошай дадуць, і званкамі не дакучаюць пасля. Перакуліліся, памілаваліся – і нічым адно другому не абавязаны. Ніякай марокі. Аніякай, кажу, марокі.

Ах, праўду казаў Вялікі старац.

“ НАЛІВАЙ!”

Чарга ля машыны, дзе “з калёс” прадаюць танную каўбасу. Аднекуль з’яўляецца прыстойна апрануты, пад гальштукам (у трыццаціградусную спёку) хлопец з баянам, следам – яшчэ чалавекі чатыры. Сталі ў адну лінію, плячо да пляча, заспявалі. Мелодыя знаёмая, але словы не тыя. Баяніст, як толькі заціх апошні акорд, пачаў узнёслую прамову, якую закончыў запрашэннем у Палац культуры на сустрэчу з нейкім замежным аракулам. Далей зноў на

дзве хвіліны песня – і прамова. У самы яе пік паблажлівы голас з чаргі:

– Ну хопіць ужо, налівай!

Нягучны смех, стомленыя ў чарзе людзі нядружна, але падтрымліваюць недарэчны жарт.

“Хаджэнне ў народ” чарговы раз не займела поспеху.

ЦІ ЗРОБЯЦЬ?..

Да трыццаці – сам жэнішся, да сарака – ажэняць людзі. А пасля сарака і чэрці не ажэняць... Сцяпан Гоман якраз на зыходзе той мяжы, калі людзі яшчэ жэняць. Апошні халасцяк у вёсцы. Нявеста яго ж узросту. Не прыгажуня, але прыемная з выгляду, як у нас кажуць, міжлюдная. Дагледзела і пахавала бацькоў, працавала на гаспадарцы, так і не заўважыла, як дзявочыя гады выйшлі. Маладая саромеецца вэлюма і вясельнага ўбору, нібы прабачэння просіць у мужавай радні за свой узрост. Тыя, наадварот, задаволеныя: ачалавечыўся хлопец, колькі можна халасцяком цягацца!

І толькі скептыкі-бабулі на лаўцы ў пастаянным клопаце: ”А ці зробяць маладыя каго?.. Ой, ці зробяць?..”

Дасць Бог, зробяць.

ФАЛЬШ

– Жаніцеся, дзядзьку, а то і зусім усохнеце ад сваёй заціркі, – пераконвалі-ўгаворвалі сваякі. А таму “жаніху” да пенсіі – як праз разору пераступіць. Адна кабета прыбілася – забракаваў: браў маладую, а ў яе праз які месяц пачалі валасы сівыя адрастаць.

– Навошта мне старая, калі я сам стары, – абурыўся дзядзька Андрэй.

Не атрымалася сямейнае шчасце і з другой маладзіцай: бегала бы козачка, а як прыгледзеўся ўважлівей – левую нагу цягне.

І трэцюю прагнаў праз месяц-другі:

– Як з такою жыць! – апраўдваўся перад сваякамі, – калі яна нават ногі нанач не мые.

НА ЗЛОДЗЕЯЎ

У прыгарадным цягніку пажылая жанчына супакойвае суседку, трохі маладзейшую, але таксама спрацаваную, прыгнечаную безграшоўем:

– А што зробіш, мілая. Свет такі вакол. Мы ўсе добрую палову жыцця працуем на злодзеяў.

Што праўда – тое не грэх. Добра, калі толькі палову жыцця.

"НЕ ПРЫДУРВАЙСЯ!.."

Сярэдніх гадоў маладзіца добра "чарніліць". Памяняла не адну працу, цяпер прыбірае ў двары. І калі паспявае толькі?.. З раніцы – апахмелка тут жа, на лаўцы ў пад'ездзе, а к абеду, калі макулатура і бутэлькі здадзены, – з калегамі-мужчынамі ў суседніх дварах дабірае норму.

Прыехала з вёскі маці, каб праведаць дачку. Тая, цвярозая з раніцы, выйшла да цягніка. Не ўтрывала ўжо на вакзале...

Смех і слёзы. Дачка ледзь не з песняй выпісвае зігзагі ад аднаго боку шырокага тратуара да другога. Ззаду, за некалькі крокаў, прыгорбленая старая ў плюшавай жакетцы.

Паблажліва пасміхаюцца сустрэчныя. Старая нягучна, нібы на малое дзіця:

– Дачушка, ідзі прыгожа, не прыдурвайся.

І тут ратуе, захінае бядотнае дзіця: "Зусім не п'яная яна, людзі.. Не падумайце дрэннага..." А ў словах гаркота і боль.

Доля мацярынская...

ХОЦЬ БЫ ШТО...

Гараджане ў вясковай краме. (Рыбгас дазволіў за невялікую плату лавіць рыбу ў адной з сажалак).

Расказвае прадаўшчыца сельмага:

– То ж срам які! Чалавек пяць зайшло. І ўсе голыя. Людзі добрыя, не ведаю, куды вочы дзець! І жанчына з імі была, дык на самы прылавак грудзі паклала. Што ж гэта робіцца!.. Мяне то ў холад, то ў жар кідае. Бяру грошы і пад ногі сабе гляджу. А ім хоць бы што.

ТАКУЮ КРАІНУ РАЗВАЛІЛІ!..

“І кралі, і было ўсё. А цяпер... – абураецца сусед-будаўнік. – Ладуем, памятаю, агароджу ля самага выканкама. Бачу, падыходзіць інтэлігентнага выгляду цётка. Ну, думаю, не ніжэй як дэпутат. А яна ласкава так: “Хлопчыкі, мне б дзясяткаў колькі дошак на штыкетнік”. – “У нас не дошкі, у нас секцыі, – адказваю з годнасцю. – Па дзяржаўнай цане трыццаць рублёў за адну, мы аддаем за дзесяць. Вам колькі секцый?”

А цяпер што?.. У гаспадара працую. Халтуры – аніякай. Іржавы цвік, і той у кішэню не пакладзеш. Такую краіну развалілі!..”

КАЛІ ЁН ЁСЦЬ...

Партыйны работнік, у мінулым ваяўнічы атэіст, і пасля другога інсульту ўсё яшчэ намагаецца трымацца аднойчы выбранага курсу. Але не той час, не той узрост. На пахаванні суседкі-равесніцы зусім ужо па-старэчаму:

– Няхай Бог супакоіць яе душу.

І як бы апомніўшыся, схамянуўшыся, трохі нават катэгарычна:

– Калі ён ёсць.

УЗВОД ГАРНІСТАЎ

“Бачкавое” піва закончылася. І што цяпер?.. Ускінуўшы бутэлькі (левая рука на поясе, нага адстаўлена, галава закінута глыбока назад), мужчыны п’юць піва. Паглядзець здалёк – узвод гарністаў, паўкругам, спінамі да кіёска. Вельмі ўжо напамінае.

ПАРАЎНАННЕ

З чым можна параўнаць модныя сучасныя прычоскі некаторых эстрадных куміраў? Асабіста мне яны напамінаюць неаселыя копы балотнага сена – асака з чаротам, ракіта ды вербалоз. Кожная капá спехам, похапкам, віламі з пракосу скідана, абы-як прывершана.

І не прыгладзіш такую прычоску-капу, і не ўскудлаціш.

ДОБРЫЯ ЛЮДЗІ

Мужчыны ва ўзросце любяць паўспамінаць, як яно было. За піўным столікам сабралася трое, па размове – былыя вяскоўцы.

– Цяпер сход – што той спектакль. Толку ніякага, але падрамаць не дадуць. Ты, галоўнае, сядзі смірна, не высоўвайся, не лезь куды не просяць. Тады і з кантрактам клопату не мецьмеш, і на пенсію з пашанай, – задаў тэму мужчына ў паношаным пінжаку.

– Яно і раней было няблага, – уключыўся ў размову сусед. – На ўваходзе ў клуб, памятаю, касірка па два рублі выдае, толькі распішашся. І масавасць на сходзе, і магазіну план... Сядзіш, маракуеш, да якой кампаніі прыбіцца.

– А я так думаю: добраму чалавечку добра і ў запечку, – разважліва падвёў вынік трэці суразмоўца, адкаркоўваючы пляшку. – Ну, за добрых людзей.

АПЕТЫТ ДОБРЫ

Розныя яны, цяперашнія вучні: здольныя і не вельмі, старанныя і лайдакаватыя. У асобных, трэба сказаць, матухна-лянота ўзведзена ў квадрат. І паводзіны ў лайдачыны амаль што ўзорныя: прыкрасцяў крадком не чыніць, на калідоры пяць разоў на дзень павітаецца, што-небудзь зняць, павесіць, разгрузіць ці пераставіць – калі ласка. А што да вучобы – тут ужо выбачайце...

Да запаветнага дзявятага класа Максіма "цягнулі" ўсім педагагічным калектывам. Тут і экзамены. Дырэктар, добрай душы чалавек, папрасіў у экзаменатараў... ну, які ўжо тут грэх – паставіць хлопцу станоўчую адзнаку. А хто ж супраць?.. Атрымае малады чалавек спецыяльнасць, пойдзе працаваць на вытворчасць. А ў школе – які з яго толк.

Настаўніца мовы і літаратуры, і сама маці, падсунула бедалагу гатовы тэкст пераказу.

Піша Максімка, пачырванеў як той рак. Лоб выцірае ды слёзы раз-пораз па твары размазвае. Ажно сама расхвалявалася Марыя Антонаўна: перажывае дзіця, сорамна стала... Шкада зрабілася ёй хлопца – падышла, прачулена і ціха, каб ніхто больш не чуў, запытала:

– Чаго, Максімка, плачаш? Ці ўсё ў парадку, ці здаровы?

А той:

– Рука забалела.

Не прывык, значыць, за адзін раз пісаць столькі.

Гэткім жа ці падобным чынам справіўся выпускнік з іншымі школьнымі экзаменамі і на радасць усім быў залічаны ў прафесійнае вучылішча.

З восені Марыі Антонаўне зноў даручылі весці выпускны клас. А праз месяц-другі ў вучылішчы праводзіўся традыцыйны Дзень адчыненых дзвярэй. Пасля экскурсіі па майстэрнях і машынным двары настаўніца асцярожна так, з прыхаванай надзеяй пра былога выхаванца прапытвае: як ён, мо хоць тут за розум узяўся? Тэхніка ж, павінна быць хлопцу цікава.

Майстар не спяшаецца адказваць, доўга падбірае патрэбныя словы, і нарэшце:

– Апетыт у яго добры... А вось ці навучым на трактары працаваць?.. Будзем старацца, прыкладзем усе намаганні.

“НЯЎЖО ТАК БАЛЕЛА?..”

Іван Сцяпанавіч, нядаўні настаўнік, усяго другі год як пенсіянер, “дачакаўся” – так лягчэй адважыцца – чарговага прыступу зубнога болю і звярнуўся ў прыватную паліклініку, міма дзвярэй якой з прытоенай трывогай і вераю праходзіў не адзін дзясятак разоў. Трэба сказаць, што у апошнія гады стаматалагічныя праблемы добра-такі яго дапяклі, а грошай на лячэнне заўсёды не хапала. Дзякаваць богу, у апошні год такое-сякое рэпетытарства дапамагло.

Своечасова запісацца на прыём да ўчастковага спецыяліста перашкаджала і іншае: чалавек больш за ўсё баяўся быць абражаным. У “бясплатнай” стаматалогіі – засела ў памяці яшчэ з маладых гадоў – маглі і прыкрыкнуць, і пасароміць за тое, што не можаш патрываць. Цяпер жа – толькі плаці.

Сустрэлі мужчыну ветліва, адносіліся тактоўна, абыходліва. А што грошы?!. Ці ж не сам даўно быў гатовы аддаць апошнюю капейчыну, каб толькі па-людску, каб толькі не хаваць ад вучняў і калег свой бяззубы сорам.

За які месяц пралячыў Іван Сцяпанавіч разцы і карэнныя, згадзіўся на пратэзаванне. Прызапашаных грошай хапала, хоць і ўпрытык, на “масты” і каронкі з дарагога сучаснага матэрыялу.

Ажно запаважаў сябе былы педагог, калі пасля ўсіх працэдур глянуў у люстэрка. Усміхнуўся, разгарнуў плечы: хоць ты зноў у клас вяртайся! Дорага, вядома, тысяча з гакам даляраў, але каштуе таго.

Жонкі ў Сцяпанавіча даўно не было, а нявестцы – жывуць разам – аніякай радасці. Грошы не свае – а ўсё ж шкада. Патроху сына пілуе: і крэдыт за машыну не выплачаны, і таго няма, і гэтага

бракуе. А бацька толькі пра сябе дбае. Касцюм нядаўна купіў, хоць стары – яшчэ і не такія ў яго гады носяць, майкі ды красоўкі – лічы што новыя, куды іх падзець? – як аддалі, так і ляжаць.

А тут яшчэ і маці нявестчына, сама даўно бяззубая, у выцвілым халаце:

– Такія грошы!.. Ой, такія грошы!.. Няўжо, сватку, так балела?

"КУПІЦЕ "СВА́ЯК"

Для зручнасці і каб на вачах, батарэі рознакаліберных бутэлек з гарэлкай стаялі "на ка́се". Яшчэ і як своеасаблівае выпрабаванне для таго-сяго: і не збіраўся чалавек купляць, а яно само пад рукі лезе.

Пакупнік, па-вясковаму апрануты сталага веку мужчына, пытаецца пра вядомую марку мінскага завода.

– Мяне, – тлумачыць касірцы, – пачаставалі нядаўна ў раёне. На "хлебную" падобна, толькі, я сказаў бы, яшчэ мякчэй. І прысмак нейкі асаблівы.

Касір, маладая, нічым бог не пакрыўдзіў жанчына прафесійна-ветліва:

– Была. Толькі што разабралі. А вы вазьміце гарэлку "Сва́як", гэта прыкладна адно і тое ж.

– А яна ў вас на сваях настоена, ці што, – абурыўся чалавек і, не надта падбіраючы словы, даў, як кажуць філолагі, ацэнку моўнай кампетэнцыі касіра. Пасля больш стрымана растлумачыў, што і да чаго.

Не падзякавала. Добра хоць прамаўчала.

А нядаўна (якраз глядзеў рэпартаж пра адкрыццё новага супермаркета) на памяць зноў прыйшоў "сва́як". Мала таго, ноччу прыдалося, што я – гэта ж трэба! – пазваніў на "прамую лінію" і атрымаў хуткі адказ. Паведамлялася, што спецыялістам па продажы загадана развучыць неабходныя для працы словы па-беларуску, а вытворцам моцных напояў рэкамендавана даваць гандлёвым маркам аднаскладовыя назвы: "Кум", "Зяць", "Цесць", "Сват"…

А што?.. Глядзіш, і "сва́які" перавядуцца.

" ДЗЕ ТВАЯ ПАПКА?.."

Стаю на аўтобусным прыпынку. На гэты раз не на працу, зусім іншы клопат.

– Ма-а-а-а-ць тваю!.. – данеслася аднекуль здалёку. Пакруціў галавой, усё яшчэ не здагадваючыся, што брыдкаслоўная тырада накіравана ў мой бок. Зразумеў гэта тады, як па-за машынамі, праз чатыры шырокія паласы дарогі разгледзеў нашага дворніка, які энергічна жэстыкуляваў рукамі.

– М-а-а-а-ць тваю!.. – заўважыўшы, што на яго звярнуў увагу хто трэба, – яшчэ з большай сілай крычаў страж двара. – Дзе твая папка? Чаму без гальштука?

"Як бы і не правініўся, – пачаў я аналізаваць сітуацыю. – Акуркаў пад ногі не шпурляў, кветнікі не таптаў, вітаўся першым (Ягоравіч на выгляд старэйшы). Ну а што ў "падвальчыку" не быў ні другім і ні трэцім, то кожнаму, як кажуць, сваё. Дворнік у нас, праўду сказаць, чалавек на сваім месцы: інструмент дагледжаны, сцежкі-дарожкі падмецены, трава скошана. Сам у прыстойнай уніформе, доўгія, да локцяў, рукавіцы мяняе ледзь не штодня.

Бясспрэчна, каб зразумець іншага, трэба ўлезці ў яго шкуру. Глядзі ты, – убачыў я сябе вачыма чалавека праз вуліцу, – і без папкі, і ў джынсах. Нармальным прыкідваецца. Усё гора на свеце ад такіх. Што б вы, блыхастая інтэлігенцыя, без нас рабілі? У смецці сядзелі б па вушы…

Смешным было б крычаць нешта ў адказ ці ладзіць разборкі. Я сеў у першы, што падышоў, аўтобус. На супрацьлеглым баку вуліцы, няўпэўнена трымаючыся на нагах, сціснутым кулаком рассякаў паветра над галавой наш дворнік. Не самы дрэнны, як ужо гаварылася. Нават за прэмію яму мы нядаўна прагаласавалі. Аднагалосна.

ТРУСІКІ І МАЙКІ

Сімпатычная, яснавокая, усмешлівая дзяўчына гадоў каля трыццаці "на ка́се" ў прадуктовым магазіне. Заўсёды ў добрым настроі, абыходлівая з пакупнікамі. З твару і постаццю яна вельмі напамінала мне цяперашнюю расійскую спявачку Наташу Каралёву. Так і называў дзяўчыну ў думках, не маючы ніколі намеру сказаць ёй пра гэта. А вось разлічыцца за пакупкі менавіта на яе ка́се заўсёды цягнула нейкая невядомая сіла. І нічога, што чарга там, як здавалася, была крыху даўжэй. І за ўвесь час, як прыйшла дзяўчына ў наш магазін – а гэта гадоў каля дзесяці, – ніколі я не бачыў яе раздражнёнай, нястрыманай ці нават у дрэнным настроі.

І на гэты раз усё было як звычайна. Я стаяў у чарзе ў "сваю" ка́су. Дзяўчына завіхалася, па-другому і не скажаш, абслугоўваючы

нейкага разгубленага, прастакаватага пакупніка, што стаяў спераду: перакладвала прадукты, перапытвала, раіла, дзякавала. Нарэшце і я падсунуў бліжэй свае прадукты. Падняла вочы, глядзіць, усміхаецца: "Добры дзень!" – "Добры дзень!" – адказваю бадзёра, стараючыся не выдаць прыемнага здзіўлення, бо раней такога не здаралася. "А ўрэшце, чаму б і не павітацца з маладжавым дзядзькам, – набіваю сабе цану. – У новым плашчы, пад гальштукам... А можа, у чалавека нейкае свята на душы і вельмі хочацца падзяліцца ім з малазнаёмымі людзьмі.

Але далей – болей.

– Маечку вам прапанаваць? – запытала дзяўчына, маючы на ўвазе цэлафанавы пакет складаць купленае.

– Буду ўдзячны?

І ўжо зусім нечакана:

– Маечкі, маечкі... Трусікі і трусікі... – праспявала-прашчабятала, глядзіць гарэзліва, можа нават юрліва.

Нічога не разумею, але адчуваю, што становіцца горача, пачынаю чырванець. Вось табе і маеш!..

– Ну, а як вашы малыя? – працягвала дзяўчына ў тым жа настроі.

"Памылілася," – цяпер ужо можна было здагадацца. Нейкае чарцянё настойліва штурхала пад рэбры, але ў мяне ўсё ж хапіла розуму пераадолець спакусу выконваць і надалей нечаканую ролю.

– Яны не такія ўжо і малыя, – падбіраючы словы, адказаў пасля няёмкай паўзы. – Старэйшай – хутка трыццаць, сыну – дваццаць пяць...

Цяпер прыйшла чарга чырванець дзяўчыне.

– Вы так падобны да аднаго чалавека...

– Магчыма, і, паверце, вельмі яму зайздрошчу.

– Дзяўчына заірдзелася, засаромелася настолькі, што мне стала нават шкада яе. Прыгажуню можна было зразумець: зусім чужы чалавек выпадкова прыадчыніў *іхнюю* – толькі дваіх – тайну.

А што ж сам вымушаны злодзей, які ненарокам пакарыстаўся жарынкай адрасаванай іншаму чалавеку пяшчоты?.. Да канца дня адчуваў сябе імяніннікам. І можаце здагадацца, чаму.

ЯК РОЎНЫЯ

Яна выкладае ў каледжы, ён – рабочы на заводзе. Пад магазінам не стаіць, але вечарам, усялякае бывае, іншым разам

вяртаецца з працы “пад мухай”. Зычны жаночы голас, зрываючыся на крык, з непрацяглымі перапынкамі гучыць у мяне за сцяною гадзіну і другую. Час ад часу ў гэты істэрычны маналог укліньваецца мужчынскі, з ноткамі апраўдання і пакаяння бас…

Так было. Але апошнім часам – і чым далей, тым болей – лаўлю сябе на думцы, што сварацца дзве жанчыны: у яго аднекуль узяліся высокія пісклявыя ноткі ў голасе, тактыку абароны замяніла наступленне.

Смешна і сумна.

ВУСЕНІ АБЛЯНІЛІСЯ

Апошнія дзве сотні метраў перад чыгуначнай платформай ля дачных таварыстваў сцежка ідзе праз сасоннік. Нельга без шкадавання глядзець на людзей – у асноўным пажылых, пераважна жанчын, – што купкамі і па-адной затрымліваюцца тут перад паездкай, каб перавесці дыханне, пастаяць у цяньку, прыпёршыся да камля старой сасны.

Вагоны звычайна маўклівыя. Але, як кажуць, не бывае правіл без выключэнняў…

Мужчына ранняга пенсійнага ўзросту дапамог маладжавай агародніцы падняць у вагон ладны кошык з клубніцамі. Тая, калі прыселі, не звяртаючы ўвагі на пярэчанні выпадковага спадарожніка, шчодра сыпанула ягады ў ягоны пакет.

– Хопіць. Хопіць! – збянтэжыўся чалавек і напаўжартам, напалову сур’ёзна: – Што я, даражэнькая, жонцы дома скажу.

– А тое і скажаце, што прыгожая маладзіца пачаставала.

– А за што? – уключыўся ў гульню мужчына. – Не паверыць жа, што адно толькі кошык паднёс.

– Няхай параўнуе, мацней кахаць будзе, – заўсміхалася агародніца і да тых, хто бліжэй:

– Надакучыла, ведаеце, змагацца з ураджаем. Тыя гады то не ўзыдзе, то расада прападзе. Саджу заўсёды з запасам. А ў гэтым усё зарадзіла. Вусені сталі нейкія лянівыя, ці што…

Не ведаю, мо і выпадкова, але і адзін і другі раз сустракаў іх разам у горадзе і на чыгуначным прыпынку. Дапамагаў дзядзька падносіць суседцы па вагоне даспелыя вішні, кошык з антонаўкамі… За адну ручку з абодвух бакоў трымаліся. Пэўна, не толькі вусені, але і пладажэркі ў руплівай і вабнай маладзіцы канчаткова абляніліся.

ГАВАРКІ БУДЗІЛЬНІК

Добры настрой на ўсю першую палову дня задаў звычайны старэнькі будзільнік. Выдатна адпачывалася, а пад раніцу прыдалося, што слухаю нейкае цікавае паведамленне з трыбуны, а дакладчыка “заклініла” на слове “лайдак”. Вымаўляе яго па складах , а далей – ні з месца.

Паступова адыходжу ад сну, расплюшчваю вочы і разумею, што гэта будзільнік ля галавы – чамусьці асабліва зычна ў ранішняй цішы: цік-так, цік-так... Маўляў, падымайся, лайдак, на працу спознішся. Другім разам завесці спружыну не забудзь: цік-так, цік-так...

ЗМЕСТ

У аперацыйным блоку холадна (аповесць)

АПАВЯДАННІ

Жанчыны
Нара
Была ў мяне шапка
Неяк яно будзе

МІНІЯЦЮРЫ

ВАЧАМІ НАСТАЎНІКА

Гультай
Заступніца.
Пра Бабу-Ягу
Настаўнік
За што?
Антракт і “Кантракт”
Чытачы
Дакумент
Выхаваўчы момант
“Разрешите взять консервы”
Усяго толькі гульня
Сустрэча
Хто чый
Пра Ваню і Таню

ЖЫЦЦЁ, ЯГО ВЯЛІКАСЦЬ

Як прыходзіць старасць
Пакінутыя хаты
Аднойчы ў спёку
Умець патрапіць
Лічбы на сэрцы
Не як нармальны
Мастацтва
Працягу не будзе
Перажыткі
Як грыбоў
Ідылія
П’яны гармонік
Калоды і сякера

Высокая столь
“М-ы-ы-ам”
“…По основной болезни»
Развітанне
Што і па колькі

НЕ ТОЛЬКІ ЖАРТАМ

Палюбоўніцы
“Налівай!”
Ці зробяць?
Фальш
На злодзеяў
“Не прыдурвайся!”
Хоць бы што
Такую краіну разваліі!
“Калі ён ёсць”
Два параўнанні
Узвод гарністаў
Параўнанне
Добрыя людзі
Апетыт добры
“Няўжо так балела?..”
“Купіце “Сва́як”
“Дзе твая папка?” .
Трусікі і майкі
Як роўныя
Вусені абляніліся
Гаваркі будзільнік

МІКОЛА СЯНКЕВІЧ

Нарадзіўся 20.02.1957 г. у вёсцы Асіпавічы Драгічынскага раёна Брэсцкай вобласці. Пасля заканчэння сярэдняй школы вучыўся ў прафесійна-тэхнічным вучылішчы № 43 горада Пінска, служыў у войску. Пасля завяршэння вучобы ў Брэсцкім педагагічным інстытуце (1982) на працягу трынаццаці гадоў працаваў настаўнікам пачатковых класаў у школах абласнога цэнтра. З 1995 г. – асістэнт, старшы выкладчык кафедры беларускай і рускай моў з методыкай выкладання Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А.С.Пушкіна. Аўтар навуковай манаграфіі, вучэбнага дапаможніка і шэрагу артыкулаў па праблемах навучання малодшых школьнікаў.
Выдаў кнігі мастацкай прозы «Усё як было» (1997), «Хутар Паянтрый» (2002), а таксама зборнік вершаў «Мае пракосы» (2007).

Лаўрэат прэміі “Берасцейская зорка – 1997” у намінацыі “Літаратура”